

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta sociálních věd

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2009

Ondřej Fencel

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

katedra mediálních studií

Ondřej Fencel

**Institucionální tlak na práci novináře a jeho autocenzurní
aktivity v kontextu reforem konce šedesátých let**

Diplomová práce

Praha 2009

Autor práce: **Ondřej Fencel**

Vedoucí práce: PhDr. Jakub Končelík, PhD.

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Fencl, Ondřej. *Institucionální tlak na práci novináře a jeho autocenzurní aktivity v kontextu reformy konce šedesátých let*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, katedra mediálních studií, 2009.

110 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jakub Končelík, PhD.

Anotace

Cílem práce je přiblížit na základě dotazování pamětníků z řad žurnalistů každodenní agendu a pracovní rutiny českého novináře zaměstnaného v denním tisku v letech cca 1965–74. Stěžejním problémem je zkoumání míry vnějšího institucionálního tlaku na novináře v kontrastu s autocenzurou, touto optikou je práce novináře na přelomu šedesátých a sedmdesátých let nahlížena. Tzv. pražské jaro je chápáno jako mezník, který rozděluje práci na tři výchozí pozice: „období tání“ před rokem 1968, období relativní svobody slova od ledna 1968 do poloviny roku 1969 a období následující, ohraničené stabilizací normalizačního režimu v první polovině sedmdesátých let.

Annotation

The goal of this work is to present the daily working routine of Czech journalists employed in newspapers in the years 1965–1974, with an emphasis on examining the institutional level of external pressure on journalists, in contrast to self-censorship. The Prague Spring is seen as a milestone, which divide the work into three stages: The 'thawing' period before 1968, a period of relative freedom of expression from January 1968 to mid-1969 and then the following period characterised by the stabilization of the 'normalization regime' in the first half of 1970s.

Klíčová slova

Cenzura, autocenzura, média, pracovní den, pražské jaro, normalizace.

Keywords

Censorship, self-censorship, media, working day, the Prague Spring, normalization.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Práce má bez příloh rozsah 165 552 znaků včetně mezer a poznámek pod čarou.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 8. 1. 2009

Ondřej Fencel

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Jakubu Končelíkovi PhD. za vstřícné a přátelské vedení konzultací a četné podněty k práci. Poděkování patří také PhDr. Martinu Gromanovi za užitečné připomínky a rady, Mgr. Janu Punčochářovi a Ing. Miroslavu Jelínkovi za poskytnutí cenných kontaktů, jakož i všem narátorům.

Místo této stránky teze diplomové práce 1. strana

Místo této stránky teze diplomové práce 2. strana

Obsah

1.	Úvod.....	13
1.1.	Úvod do tématu.....	13
1.2.	Stanovení hypotéz.....	14
1.3.	Metodický úvod.....	15
1.4.	Diskuse tezí.....	17
2.	Dějinný kontext.....	19
2.1.	Období tání ve druhé polovině šedesátých let.....	19
2.2.	Pražské jaro a jeho vyústění v srpnu 1968.....	22
2.3.	Stabilizace normalizačního režimu.....	25
3.	Přiblížení role dobových médií a souvisejících institucí.....	27
3.1.	Ve službách budování nové společnosti: 1948–1960.....	27
3.2.	Šedesátá léta a postupné oteplení.....	28
3.3.	Ústup cenzury a Dva tisíce slov.....	30
3.4.	Srpen 1968 a média.....	33
3.5.	Nástup normalizace v médiích: 1969–71.....	34
3.6.	Završení normalizace rokem 1971.....	36
4.	Stručné životopisy dotazovaných novinářů a přiblížení jejich periodik.....	39
4.1.	Životopisy.....	39
4.1.1.	Nad'a Mihalovičová.....	39
4.1.2.	Miroslav Jelínek.....	39
4.1.3.	Jiří Hanák.....	40
4.1.4.	Miroslav Sígl.....	41
4.1.5.	Lenka Hašková.....	41
4.1.6.	Vlastislav Toman.....	42
4.1.7.	Kamila Jašková.....	43

4.1.8.	Otakar Brůna.....	43
4.1.9.	Ladislav Velenský.....	44
4.1.10.	Milan Jungmann	44
4.1.11.	Dušan Tomášek.....	45
4.1.12.	Karel Jenčík	46
4.2.	Periodika	46
4.2.1.	Rudé právo	46
4.2.2.	Mladá fronta.....	47
4.2.3.	ABC mladých techniků a přírodovědců.....	47
4.2.4.	Československý voják.....	48
4.2.5.	Práce.....	49
4.2.6.	Literární noviny	49
4.2.7.	Reportér	50
4.2.8.	Květy.....	50
4.2.9.	Hospodářské noviny	50
4.2.10.	Hlas revoluce	51
5.	Postřehy dotazovaných pamětníků a závěry z nich vyplývající.....	52
5.1.	Pracovní den v polovině šedesátých let	52
5.2.	Externí zdroje (tiskové agentury)	55
5.3.	Čtenářský zájem.....	56
5.4.	Obhospodařování papíru.....	57
5.5.	Vztah redakce – šéfredaktor – strana.....	59
5.6.	Volnost při výběru témat	61
5.7.	Články na politickou objednávku	62
5.8.	Cenzura do roku 1966 – HSTD	63
5.9.	Vojenská cenzura.....	66

5.10.	ÚPS a její srovnání s HSTD	67
5.11.	Pražské jaro a zrušení cenzury	69
5.12.	Srpen 1968	74
5.12.1.	Zdroje informací	74
5.12.2.	Tiskárny a distribuce.....	75
5.12.3.	Spolupráce napříč redakcemi.....	77
5.13.	1968–1969	77
5.13.1.	Dozvuky srpna 1968	77
5.13.2.	Nástup normalizátorů.....	80
5.14.	ČÚTI a žurnalistika v sedmdesátých letech.....	81
5.15.	Cenzura vs. autocenzura	86
5.15.1.	Cenzura vs. autocenzura v šedesátých letech	86
5.15.2.	Cenzura vs. autocenzura v sedmdesátých letech	87
5.16.	Srovnání: 1960–65 vs. 1968	89
5.17.	Srovnání: šedesátá vs. sedmdesátá léta.....	91
6.	Závěr	93
7.	English Summary	96
8.	Příloha	97
8.1.	Vzpomínky narátorů na srpen 1968.....	97
8.1.1.	Miroslav Jelínek.....	97
8.1.2.	Ladislav Velenský.....	98
8.1.3.	Jiří Hanák.....	98
8.1.4.	Miroslav Sígl.....	99
8.1.5.	Dušan Tomášek.....	101
8.1.6.	Lenka Hašková	102
8.1.7.	Milan Jungmann	103

8.1.8.	Kamila Jašková	103
9.	Bibliografie	104
9.1.	Literatura.....	104
9.2.	Seznam zkratek	106
9.3.	Prameny	108
9.4.	Dokumenty.....	108
9.5.	Články v denním tisku	108
9.6.	Elektronické zdroje	109

1. Úvod

1.1. Úvod do tématu

V šedesátých letech dvacátého století nastalo v celé československé společnosti uvolnění a progrese související s obměnou generací, střízlivějším pohledem na dosavadní budování socialistické společnosti a jeho evidentně neblahé důsledky.

Proces sebeuvědomění zasáhl i média. Touha po svobodném vyjadřování nabyla na intenzitě, dříve zapovězená témata byla otevírána, do tiskovin se vrátily polemiky. Občané se začali víc zajímat o veřejné dění¹ a přímo úměrně s tím stoupal i jejich zájem o média. Vliv Hlavní správy tiskového dohledu (HSTD), která od roku 1953 kontrolovala veškeré materiály určené ke zveřejnění v médiích, v polovině šedesátých let slábnul a úměrně s tím stoukala kuráž novinářů. V roce 1966 byla HSTD nahrazena méně vlivnou Ústřední publikační správou (ÚPS), půda pro obrodný proces byla připravena. Po událostech kolem IV. sjezdu spisovatelů (1967)² a odvolání Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka strany (leden 1968) přišlo období všeobecného „rozpuku“. Žurnalisté pracovali stále svobodněji, nad tlaky institucí a související autocenzurou vítězil kumšt a rozum, cenzura byla nakonec v červnu 1968 úplně zrušena.³

Tzv. pražské jaro, jak se vyvrcholení tohoto procesu nazývalo, bylo násilně ukončeno srpnovou invazí vojsk zemí Varšavské smlouvy do Československa. Občanům sympatizujícím s předcházejícím obrodným procesem a odsuzujícím okupaci bylo znemožněno svobodně vykonávat povolání, vrátila se cenzura, ovšem v ještě

¹ Havel, Václav: *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990, s. 55: „Šlo o výsledek tlaku nejrozmanitějších (...) spontánních pokusů o svobodnější myšlení, nezávislou tvorbu a politickou reflexi; o dlouhodobé spontánní a nenápadné vrůstání nezávislého života společnosti do existujících struktur; tedy o proces pozvolného probouzení společnosti.“

² Podrobněji srov.: Jungmann, Milan: *Literárky – můj osud*. Brno: Atlantis, 1999, s. 198.

³ Podrobněji srov.: Synek Miroslav: *Naděje a zklamání – Pražské jaro 1968*. Scheinfeld-Schwarzenberg: Čs. středisko nezávislé literatury, 1988, s. 32 a 34.

zhoubnější, následné podobě. Podpis moskevského protokolu⁴ odstartoval plíživý návrat k situaci, která jako by vracela dějiny o dvacet let zpět. Na rozdíl od nadšení mnohých (byť nebezpečného) na úsvitě padesátých let ale tentokrát ruku v ruce s letargií a odevzdaností.

Období let 1969–1989 vstoupilo do dějin jako tzv. normalizace, pro Československo znamenalo šed' konzumního (tzv. gulášového) socialismu. Zatímco před druhou světovou válkou patřila ČSR k nejvyspělejším státům v Evropě a ještě v šedesátých letech se mohla s vyspělým světem poměřovat, znamenalo následujících dvacet let jak materiální, tak duchovní devastaci (pod patronátem komunismu sovětského ražení).⁵

1.2. Stanovení hypotéz

Cílem práce bude přiblížit na základě dotazování pamětníků z řad žurnalistů každodenní agendu a pracovní rutiny českého novináře na přelomu šedesátých a sedmdesátých let s důrazem na žurnalisty zaměstnané v denním tisku. Jejich práce bude nahlížena především optikou vnějšího institucionálního tlaku v kontrastu s autocenzurou.

Tzv. pražské jaro bude chápáno jako mezník, který rozdělí práci na tři výchozí pozice: „období tání“ před rokem 1968, období relativní svobody slova od ledna 1968 do poloviny roku 1969 a období následující, ohraničené stabilizací normalizačního režimu v první polovině sedmdesátých let.

Základní hypotézou je domněnka, že zejména režim nastolený po srpnu 1968 cenzuru díky velkému podílu novinářské autocenzury vlastně nepotřeboval. Charakter normalizační (následné) cenzury byl pro žurnalisty dostatečnou hrozbou sám o sobě, novinář věděl, co si může dovolit, a podle toho fungoval. Působení Českého úřadu pro tisk a informace (ČÚTI) a Slovenského úřadu pre tlač a informácie (SÚTI) tak bylo daleko zhoubnější než předběžná cenzura, kterou v padesátých a šedesátých letech zajišťovala HSTD (později ÚPS).

⁴ Podrobněji srov.: Pauer, Jan: *Praha 1968. Vpád varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*. Praha: Argo, 2004, s. 276.

⁵ Podrobněji srov.: Kolektiv autorů: *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, s. 304–305.

1.3. Metodický úvod

V období od ledna do června 2008 jsme dotazovali dvanáct pamětníků z řad žurnalistů v souladu s principy orální historie. Tuto metodu lze charakterizovat jako řadu způsobů a postupů, jimiž se badatel dobírá nových informací a poznatků na základě ústního sdělení osob, které byly účastníky nebo svědky zkoumaných událostí a procesů.⁶ Namísto písemných pramenů (které nemusí být důvěryhodné nebo vůbec neexistují) jsou využity vzpomínky jednotlivců včetně těch, kteří ve sledovaném období nedisponovali velkou mocí nebo potenciálem (v našem případě dnes málo známí řadoví redaktoři). Vzniká tak často nový náhled na problém, byť jde o subjektivní rekonstrukci historie z hlediska narátora a jeho pozice v ní. Pro badatele to ale neznamená nedostatek, pro uvedení získaných informací do přesnějšího kontextu může využít jiných dostupných historických pramenů.⁷

Při práci jsme v první řadě vycházeli z autentických výpovědí narátorů, které jsme podepřeli doplňkovou literaturou a bádáním v dobových tiskovinách (Práce, Rudé právo, Mladá fronta).

Pamětníky jsme vybírali na základě rozsahu a charakteru jejich činnosti ve sledovaném období v souladu se záměrem práce. Cílem bylo najít jak autory, kterým byla po srpnu 1968 znemožněna novinářská činnost, tak žurnalisty publikující i v období tzv. normalizace. Záměrně jsme v některých případech vybrali novináře, kteří se ve sledovaném období potkávali (někdy i v rámci redakce), aby docházelo k vzájemnému doplňování informací. Bylo-li to s přihlédnutím k chronologii konání rozhovorů možné, vzájemně jsme konfrontovali názory narátorů. Vyskytl-li se rozpor v tvrzeních (nebylo jich mnoho a nebyly zásadní), příp. jsme ještě zpětně doplňovali telefonicky.

⁶ Orální historie není svébytným oborem či odvětvím vědy, ale jen metodou, která je v ideálním případě užita společně s dalšími postupy. Stále probíhá debata o spolehlivosti metody orální historie. (pozn. O. F.)

⁷ Vaněk, Miroslav: *Mocní? a Bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Praha: Prostor, 2006, s. 9–10: „Řada domácích i zahraničních odborníků v orální historii spatřuje svůj úkol pouze v uskutečnění, nahrávce, přepisu a případném zredigování a publikování rozhovorů, jež v podobě nahrávek a přepisů zůstávají uloženy v archivu nebo sbírkách pro potřeby dalších badatelů. Jiní specialisté v orální historii ovšem splnění těchto úkolů považují jen za výchozí bod k rozvinutí dalších součástí metody orální historie, jimiž jsou analýza a interpretace nahraných a přepsaných rozhovorů.“

Cílem bylo hovořit jak s někdejšími šéfredaktory, tak s řadovými novináři, příp. vedoucími oddělení. Dotazovali jsme tři šéfredaktory stěžejních listů konce šedesátých let (Miroslav Jelínek – Mladá fronta, Ladislav Velenský – Práce, Milan Jungmann – Literární noviny), šéfredaktora ABC mladých techniků a přírodovědců Vlastislava Tomana, dále několik řadových redaktorů (Nad'a Mihalovičová, Lenka Hašková, Kamila Jašková, Dušan Tomášek, Jiří Hanák, Otakar Brůna) a pro doplnění dva novináře působící kromě tisku i v audiovizuálních médiích (Miroslav Sígl, Karel Jenčík).

Novináře jsme kontaktovali s pomocí Syndikátu novinářů ČR a Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, dále prostřednictvím jejich redakcí (pokud jsou ještě novinářsky činní), s pomocí jejich internetových prezentací (Miroslav Sígl), v některých případech též prostřednictvím telefonního seznamu nebo na doporučení (Miroslav Jelínek navrhl několik žurnalistů i s adresami a telefonními kontakty; Nad'a Mihalovičová doporučila Lenku Haškovou).

Následně jsme vytipovaným novinářům poštou rozeslali dopis s prosbou o rozhovor na naše téma a kontaktem na tazatele. Ze skupiny novinářů, kterým bylo po srpnu 1968 znemožněno publikovat, byli k rozhovorům ochotni všichni oslovení. Naopak žurnalisté, kteří pracovali v médiích (i) v období 1969–74 v některých případech neodpověděli (Zdeněk Hoření) nebo setkání odmítli (Rudolf Křesťan).

Většina oslovených novinářů se telefonicky ozvala do týdne po obdržení dopisu. Někteří si vyžádali otázky předem, specifický byl případ Otakara Brůny, který nejprve na psacím stroji zpracoval dvacetistránkové pojednání s přihlédnutím k zaslaným otázkám a teprve poté pozval tazatele k prvnímu setkání nad odpověďmi a následně ještě k druhé konzultaci nad dalšími komentáři (dvě kola rozhovorů proběhla rovněž s Miroslavem Jelínkem).⁸

Místa rozhovorů jsme vybírali dle přání narátorů, zhruba v polovině případů jsme se scházeli přímo v bydlíštích dotazovaných, jindy v kavárnách, redakcích novin nebo v budově Syndikátu novinářů ČR.

⁸ Probíhala-li dvě kola rozhovorů, uvádíme pro zjednodušení v citacích vždy datum druhého rozhovoru. (pozn. O. F.)

Rozhovory jsme vedli jako životopisná vyprávění, kde byla hlavní část zaměřena na téma regulace tisku ve sledovaném období (institucionální tlak na práci novináře, zda byl vnímán a jak probíhal). Dále jsme se zabývali novinářskými rutinami, běžnou denní agendou, vystižením pracovního dne v jednotlivých obdobích.

Odpovědi jsme se souhlasem tázaných nahrávali na diktafon, poté přepisovali a editovali.

Všech dvanáct narátorů bylo zájmem o jejich práci potěšeno, odpovídali ochotně (často nominovali další kolegy, příp. témata) a leckdy velmi obsáhle. Nejkratší rozhovor trval necelou hodinu (Milan Jungmann), nejdelší cca čtyři hodiny (Miroslav Sígl, Dušan Tomášek).

Citace narátorů odlišujeme od ostatního textu kurzívou. Výjimkou je příloha obsahující vzpomínky narátorů na období kolem 21. srpna 1968. Zde jsme pro lepší orientaci v textu záměrně vynechali jak uvozovky, tak kurzívu.

1.4. Diskuse tezí

S přihlédnutím k odpovědím narátorů jsme na základě konzultace provedli několik dílčích změn, které mohou být chápány jako revize tezí. Tyto změny nenarušují podstatu výzkumného záměru, lze říct, že jej spíše posilují.

Pamětníci se ve velké většině shodli, že pracovní den ve třech sledovaných obdobích se lišil především co do nadšení pro věc a svobody projevu. V rutinách a běžné denní agendě neshledali narátoři žádných zásadních rozdílů. To do jisté míry determinovalo celou práci v tom smyslu, že je ještě více akcentováno téma institucionálního tlaku na práci novináře (cenzura ve vztahu k novinářům a její proměny ve sledovaném období). Pracovní den novináře na přelomu šedesátých a sedmdesátých let často nahlížíme právě touto optikou, viděli ho tak i sami novináři. Ve zkratce platí, že čím svobodněji se tázaným psalo, tím kvalitnější odváděli výkony.

V tezích jsme dále uvedli, že se budeme specializovat na novináře zaměstnané v denním tisku. Vybraná skupina pamětníků tento rámec přesahuje. Oproti původnímu plánu jsme rozšířili skupinu dotazovaných pamětníků o novináře z týdeníků, pro ilustraci jsme zařadili i několik vzpomínek z rozhlasového a televizního spektra. Měli jsme k tomu následující důvody:

- a) Institucionální tlak na práci novináře (který je zásadním tématem práce) měl v deníku i týdeníku velmi podobný charakter, míru ne/svobody vnímali novináři konstantně, ať byli zaměstnáni kdekoli.
- b) Mnozí narátoři střídali redakce a ve sledovaném období působili jak v denících, tak v týdenících nebo v audiovizuálních médiích, jejich vzpomínky na tuto dobu tedy logicky přesahují rámec denního tisku.
- c) Exkluzivní výpovědi např. Jiřího Hanáka nebo Milana Jungmanna jsou sugestivní a výstižné. Ačkoliv jejich aktivita v inkriminovaném období souvisela spíše s týdeníky, dobře dokresluje téma.
- d) Z žijících šéfredaktorů deníků v letech 1969–74 se nepodařilo kontaktovat či přesvědčit k rozhovoru žádného. Aby bylo možné autentické srovnání se stejně postavenými kolegy novináři z šedesátých let, požádali jsme o rozhovor dlouholetého šéfredaktora týdeníku ABC Vlastislava Tomana. Ten navíc časopis vedl jak v šedesátých letech, tak v období normalizace, mohl tedy srovnávat nejen s ostatními, ale i přímo, ze svých vlastních zkušeností.

2. Dějinný kontext

2.1. Období tání ve druhé polovině šedesátých let

Smrtí sovětského diktátora J. V. Stalina, nástupem N. S. Chruščova a následnou kritikou kultu osobnosti skončilo ve východním bloku období nejtužšího socialismu. Po bouřlivém roce 1956 (XX. sjezd KSSS, polské a především maďarské události, u nás II. sjezd Svazu čs. spisovatelů) přinesla ale následující léta v ČSR opětovnou důslednou kontrolu kultury a ideologie, popření veškerých revizionistických snah a centralizaci moci v podobě zvolení Antonína Novotného prezidentem a současně prvním tajemníkem strany (nejvyšší stranická i státní funkce se ocitly v jedné ruce).⁹

Tehdy se ovšem začalo znatelně projevovat poválečné přeorientování Československa na těžký průmysl, které spolu s takřka stoprocentně zkolektivizovaným zemědělstvím vedlo k soustavnému ekonomickému propadu a následně k permanentním nedostatkům (zejména určitých typů spotřebního zboží).¹⁰

V roce 1960 Antonín Novotný prohlásil v souvislosti s novou ústavou socialismus v zemi za dobudovaný, což měl podtrhnout i nový přívlastek „socialistická“ v názvu státu. Třetí pětiletka se ale v kontrastu s tím již ve druhém roce existence prakticky zhroutila a vedení KSČ posléze připustilo donedávna nemyslitelnou diskusi o úloze trhu v socialismu¹¹ (byť ekonomická reforma se fakticky začala zavádět až o čtyři roky později¹²).

Od zatuchlých ideálů socialistického realismu se v druhé polovině šedesátých let odklonila kulturní obec, změnil se životní styl mládeže¹³ i obecná informovanost

⁹ Hájek, Jiří: *1968 mezník dějin – svět a pražské jaro – intervence a odpor*. Praha: Logos, 1994, s. 8.

¹⁰ Synek Miroslav: *Naděje a zklamání – Pražské jaro 1968*. Scheinfeld-Schwarzenberg: Čs. středisko nezávislé literatury, 1988, s. 10–11.

¹¹ Kolektiv autorů: *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, s. 277.

¹² Tehdy se proti nekompetentním zásahům a konzervativním postojům Antonína Novotného postavila skupina ekonomických reformátorů v čele s Otou Šikem. (pozn. O. F.)

¹³ Kolektiv autorů: *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, s. 280.

veřejnosti. S neslavnými důsledky budování socialistické společnosti přišlo „vystřízlivění“, začala se rodit koncepce tzv. socialismu s lidskou tváří.

„Morálně politická krize, plynoucí z poznání pravdy o procesech z padesátých let a naprosto nedostatečně provedené rehabilitace, odstartovaly hluboký rozchod reformní, vědecké a kulturní inteligence s vedením KSČ i celým post-stalinským modelem socialismu.“¹⁴

První polovinu šedesátých let v Československu můžeme označit jako období exploze mladých talentů v literatuře, filmu, hudbě i výtvarném umění. Mladí tvůrci se odmítali podrobovat strnulým ideologickým požadavkům, nové způsoby vyjádření svých myšlenek hledali cestou experimentu. Monotónnost padesátých let vystřídala stylová pestrost, „nové umění“ začalo připravovat půdu pro návrat občanů do politiky, literatura se postupně oprošťovala od tradičních společensko-politických povinností. Pocity doby, které tehdejší vládcí nechtěli vnímat, pojmenovávali ve svých dílech autoři jako Milan Kundera, Josef Škvorecký nebo Václav Havel, na filmovém poli především Miloš Forman.¹⁵

K posunu došlo záhy i ve vztahu kultury a moci. V rámci boje proti dogmatismu a důsledkům přehodnocování kultu osobnosti v první polovině šedesátých let se zájmy strany a umělců v jistém smyslu sblížily.¹⁶

Nastalo období diskusí, nástupu nových tvůrců i prvních rehabilitací dříve perzekuovaných. Strana se snažila určovat hranice a držet emancipaci pod kontrolou, nebyla ale schopná včas pochopit společenské procesy¹⁷ a reagovat na ně. První kroky

¹⁴ Končelík, Jakub: *Řízení a kontrola hromadných sdělovacích prostředků v Československu v reformním roce 1968*. Diplomová práce. Praha: FSV UK – IKSŽ, 2000, s. 20.

¹⁵ Soldán, Ladislav a kol.: *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: PNS, 1997, s. 64.

¹⁶ Havel, Václav: *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990, s. 55.

¹⁷ Sígl, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008; s. 248: „Šedesátý osmý rok nespádl zčista jasna. Předcházelo mu několik let, kdy lidé jako by začínali procítat. Blížilo se především jubileum dvacátého výročí od konce druhé světové války. Veřejnosti se postupně zmocňoval pocit, že po této době už by se měli mít daleko lépe, než se mají dosud (ačkoliv se nežilo špatně, ale s jídlem roste chuť). Rostla i chuť dozvídat se věci nové, dosud tabuizované.“

učinila pozdě, fakticky až před XIII. sjezdem KSČ v roce 1966.¹⁸ Mezi umělci už ale v této době převažovala kritická a neústupná střední a mladá generace, posilněná domácími i zahraničními úspěchy. Snaha strany dostat umění znovu pod kontrolu vyústila v otevřený konflikt na sjezdu spisovatelů v červnu 1967 (kritické hlasy zazněly i na sjezdu Svazu socialistické mládeže několik týdnů předtím).

IV. sjezd Svazu československých spisovatelů (SČSS), konaný ve dnech 27–29. 6. 1967, stál na začátku akutní politické krize druhé poloviny šedesátých let, SČSS se jako první organizace svého druhu regulérně vymkl mocenské reglementaci. Došlo zde k dosud největšímu konfliktu mezi zastánci a odpůrci reformu, k otevřenému popření morálního práva KSČ na vedoucí úlohu ve společnosti¹⁹, ke kritice její úlohy v padesátých letech a ke zdůraznění autonomie kultury.²⁰ Spisovatelé vědomě riskovali konflikt s mocí (kritické příspěvky přednesli m.j. Milan Kundera, Ivan Klíma, Pavel Kohout, Václav Havel a nejostřeji Ludvík Vaculík), volali po návratu do kulturně-civilizační sféry odpovídající historii a tradicím českého národa²¹, napadali cenzurní praxi²² a nekompetentní postup moci vůči kultuře vůbec.

¹⁸ Havel, Václav: *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990, s. 56: „Mocenská struktura, unavená zkušeností stalinské despotie a bezradně tápající ve své snaze o její bezbolestnou revizi, nezadržitelně zevnitř vyhnívala a prostě už nebyla s to nějak inteligentně čelit proměňujícímu se klimatu, procesu prozírání svých mladších příslušníků a tisícovým autentickým životním projevům na předpolitické rovině, zabývajícím se v onom politicky nepřehledném pomezí oficiálního a neoficiálního.“

¹⁹ Soldán, Ladislav a kol.: *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: PNS, 1997, s. 66

²⁰ Z projevu Ludvíka Vaculíka [online] Dostupné z WWW:

<<http://ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=36>>: „*Když se o tomto období (o 50. letech – pozn. O.F.) mluví, když se hledá vysvětlení, proč jsme ztratili tolik morálních i hmotných sil, proč jsme hospodářsky zaostali, říkají vládnoucí kruhy, že to bylo nutné. Myslím si, že z hlediska nás všech to nutné nebylo, že to bylo snad nutné pro duševní vývoj orgánů moci, jež v podstatě donutily i všechny zastávce socialismu, aby tímto vývojem prošli s nimi.*“

²¹ Projev Václava Havla. [online] Dostupné z WWW:

<http://cs.wikisource.org/wiki/Projev_V%C3%A1clav_a_Havla_na_4._sjezdu_Svazu_%C4%8Deskoslovensk%C3%BDch_spisovatel%C5%AF_v_Praze_28._6._1967>

²² Projev Pavla Kohouta. [online] Dostupné z WWW: <http://iksz.fsv.cuni.cz/IKSZ-25-version1-S06a_pavel_kohout_na_IV_sjezdu.pdf>

Následná perzekuce největších „rebelů“ nezafungovala jako dřív, komunistické vedení se ocitlo v izolaci, veřejnost i většina inteligence sympatizovala s postihnutými literáty.²³ Sjezd spisovatelů byl časově posledním článkem procesu, ve kterém od roku 1965 umělci opět ztráceli důvěru ve stranu, její politiku a vedení.²⁴ Takový střet státní moci s kulturou neměl v dosavadní poválečné historii obdoby. Vyšlo na povrch, že strana nemá účinné nástroje, jimiž by prosadila své záměry a vliv.

Koncem října 1967 se navíc ÚV KSČ musel zabývat ostrou kritikou své neschopnosti řešit celospolečenské problémy, která vyšla ze základních organizací strany a přenesla se záhy na konkrétní osobu Antonína Novotného. Bylo zřejmé, že tento komunista ze staré gardy v atmosféře celkového „oteplení“ stále více tápe²⁵, což akcentovaly tzv. strahovské události. Pokojný průvod mladých studentů protestujících proti opakovaným výpadkům proudu brutálně napadli příslušníci VB. Neklid ve společnosti ztlačně stoupl.

2.2. Pražské jaro a jeho vyústění v srpnu 1968

Po Vánocích plenární zasedání ÚV KSČ odebralo Antonínu Novotnému funkci prvního tajemníka strany a ponechalo mu pouze mocensky málo významné prezidentství ČSSR. Do čela strany byl povolán Alexander Dubček, který si svým přívětivým chováním rychle získal popularitu.²⁶

²³ SČSS byl ochromený, neboť nebylo zvoleno předsednictvo ani ústřední tajemník; po bok spisovatelů se postavil Svaz čs. filmových a televizních umělců (FITES); klíčové projevy se rychle šířily v opisech; vlnu nevole vyvolalo odejmutí Literárních novin svazu a jejich převelení pod ministerstvo kultury... (pozn. O. F.)

²⁴ *Skutečná elita národa* [online] Dostupné z WWW: http://www.praha.eu/jnp/cz/extra/rok_68/spisovatele/index.html: „Potvrzovala to zpráva ministra kultury o výsledcích rozhovorů s 200 umělci po září 1967. Vedle nedůvěry ve vedení strany se spisovatelé obávali návratu k praxi dogmatismu. Netajili se tím, že s politikou strany nesouhlasí.“

²⁵ Synek Miroslav: *Naděje a zklamání – Pražské jaro 1968*. Scheinfeld-Schwarzenberg: Čs. středisko nezávislé literatury, 1988, s. 18–19

²⁶ Podrobněji srov.: Kolektiv autorů: *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, s. 283.

Koncem března rezignoval Novotný i na úřad prezidenta, na jeho místo usedl generál Ludvík Svoboda. Logickým vyústěním pak byla i nová vláda v čele s premiérem Oldřichem Černíkem (předsedou Národního shromáždění se stal Josef Smrkovský).

KSČ vzápětí tzv. Akčním programem²⁷ započala zásadní změny, na něž ostatní státy zemí Varšavské smlouvy pohlížely se značnou nedůvěrou a posléze je doprovodily prvními výhružkami.²⁸

„Socialismus se může rozvíjet jen tím, že otevře prostor pro uplatnění různých zájmů lidí a na tomto základě bude demokraticky vytvářet jednotu všech pracujících“, konstatovalo se ve vzniklém dokumentu, který dále upřednostňoval vzdělání a kvalifikaci před kádrováním, připouštěl socialistické podnikání formou osamostatňování některých podniků a prosazoval plnou svobodu vědeckého bádání.²⁹

Po květnovém plénu KSČ strhlo nadšení i ty občany, kteří byli doposud k reformaci režimu skeptičtí. V podnicích spontánně vznikaly rady pracujících, činnost obnovil Junák a Sokol, na veřejnosti se po dlouhé době objevily uniformy západních letců. Cenzura byla prakticky paralyzována a posléze zrušena, přibývalo novinových článků odhalujících zločiny KSČ, strana již nebyla schopná ovládat prostředky masové komunikace.³⁰

Dne 27. června 1968 otiskla některá periodika prohlášení Dva tisíce slov³¹, které zřetelně naznačilo, že v reformním procesu je třeba pokračovat bez ohledu na KSČ a v případě potřeby i proti jejím zájmům. „Toto jaro právě skončilo a už se nevrátí. V zimě se všecko dozvíme,“³² konstatoval autor Ludvík Vaculík v závěru dokumentu.

²⁷ Akční program Komunistické strany Československa přijatý na plenárním zasedání ÚV KSČ dne 5. dubna 1968 (publ. Rudé právo. 10. 4. 1968, roč. 48, č. 100).

²⁸ Hájek, Jiří: *1968 mezník dějin – svět a pražské jaro – intervence a odpor*. Praha: Logos, 1994, s. 20.

²⁹ *Akční program KSČ*. Rudé právo. 10. 4. 1968, roč. 48, č. 100; 3. část, kapitola Rozvoj vědy, vzdělanosti a kultury: „Vědecká diskuse, vědecká díla a časopisy nemohou podléhat žádné cenzuře.“

³⁰ Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 17.

³¹ Úplný název: Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem.

³² Literární listy. 27. 6. 1968, roč. 1, č.18

Několik měsíců poté byl text označen za kontrarevoluční a lidé byli za projevy souhlasu s ním perzekuováni. V červnu 1968 ale málokdo tušil, jaké události nabudou spád, byť byli českoslovenští komunisté co chvíli upozorňováni kolegy z komunistických stran zemí Varšavské smlouvy na neslučitelnost pražského jara s jednotností internacionální fronty komunismu.³³

Červnové štábní cvičení vojsk Varšavské smlouvy na československém území bylo využito k přípravě ozbrojené invaze. V polovině července formulovala KSSS stanoviska, která později vešla ve známost pod názvem Brežněvova doktrína. Stěžejním bodem byla povinnost komunistických stran bránit socialismus a v jeho zájmu podle potřeby i mocensky zasahovat do vnitřních záležitostí socialistických států.³⁴ Když se i tento otevřený a hrubý nátlak (nejintenzivněji na jednáních v Čierné nad Tisou³⁵) minul účinkem, přišla na řadu hrubá síla.

V noci z 20. na 21. srpna 1968 vpadlo na československé území odhadem 750 000 cizích vojáků, na 6000 tanků, navíc s leteckou podporou.³⁶ Na ozbrojený odpor nebylo pomyšlení, spontánní a kolektivní negativní reakce proti okupaci ale Sověty zaskočila. Předsednictvo ÚV KSČ přehlasovalo kolaborantskou frakci (Vasil Biľak, Alois Indra, Emil Rigo, Antonín Kapek, Jan Piller), která o útoku jako jediná pravděpodobně předem věděla a veřejně oznámilo, že invaze proběhla bez vědomí legitimních československých představitelů a že odporuje zásadám mezinárodního práva. Na následných jednáních v Moskvě ale postupně téměř všichni³⁷, včetně symbolu

³³ Pauer, Jan: Praha 1968. Vpád varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení. Praha: Argo, 2004, s. 97.

³⁴ Podrobněji srov.: Hájek, Jiří: *1968 mezník dějin – svět a pražské jaro – intervence a odpor*. Praha: Logos, 1994, s. 53.

³⁵ Pauer, Jan: Praha 1968. Vpád varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení. Praha: Argo, 2004, s. 121–152.

³⁶ Podrobněji srov.: Synek Miroslav: *Naděje a zklamání – Pražské jaro 1968*. Scheinfeld-Schwarzenberg: Čs. středisko nezávislé literatury, 1988, s. 80.

³⁷ S výjimkou Františka Kriegla (pozn. O. F.).

pražského jara Alexandera Dubčeka, podepsali tzv. moskevský protokol, čímž fakticky souhlasili s přítomností sovětských vojsk na území Československa.³⁸

2.3. Stabilizace normalizačního režimu

V následujících měsících a letech se všechno postupně vracelo ke „starým pořádkům“, pocit únavy a deziluze na veřejnosti oprávněně sílil. Nastalo období konsolidace moci KSČ, pro něž se vžil pojem normalizace, období co nejúplnějšího potlačování občanských a osobních iniciativ směřujících k věcem veřejným. Změny na politickém a ekonomickém poli byly pod rostoucím diktátem z Moskvy v podstatě zmrazeny.³⁹

Většina jednotek zemí Varšavské smlouvy opustila ČSSR do konce roku 1968, KSSS si ale podržela rozhodující vliv na vnitřní politiku KSČ.⁴⁰ I tak se československá veřejnost v prvních měsících po intervenci ve většině projevovala jako jednotná, protesty proti sovětské okupaci vyvrcholily v souvislosti s lednovým sebeupálením Jana Palacha (činem v daném společenském kontextu do té doby nepředstavitelným) a „hokejovým týdnem“ v březnu 1969. Politický podtext spontánních oslav (československé mužstvo porazilo ve finále hokejového mistrovství SSSR) zneužily kolaborantské složky bezpečnosti k zinscenování útoku na pražskou kancelář Aeroflotu a na některé další objekty.⁴¹

Vedoucím činitelem strany byl následně zvolen Gustav Husák, dubnové plénum ÚV KSČ rozhodlo o odvolání Alexandera Dubčeka (brzy byl spolu s mnoha dalšími

³⁸ Podrobněji srov.: Pauer, Jan: *Praha 1968. Vpád varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*. Praha: Argo, 2004, s. 276: „Podpis moskevského protokolu celým stranickým a státním vedením ČSSR vedl v kontextu moderních dějin k ostrým morálně-etickým sporům v historiografii a politické literatuře.“

³⁹ Havel, Václav: *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990, s. 56: „Celý společenský pohyb, jehož vyvrcholením byl rok 1968 (...) se nedotkl nejvlastnějšího jádra mocenské struktury post-totalitního systému, totiž jeho politického modelu jako takového, základních principů celkového společenského uspořádání ani jim odpovídajícího modelu hospodářského, degradujícího veškerou hospodářskou moc do rukou moci politické.“

⁴⁰ Kolektiv autorů: *Dějiny zemí koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, s. 286.

⁴¹ Podrobněji srov.: Hájek, Jiří: *1968 mezník dějin – svět a pražské jaro – intervence a odpor*. Praha: Logos, 1994, s. 82.

vyloučeni i ze strany), mohutná čistka v celé československé společnosti mohla začít – na jaře 1969 začalo období hromadného propouštění ze zaměstnání⁴², přišlo i první zatýkání (skupina kolem Petra Uhla, generál Václav Prchlík). Stále rychlejším tempem se vytrácela i svoboda tisku (nově zavedené cenzurní úřady), v květnu 1969 na tři sta novinářů dobrovolně podepsalo potupné Slovo do vlastních řad.⁴³

Demonstrace k prvnímu výročí zahájení okupace ale ukázala, že přes veškeré snahy je postoj většiny obyvatelstva ČSSR k sovětské okupaci stále spíše odmítavý. Vedení SSSR si proto vynutilo použití podstatně tvrdších metod a normalizace vstoupila do své třetí fáze. Po Brežněvově návštěvě Prahy v květnu 1970 začala další a ještě silnější vlna čistek⁴⁴, kterou akcentovala analýza s názvem Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ schválená dne 10. 12. 1970⁴⁵ (v lednu 1971 vyšla jako příloha Rudého práva). Začalo bezmála dvacet let trvající období deziluze a letargie.⁴⁶ S přibývajícím skepsí a navracením starých pořádků se ve veřejnosti znovu usadil tzv. mnichovský syndrom, a sice, že za národní prohru je plně odpovědný někdo jiný.⁴⁷

„Byla to ošklivá, dusná doba atomizace společnosti, kdy se lidé rozprchli do svých chat a mechanicky volili, koho měli volit.“⁴⁸

⁴² V období 1969–71 bylo postiženo zákazem výkonu povolání na 30 000 lidí. (pozn. O. F.)

⁴³ Počínaje 13. květnem 1969 byly seznamy podepsaných postupně uveřejňovány v Rudém právu. (pozn. O. F.)

⁴⁴ Kolektiv autorů: *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, s. 292.

⁴⁵ *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Praha: Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, 1970, část II: „Pravicové propagandě se podařilo pomýlit i početné skupiny čestných a pracujících lidí naší vlasti. Značných úspěchů dosáhla mezi poměrně velkou částí inteligence, zejména v její humanitní části.“

⁴⁶ Vaněk, Miroslav: *Mocní? a Bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretací studie životopisných interview*. Praha: Prostor, 2006; rozhovor s Vladimírem Suchánkem, s. 74: „Nemůžu říct, že bych komunistické režim nenáviděl (...) Mně byl úplně ukradenej.“

⁴⁷ Kolektiv autorů: *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, s. 294.

⁴⁸ Vaněk, Miroslav – Urbášek, Pavel: *Vítězové? Poražení? Životopisná interview*. Praha: Prostor, 2005; rozhovor s Václavem Havlem, s. 133.

3. Přiblížení role dobových médií a souvisejících institucí

3.1. *Ve službách budování nové společnosti: 1948–1960*

V padesátých letech sdělovací prostředky ve společnosti povinně plnily mobilizační a ideologickou funkci. Fungoval totalitární model médií založený na direktivním přístupu k řízení médií, systém byl maximálně centralizován. Komunistické instituce rozhodovaly o vzniku a zániku každého časopisu, o jejich nákladu, obsahovém zaměření i o obsazování vedoucích postů v redakcích.

Prvotní byla odpovědnost vládnoucí politické síle, pak až čtenáři, posláním tisku mělo nadále být „napomáhání budovatelskému úsilí československého lidu a jeho boji za mír a spolupráce na jeho výchově k socialismu.“⁴⁹

Režim si vzal za cíl zásadně omezit nekontrolovatelné projevy svébytné občanské aktivity⁵⁰, proto byly po válce rušeny menší časopisy vydávané zájmovými organizacemi a ze stejného důvodu byla od počátku vysoce centralizovaná televize. Ta se spolu s rozhlasem stala silným nástrojem propagandistického působení komunistické strany, naopak regionální a závodní periodika se v tomto smyslu (narozdíl od SSSR) neosvědčila.

Regulaci médií mělo na starost nejprve ministerstvo informací (omezování na základě vyhlášky o hospodaření s papírem). 22. 4. 1953 vydal sekretariát KSČ směrnici ke zřízení cenzurního úřadu a tajným usnesením číslo 17 zřídil jako samostatný, neveřejný úřad Hlavní správu tiskového dohledu (HSTD). Ministerstvo informací bylo zrušeno, HSTD nejprve spadala pod ministerstvo kultury, po půl roce byla přičleněna k ministerstvu vnitra.

⁴⁹ Hájek, M. (ed.): *Mluví milionů – Rudé právo vždy se stranou a lidem*. Praha: Fakulta žurnalistiky UK, 1980, s. 73.

⁵⁰ Blodigová, Alexandra – Köpplová, Barbara – Sekera, Martin: *Dějiny č. novinářství a č. novinářských spolků. Katalog výstavy k dějinám českého tisku na území ČR*. Praha: SÚA, 2002, s. 16.

Cenzura nebyla určena k ochraně čtenářů, redakcí či ke spravedlnosti, ale především k hájení zájmů a prospěchu komunistické strany.⁵¹ Dotýkala se nejen denního tisku, ale i obrázkových časopisů, a dokonce i korespondence.

Šéfredaktoři tisku, rozhlasu a televize, vedoucí nakladatelství a provozovatelé kulturních pořadů byli povinni včas předkládat cenzurním orgánům materiály, které měly být zveřejněny a rozšiřovány, tisknout a provozovat se smělo jen to, co bylo opatřeno cenzurním razítkem.

Stěžejním režimním deníkem bylo Rudé právo fungující jako ústřední tiskový orgán KSČ. Revoluční odborové hnutí vydávalo Práci, Československý svaz mládeže Mladou frontu, ministerstvo zemědělství Zemědělské noviny, k dalším listům patřila Lidová demokracie nebo Svobodné slovo. Orgánem Svazu československých spisovatelů se později staly Literární noviny.

První ústupek čtenářským preferencím znamenal v roce 1955 start Večerní Prahy, následovaly Hospodářské noviny jako ekonomický týdeník KSČ (1956) a tři roky poté Mladý svět.

3.2. Šedesátá léta a postupné oteplení

Nové směrnice z roku 1960 avizovaly předsevzetí zvýšit počet tiskovin a zlepšit celkovou kvalitu (včetně grafiky), nadále s akcentem na socialistický obsah. Článek 28 ústavy z roku 1960 zajišťoval každému svobodu slova a tisku, ovšem podle sovětského vzoru – média byla ve vlastnictví všeho lidu a novinář pomáhal naplňovat jejich komunistické poslání.

První pokusy o vymanění se ze stranických „kleští“ se objevily u menších regionálních periodik⁵², platformou reformního hnutí se postupně staly kulturní časopisy, jichž v průběhu šedesátých let vzniklo hned několik.⁵³

⁵¹ Tomášek, Dušan: *Pozor cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Themis, 1994, s. 89.

⁵² Podrobněji srov.: Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 9.

⁵³ 1963 Kulturní tvorba

V rámci ČSSR se z pohledu svobody tisku dříve začalo „probouzet“ Slovensko, což bylo spojeno se vstupem Alexandra Dubčeka do vysoké politiky.

V roce 1963 se na konferenci v Liblicích na téma Franz Kafka rozvinula na tehdejší poměry velice bouřlivá diskuse o roli literatury ve společnosti. Touha po neregulované veřejné komunikaci začala v polovině šedesátých let nabývat na intenzitě⁵⁴, objevily se první ostřejší polemiky o společenských a politických otázkách a články na dříve nemyslitelná témata.⁵⁵

Vyhrocená situace nastala na podzim roku 1967 kolem (pro režim nebezpečně) populárních Literárních novin.⁵⁶ Po IV. sjezdu spisovatelů bylo LN doporučeno, aby nepublikovaly protistátní a protistranická vystoupení ze sjezdu. Redakční rada ovšem na protest proti tomuto doporučení rozhodla, že nebude sjezdová diskuse zveřejněna vůbec. To mělo být důvodem k mocenskému zásahu proti periodiku. Redaktoři byli vyhozeni, list byl odejmut Svazu čs. spisovatelů a nových LN, převelených 26. 9. 1967 pod ministerstvo kultury a informací, se ujal Jan Zelenka. Noviny pod jeho vedením

1964 Tvář (stěžejní časopis, kolem jehož pozdějšího zákazu se rozvinula diskuse generačních rozměrů)

1966 Impuls a Orientace

(dále Reportér, Zítřek...)

⁵⁴ Dientsbier, Jiří: *Záludnosti sporu o totalitu*. Lidové noviny, 10. 1. 2008, roč. 21, č. 8, s. 10: „Po rozhovoru s Henrym Kissingerem na jaře 1964, k němuž jsem neměl předběžný souhlas, jsme měsíc zápasili o jeho vysílání, ale protože na ÚV KSČ museli rozhodovat „systémově“, prosadili jsme právo dělat rozhovory se zahraničními hosty už bez překážek.“

⁵⁵ Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 9: „Ačkoliv se cenzurní pravidla vztahovala na všechna média bez výjimky, režim uplatňoval vůči sdělovacím prostředkům dvojitý přístup. Periodika, která byla ze své povahy určena užšímu okruhu recipientů, tedy kulturně-politické týdeníky, vědecké a populárně-vědecké revue a také čistě profesní tisky, získávaly větší manévrovací prostor. V nich si mohl čtenář přečíst kritické stati, polemiky či diskusní materiály, které přispívaly k šíření reformních myšlenek a formování veřejného mínění (...) Naopak vůči aktuální publicistice v denním tisku, rozhlasu a televizi i nadále trvala nekompromisní cenzurní politika.“

⁵⁶ Jungmann, Milan: *Literárky – můj osud*. Brno: Atlantis, 1999, s. 185: „Prakticky žádné číslo se neobešlo bez konfliktu s cenzurou. O zápasech s ideologickými cerbery svědčí pouze nenápadné změny v tiráži. Např. je tam uvedeno, že noviny už neřídím já, nýbrž redakční rada, přičemž za vedení redakce odpovídá M. J.“

trpěly nedostatkem kvalitních příspěvků a dobrých spolupracovníků, většina spisovatelů a publicistů je bojkotovala.⁵⁷ Původní redakce začala 1. 3. 1968 vydávat časopis pod nezprofanovaným názvem Literární listy, který během několika čísel dosáhl nákladu až 300 000 výtisků.

Zájem lidí o věci veřejné, a potažmo o tisk, rostl, remitenda byla u populárních periodik minimální, kromě Literárních listů se velké oblibě těšil moderně vedený Mladý svět (Karel Hvizďala, Rudolf Křesťan), „výkladní skříní nové žurnalistiky“⁵⁸ se stal zpravodajský týdeník Reportér (Jiří Hanák, Jiří Dienstbier, Jiří Ruml, Jiří Lederer...).

3.3. Ústup cenzury a Dva tisíce slov

Cenzura dění ve společnosti kopírovala, počet jejích zásahů rapidně klesal (zatímco v roce 1964 provedla zhruba 3400 zásahů, v roce 1967 už to bylo dvakrát méně⁵⁹). Vedení KSČ začínalo docházet, že předběžný charakter cenzury působí na autory jako výzva a předmět provokace, že z nich v podstatě snímá zodpovědnost za uveřejněné materiály.

V roce 1966 byla zákonem 81/1966 zřízena Ústřední publikační správa (ÚPS), která nahradila Hlavní správu tiskového dohledu. ÚPS bylo přiznáno právo upozornit na to, co by se nemělo tisknout, novinář měl ovšem následně možnost stěžovat si. Vše šlo k úplnému odstranění regulace médií.

„Mezi písíci lidmi byl cenzor prostě zrůda a obušek nesčíslných pomlouvačných historek. Mezi týmiž lidmi se však vážně nemluví o svobodě tisku, tak jako se v domě oběšencově nemluví o provaze. Cenzura tu totiž nebyla proto, aby zabránila dostat se na veřejnost kritice socialistického zřízení (...), byla tu spíše proto, aby udržovala oficiální šed' ve všech informačních prostředcích a zabránila dostat se na veřejnost každé

⁵⁷ *Slovník české literatury po roce 1945*. [online] Dostupné z WWW:

<<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=153>>

⁵⁸ Ruml, Jan: *Daň z blbosti*. Praha: ČTK, 1990, s. 129.

⁵⁹ Tomášek, Dušan: *Pozor cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Themis, 1994, s. 93.

myšlenke, která nebyla předtím už stokrát přezvukána. Nebyla to cenzura proti zaměření tisku, ale proti jeho úrovni.⁶⁰

K posledním větším akcím se ÚPS vzejala v červenci 1967 po sjezdu Svazu československých spisovatelů⁶¹ a na podzim téhož roku po neadekvátním zákroku SNB a StB proti vysokoškolákům na strahovských kolejích.

Na přelomu února a března 1968 předsednictvo ÚV KSČ převedlo cenzurní aktivity do pravomocí ministerstva kultury, v polovině června zanikla Ústřední publikační správa⁶², 26. června 1968 byla cenzura novelou zákona zrušena jako nepřipustná⁶³, stejně tak vzalo za své státní přidělování papíru.⁶⁴ Novináři dostali svobodu, která už se nezamlouvala ani reformním komunistům.⁶⁵ Červnové úplné zrušení cenzury představovalo v rámci sovětského bloku ojedinělou akci. Později se objevil kontroverzní názor, že tím média spoluzavinila srpnové události.⁶⁶

Takřka paralelně se zrušením cenzury byl 27. 6. 1968 v Mladé frontě, Práci, Zemědělských novinách a Literárních listech zveřejněn manifest Dva tisíce slov⁶⁷. Šlo o jeden ze dvou nejvýznamnějších dokumentů pražského jara (spolu s dubnovým Akčním programem KSČ⁶⁸).

„Nejdřív ohrozila život našeho národa válka. Pak přišly další špatné časy s událostmi, které ohrozily jeho duševní zdraví a charakter. S nadějemi přijala většina národa

⁶⁰ Šimečka, Milan: *Obnovení pořádku*. Praha: Atlantis, 1990, s. 53–54.

⁶¹ Tomášek, Dušan: *Pozor cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Themis, 1994; s. 93: „Jako zcela exkluzivní zákroky ve velkém lze nazvat nájezdy harcovníků ÚPS Stihlíka a Stranadové na stránky Literárních novin po IV. sjezdu spisovatelů.“

⁶² Vládní nařízení č. 119/1968 Sb., ze dne 13. června 1968

⁶³ Zákon č. 84/1968 Sb.

⁶⁴ Rozhovor vedený s Miroslavem Jelínkem dne 13. 2. 2008 v redakci Hospodářských novin v Praze 7.

⁶⁵ Hájek, Jiří: *1968 mezník dějin – svět a pražské jaro – intervence a odpor*. Praha: Logos, 1994, s. 20.

⁶⁶ Rozhovor vedený s Jiřím Hanákem 8. 1. 2008 v restauraci U Dandů v Praze 2: „Rozumnější osmašedesátníci byli po právu opatrnější; říkali: to nebude dobré, nechme to tak, nedrážděme, stejně cenzura ve skutečnosti neexistuje.“

⁶⁷ Literární listy. 27. 6. 1968, roč. 1, č. 18, s. 1.

⁶⁸ *Akční program KSČ*. Rudé právo. 10. 4. 1968, roč. 48, č. 100.

program socialismu. Jeho řízení se však dostalo do rukou nepravým lidem,“ psalo se v úvodu textu.⁶⁹ Zatímco Akční program KSČ lze chápat jako výzvu k reformě komunistické strany⁷⁰, u Dva tisíce slov šlo o podněty ještě hlubší, směřující k aktivizaci občanů, k odmítnutí sovětského tlaku proti reformním změnám v zemi.

„Máme znovu možnost vzít do rukou naši společnou věc, která má pracovní název socialismus, a dát jí tvar, který by lépe odpovídal naší kdysi dobré pověsti i poměrně dobrému mínění, jež jsme o sobě původně měli,“⁷¹ burcoval veřejnost spisovatel Ludvík Vaculík, který manifest sepsal na podnět pracovníků Československé akademie věd.

Byť text podporoval nové vedení strany, většina proreformních politiků Dva tisíce slov nepřijala. Široká veřejnost naopak ano – manifest podepsaly stovky osobností veřejného života (mj. Alfréd Radok, Rudolf Hrušínský, Jan Werich nebo Otto Wichterle) a více než sto tisíc občanů.

V období od 26. června do 21. srpna 1968 komunistická strana ztratila možnost jakkoli zasahovat do dění ve sdělovacích prostředcích⁷², vedoucí úloha KSČ byla v médiích v podstatě zrušena.⁷³ Zbylí cenzori byli převeleni jinam, m.j. k Ústřední správě spojů (kde kontrolovali v rámci boje proti pornografii zasílaný cizí tisk⁷⁴).

„Na počátku srpna 1968 bylo osvobození sdělovacích prostředků od dohledu a stranického řízení téměř úplné. Úplnější než kdykoli jindy v průběhu vlády KSČ v Československu. Informace tvořené a distribuované novináři nebylo již v moci KSČ jakkoli pozastavovat, upravovat, či případně za jejich uveřejnění novináře postihovat.

⁶⁹ Literární listy. 27. 6. 1968, roč. 1, č. 18.

⁷⁰ Lze říct, že šlo v podstatě o (jediný) programový dokument KSČ v období pražského jara. (pozn. O. F.)

⁷¹ Literární listy. 27. 6. 1968, roč. 1, č. 18.

⁷² Dientsbier, Jiří: *Záludnosti sporu o totalitu*. Lidové noviny, 10.1. 2008, roč. 21, č. 8, s. 10: „V roce 1968 byla svoboda médií omezena jen našimi schopnostmi a naším chápáním geopolitické situace, v níž Západ uznával sovětskou sféru vlivu.“

⁷³ Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 11.

⁷⁴ Rozhovor vedený s Dušanem Tomáškem 5. 5. 2008 v jeho bydlišti v Praze 6.

V tomto směru byla strana omezena na morální apelování, žádání. Jakýkoli pokus o zatajování či mocenské ovlivňování byl ihned předmětem kritiky.⁷⁵

3.4. Srpen 1968 a média

V srpnu 1968 sehrála média důležitou sjednocovací roli, stala se „organizátorem celonárodního odporu a významnou měrou přispěla ke krachu politického scénáře intervence“⁷⁶. Byla nositelem veřejného mínění, které se stavělo proti okupaci, vedla společnost proti okupantům, vyzývala ke klidu, který demoralizoval první vlnu sovětských vojáků (když na vlastní kůži zjistili, že o osvobození se skutečně nejedná). Ačkoliv byl obsazen rozhlas, televize i většina redakcí, vysílalo se dál z náhradních míst, sázela se mimořádná vydání deníků, fungovala zpravodajská štafeta a ruční distribuce.⁷⁷

Po několika hektických dnech ale přesto začaly probíhat první změny pod diktátem Moskvy.⁷⁸ Započala dezinformační kampaň proti reformní politice, do oběhu byla puštěna tiskovina Zprávy, která soustavně napadala osoby typu Alexandra Dubčeka nebo Josefa Smrkovského⁷⁹, ve stejném duchu působila narychlo zřízená rozhlasová stanice Vltava vysílající z východního Německa, lživé zprávy hlásala také Bílá kniha sovětských novinářů o událostech v Československu.

ÚV KSČ rozhodlo o „dočasném“ zavedení cenzury na informace vztahující se k základním zahraničně-politickým zájmům a k otázkám bezpečnosti. Už 3. září vyšla první směrnice nového Úřadu pro tisk a informace (ÚTI), následně schválilo Národní

⁷⁵ Šimečka, Milan: *Obnovení pořádku*. Praha: Atlantis, 1990, s. 103.

⁷⁶ Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 157: „Nikdo vlastně nic neurčoval ani neorganizoval a ani to nebylo nutné.“

⁷⁷ Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 15

⁷⁸ Podrobněji srov.: Pauer, Jan: *Praha 1968. Vpád varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*. Praha: Argo, 2004, s. 275–281.

⁷⁹ Synek Miroslav: *Naděje a zklamání – Pražské jaro 1968*. Scheinfeld-Schwarzenberg: Čs. středisko nezávislé literatury, 1988, s. 115.

shromáždění zákon⁸⁰, který v souvislosti s přijetím zákona o čs. federaci zavedl (s účinností od ledna 1969) dva nové úřady: Český úřad pro tisk a informace (ČÚTI) a Slovenský úrad pre tlač a informácie (SÚTI).⁸¹ Tyto nové instituce dostaly za úkol hodnotit a analyzovat média, registrovat periodický tisk, zabezpečovat informační politiku vlády apod. Pokyny jasně směřovaly k znovuzavedení cenzury: bylo zakázáno uveřejňovat cokoli, co by mohlo vyznít jako kritika spřátelených zemí, okupačních jednotek, jakož i KSČ jako takové. Tabu byly veškeré zahraniční ohlasy a akce v Radě bezpečnosti, vycházet se nadále mělo pouze z oficiálních stanovisek strany (která zakázala používat termíny „okupace“, „dočasný“ a „okupant“).⁸²

Nově zavedené pořádky ale prozatím málokdo respektoval. Když se 16. ledna 1969 upálil Jan Palach na protest proti rozšiřování časopisu Zprávy, dočkal se jeho nevídaný čin rozsáhlé medializace, odpor velké části veřejnosti vůči okupantům byl stále ještě silný.

3.5. Nástup normalizace v médiích: 1969–71

Dne 17. 4. 1969 zvolilo plenární zasedání nové stranické vedení v čele s Gustavem Husákem, o měsíc později předsednictvo ÚV KSČ projednalo obsáhlý materiál věnovaný opatřením v hromadných sdělovacích prostředcích.⁸³

13. května začalo Rudé právo přinášet pod stálým titulkem Slovo do vlastních řad jména a podpisy novinářů, kteří se hlásili k tzv. normalizační politice komunistické strany ve sdělovacích prostředcích.⁸⁴ Během třech týdnů podepsalo potupné

⁸⁰ Zákon č. 127/1968 Sb. O některých přechodných opatřeních v tisku a ostatních sdělovacích prostředcích..

⁸¹ Později je doplnil FÚTI (Federální úřad pro tisk a informace). (pozn. O. F.)

⁸² Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 17.

⁸³ Havlíček, Dušan: *Jaro na krku. Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, s. 17: „Jednalo se především o změnu ve struktuře tištěných médií (restrikce titulů) a o personální změny v řídicích funkcích všech sdělovacích prostředků.“

⁸⁴ Sígl, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008, s. 284: „Vedly je k tomu namnoze čistě utilitární důvody, aby se sami v těchto médiích existenčně zachránili.“

sebekritické prohlášení na tři sta novinářů.⁸⁵ Text, přezdívaný mezi novináři „dýka do našich řad“, končil těmito větami:

„Ve snaze napomoci skutečnému prospěchu našeho lidu a vskutku životním zájmům našich národů se bezvýhradně hlásíme k myšlence proletářského internacionalismu. Budeme proto také usilovat o napravení nedávných deformací v přátelských vztazích našeho lidu s lidem SSSR a ostatních socialistických zemí, o trvalou soudružskou spolupráci mezi naší komunistickou stranou, KSSS a všemi bratrskými stranami socialistického společenství. Vyzýváme všechny novináře – komunisty i nestraníky – kteří se ztotožňují s těmito našimi stanovisky, aby se připojili k našemu prohlášení. Své podpisy zasílejte redakci.“⁸⁶

Novinářská komunita začala znovu zaujímat konformní postoje. Následné změny zasáhly žurnalistiku jako celek. Nastalo rozsáhlé zastavování periodik, z ideologických důvodů bylo ukončeno mimo jiné vydávání časopisů *Tvář*, *Politika*, *Zítřek*, *Impuls*, *Listy*, *Orientace*, *Dějiny a současnost*, *Plamen* nebo *Reportér*. Personální změny v řídicích funkcích a nucený odchod mnoha zkušených novinářů znamenaly konec žánrově pestré a obsahově kvalitní žurnalistiky (za zrádce byli označeni například A. J. Liehm, Jiří Lederer nebo Jiří Ruml, vykonstruované procesy neminuly Petra Uhla, Karla Kyncla a další).

„Znovu se deklarativně formulovala služebnost médií jako jejich základní postavení v každém totalitním režimu, znovu byla akcentována osobní zodpovědnost za budování

⁸⁵ Někteří signatáři své podpisy odvolávali s odůvodněním, že byly otištěny bez jejich vědomí. (pozn. O. F.)

⁸⁶ Srov. Hájek, M. (ed.): *Mluvčí milionů – Rudé právo vždy se stranou a lidem*. Praha: Fakulta žurnalistiky UK, 1980, s. 77 (z tendenční diplomové práce Jaroslavy Rymešové *V duchu slova do vlastních řad*): „Rudé právo začalo důsledně plnit směr, který si samo vytyčilo ve výzvě Slovo do vlastních řad. Především šlo o to napravit škody, které ve vědomí zejména mladých nezkušených lidí napáchaly antisocialistické živly. Postoje veřejnosti k Sovětskému svazu a socialistickým státům byly do značné míry deformovány systematickým zkreslováním skutečností, zveřejňováním nepravdivých údajů a konečně přímo hrubými útoky na naše spojenecké svazky před srpnem 1968 i po něm.“

socialistické společnosti – tentokrát ovšem v podmínkách trvalé přítomnosti okupačních vojsk a s vědomím nezájmu a nechuti velké části obyvatelstva.⁸⁷

Média měla za povinnost „zvyšovat a rozvíjet socialistické uvědomění širokých vrstev obyvatelstva, cílevědomé formovat veřejné mínění v duchu socialistických ideálů, obeznamovat čtenáře se životem a prací lidu bratrských socialistických zemí (...), získávat pracující pro aktivní politiku strany, pěstovat a rozvíjet zodpovědnost příslušníků našich národů a národností za stav a vývoj socialistické společnosti a jejich spoluúčast na řízení státu, široce popularizovat dosažené úspěchy nejlepších pracovníků, vychovávat lid k socialistickému vlastenectví a internacionalismu.“⁸⁸

V září 1969 byla přijata demise představenstva Svazu československých novinářů a ustavena komise pro řízení novinářské organizace. Mladí neschopní nahrazovali staré schopné, povinností byla výměna stranické legitimace, podmínkou schválení sovětské okupace. Silný důraz na propagandu, centralizace systému (důsledná kontrola mediovaných obsahů), odchod mnoha zkušených novinářů a strukturální změny⁸⁹ znamenaly proměnu charakterů médií – k horšímu. Kontinuita s moderní žurnalistikou předchozích let byla narušena, v oblasti politických tiskovin zpřetřhána.

3.6. Završení normalizace rokem 1971

Dne 8. 1. 1971 schválilo předsednictvo ÚV KSČ dokument s názvem „Směrnice o vedení centrální jednotné evidence představitelů, exponentů a nositelů pravicového oportunistu, organizátoru protistranických, protisocialistických a protisovětských

⁸⁷ Blodigová, Alexandra – Köpplová, Barbara – Sekera, Martin: *Dějiny č. novinářství a č. novinářských spolků. Katalog výstavy k dějinám českého tisku na území ČR*. Praha: SÚA, 2002, s. 17.

⁸⁸ Haladová, Olga: *Normalizační ideál novináře. Diplomová práce*. Praha: FSV UK, 2004, s. 35... a dále pokrač. s. 43: „Nesmiřitelně vystupovat proti všem přežitkům a jevům, které jsou cizí československé společnosti a její ideologické morálce, stavět se na odpor buržoazní ideologii, ofenzivně proti ní bojovat, stejně jako proti všem odrůdám revizionismu a oportunistu. Cílevědoměji, přesvědčivěji a s hlubokou argumentací ukazovat přednosti socialistického zřízení.“

⁸⁹ Zrušení nedělních deníků, zastavení veškerých vysokoškolských periodik... (pozn. O. F.)

akcí.“⁹⁰ Na základě této listiny se v evidenci strany ocitlo více než 10 000 osob, mezi nimi 437 novinářů. Původní seznamy byly navíc dle totalitní libovůle v jednotlivých krajích postupně doplňovány.⁹¹

Jako příloha Rudého práva následně vyšel stěžejní dobový dokument a dogma pro následující desetiletí Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ⁹², jehož spoluautorem byl m. j. Vasil Biľak. Sjezd KSČ na jaře roku 1971 ukončil období konsolidace, celá Národní fronta se přihlásila ke KSČ, byl obnoven jednotný Československý svaz novinářů.

V legislativě týkající se sdělovacích prostředků a ve struktuře tisku docházelo v dalším období pouze k dílčím změnám. „Očištěné“ umělecké svazy začaly vydávat nové tituly (Literární měsíčník, Scéna, Ateliér aj.), pro sdělovací prostředky bylo zavedeno označení „prostředky masové informace a propagandy“.⁹³

Předběžnou cenzuru ČÚTI a SÚTI uplatňovaly jen zcela výjimečně (výročí okupace), vládla cenzura následná, potažmo autocenzura, a to na všech polích (médiá, divadlo, film, hudba...). Zatímco dříve byl za „chyby“ trestán cenzor, nyní vždy novinář (příp. vydavatel).⁹⁴ Šéfredaktoři celostátních deníků chodili na porady na ÚV KSČ, šéfové krajských deníků na krajská vedení strany. Moc korumpovala novináře vyznamenáními, funkcemi a mimořádnými odměnami za angažované psaní.⁹⁵ To všechno vedlo k novinářské nekreativitě, opatrnosti a u mnohých i k profesní degeneraci. Média se

⁹⁰ *Směrnice o vedení centrální jednotné evidence představitelů, exponentů a nositelů pravicového oportunismu, organizátoru protistranických, protisocialistických a protisovětských akcí.* Praha: Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, 1970

⁹¹ Sígľ, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008.* Praha: Libri, 2008, s. 290.

⁹² *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ.* Praha: Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, 1970, s. 67: „Pod demagogickým pláštěm „svobody tisku“, skryté za hlučnou kampaní proti stranickému řízení tisku, které nazvaly „cenzurou“, protisocialistické síly zavedly ve skutečnosti vlastní tuhou cenzuru v redakcích.“

⁹³ Ve stejných intencích byly zpracovávány a vykládány dějiny žurnalistiky. (pozn. O. F.)

⁹⁴ Rozhovor vedený s Vlastislavem Tomanem 2. 5. 2008 v literární kavárně Academia v Praze 1.

⁹⁵ Haladová, Olga: *Normalizační ideál novináře. Diplomová práce.* Praha: FSV UK, 2004, s. 22.

vrátila zpět do „rovnovážného stavu rigidní reglementace“⁹⁶, charakteristického pro období před reformami.

⁹⁶ Končelík, Jakub – Trampota, Tomáš a kol.: *Rudé právo v kontextu reforem konce 60. let: metodické poznámky ke kvantitativní analýze*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 2005, s. 23.

4. Stručné životopisy dotazovaných novinářů a přiblížení jejich periodik

4.1. Životopisy

4.1.1. Nad' a Mihalovičová

Motto: *„Já měla vždycky čtenářský ohlas obrovský, protože jsem neprovokovala.“*⁹⁷

Narodila se 24. dubna 1928 v Praze, vyrůstala na Smíchově, kde také chodila do obecné školy a později do Drtinova dívčího gymnázia. Po maturitě (1947) dva roky studovala žurnalistiku na Vysoké škole politické a sociální.

V roce 1950 nastoupila jako elévka do redakce Lidových novin, kterým v té době šéfoval Jan Drda. Po jejich zrušení přešla do deníku Práce, kde působila až do zániku listu v roce 1997, paralelně spolupracovala i s dalšími periodiky (m. j. Zemědělské noviny, Večerník Praha, Vlasta, Mladý svět, Hotel Revue...).

Od roku 2001 působí jako předsedkyně Klubu novinářů seniorů při Syndikátu novinářů České republiky.

4.1.2. Miroslav Jelínek

Motto: *„Žurnalistika a práce v deníku je natolik různorodá a pestrá, že jakákoli šablona vede vždycky a zásadně k nezdaru.“*⁹⁸

Miroslav Jelínek se narodil 12. ledna 1928 v Kolíně do rodiny advokáta a starosty města. V dětství se věnoval lehké atletice, za německé okupace jako patnáctiletý ilegálně vydával časopisy Polabský atlet a Vytrvej, po válce pak první kolínský poválečný zpravodaj.

⁹⁷ Rozhovor vedený s Nad'ou Mihalovičovou 1. 3. 2008 v jejím bydlíšti v Praze 5.

⁹⁸ Rozhovor vedený s Miroslavem Jelínkem dne 13. 2. 2008 v redakci Hospodářských novin v Praze 7.

Po třech letech zanechal studií na právnické fakultě FF UK a vystudoval čerstvě založenou novinářskou fakultu na Vysoké škole politické. Paralelně přispíval do kolínského Práce a vytvářel studentský časopis Předvoj.

V roce 1951 se stal redaktorem Mladé fronty, v letech 1960–1969 byl jejím šéfredaktorem. Na podzim 1969 byl z politických důvodů zbaven funkce, bylo mu znemožněno vykonávat novinářské povolání, stal se izolatérem a montérem.

V devadesátých letech působil znovu v Mladé frontě a v Lidových novinách, dnes je předsedou Syndikátu novinářů ČR a spolupracovníkem Hospodářských novin.

4.1.3. Jiří Hanák

Motto: „Vypadá to směšně, ale já jsem nikdy neměl dojem, že budu něčím jiným než novinářem.“⁹⁹

Jiří Hanák se narodil 27. února 1928 v Buchlovicích. Z kádrových důvodů nemohl studovat historii, v letech 1961–1966 tedy absolvoval studium žurnalistiky na Vysoké škole politické. V šedesátých letech přispíval do Mladého světa, časopisů Rozhlas nebo My, v letech 1965–1967 pracoval v zahraničním oddělení Čs. rozhlasu, v letech 1967–1969 v týdeníku Reportér.

Za normalizace nesměl vykonávat novinářské povolání, živil se jako dělník. Byl jedním ze signatářů Charty 77, od ledna 1988 působil v samizdatových Lidových novinách. V jejich redakci zůstal i po listopadovém převratu, zastával funkci zástupce šéfredaktora. Stál u zrodu časopisu Týden, byl i redaktorem Svobodného slova. Později nastoupil jako komentátor do deníku Právo, kde působí dodnes. V roce 2005 převzal novinářskou Cenu Ferdinanda Peroutky.

„Je autorem břitkého pera, novinářem, který dal svým sloupkům podobu politicky aktuálního, vtipného a historicky poučeného krátkého komentáře s fejetonistickým půvabem. Má své příznivce i odpůrce, vyniká tím, že dbá na krásu jazyka a především nenudí.“¹⁰⁰

⁹⁹ Jiří Hanák, 8. 1. 2008

¹⁰⁰ Iveta Hamouzová: *Novinář Jiří Hanák slaví narozeniny*. Webové stránky ČT 24. [online] Dostupné z WWW: <<http://www.ct24.cz/kalendarium/6924-novinar-jiri-hanak-slavi-narozneniny/>>

4.1.4. Miroslav Sígl

Motto: „*Mysli globálně, jednej lokálně!*“¹⁰¹

Narodil se 25. září 1926 v Obříství, nedaleko soutoku Vltavy a Labe. V letech 1945–1951 působil v Mladé frontě, poté byl z politických důvodů propuštěn a pracoval v Letňanských strojárnách. V roce 1957 stál u zrodu Hospodářských novin, kde vydržel osm let. V roce 1965 přijal nabídku do Televizních novin Čs. televize, kde se zabýval ekonomickou reformou. V letech 1963–1968 externě vystudoval žurnalistiku na Vysoké škole politické.

Po srpnu 1968 dva roky působil v ČTK v rubrice Svět hospodářství.¹⁰² V roce 1970 byl z politických důvodů propuštěn, za normalizace pracoval v Ústavu technického rozvoje a informací (v roce 1988 byl opět propuštěn, tentokrát pro nedovolené šíření samizdatových Lidových novin).

V letech 1992–1994 byl šéfredaktorem Mediažurnálu, poté vedl časopis Inovační podnikání (1994–1998). Stal se obecním kronikářem obce Obříství (1997–2002), kde přišel při srpnové povodni v roce 2002 o svůj rodný dům.

Je zakládajícím členem Syndikátu novinářů ČR a několika dalších společenství, napsal řadu učebnic a bulletinů, dodnes je velmi aktivním autorem.

4.1.5. Lenka Hašková

Motto: „*Nikdy mě nenapadlo, že něco nesmím.*“¹⁰³

Narodila se 23. února 1923 v Příbrami, od roku 1946 dodnes je členkou KSČ (později KSČM). Za druhé světové války pracovala v administraci Melantrichu, v roce 1946 nastoupila do Rudého práva, vydržela zde až do roku 1969 (při zaměstnání vystudovala

¹⁰¹ Sígl, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008, s. 205 (profil Miroslava Sígl)

¹⁰² Rozhovor vedený s Miroslavem Síglem 11. 2. 2008 v jeho bydlišti v Praze 10: „*Svět hospodářství v ČTK začal na tisíci, měl jsem smlouvu, že z každého předplatitele navrch dostanu provizi. S pomocí mé sekretářky jsme to vytáhli na 12 000. No a když mě Četka měla zaplatit, přišel rok 1970 a téměř nic mi nedali.*“

¹⁰³ Rozhovor vedený s Lenkou Haškovou 25. 3. 2008 v cukrárně U studánky v Praze 1.

na FF UK v Praze, obor novinářství a čeština). Po mateřské dovolené krátce fungovala jako zástupkyně šéfredaktorky časopisu Mona, v letech 1970–81 pracovala v České televizi. Paralelně působila v Československém rozhlasu (v šedesátých letech), přispívala do časopisů Vlasta, Květy nebo Svět v obrazech. Je autorkou více než deseti knih vesměs oslavujících život v socialismu.¹⁰⁴

4.1.6. Vlastislav Toman

Motto: „*My jsme se nějakým způsobem vymanili z určitých norem a ten časopis díky tomu, že psal o technice, vědě a přírodě a že byl tak dlouho tak populární ve všech vrstvách, byl vlastně soudruhy z nábřeží chťený.*“¹⁰⁵

Narodil se 17. července 1929 v Plzni, v roce 1948 odmaturoval na Vyšší škole elektrotechnické. S novinářinou začal jako externí spolupracovník Mladé fronty napřesrok, během vojenské základní služby (1951–1953) se stal dopisovatelem deníku Obrana lidu. V roce 1956 stál u zrodu ABC mladých techniků a přírodovědců, o tři roky později se stal jeho šéfredaktorem, kterým byl až do svého odchodu do důchodu v roce 1991. Žurnalistiku ale neopustil, v devadesátých letech působil mimo jiné v časopisech Kamarád, Česká škola, Zet 21 nebo Modelář.

Vlastislav Toman je tvůrcem na poli sci-fi, napsal přes deset knih (Příchod bohů, Pán vlků...), je i uznávaným komiksovým autorem (Kronika strážců, Příběhy ze Žluté planety...).

Je členem Syndikátu novinářů ČR (Klub novinářů seniorů), Syndikátu autorů fantasy (SAF), ad.

Je nositelem několika ocenění, m. j. ceny Čs. akademie věd za nejlepší populárně vědecké práce v médiích (1971), novinářské ceny Jana Švermy ČSR (1984) nebo Řádu práce (1989).

¹⁰⁴ Např. Boj o tuny oceli (1950) nebo Sklenka na odvalu (1970).

¹⁰⁵ Rozhovor vedený s Vlastislavem Tomanem 2. 5. 2008 v literární kavárně Academia v Praze 1.

4.1.7. Kamila Jašková

Motto: „*Bylo v podstatě jedno, kde člověk dělal, protože všechny noviny byly řízené z jednoho centra. Rudé právo mělo akorát škaredý název, jinak se od ostatních moc nelišilo.*“¹⁰⁶

Kamila Jašková se narodila 23. března 1941 v Čáslavi, v letech 1969–1974 vystudovala psychologii na FF UK v Praze. V letech 1962–1965 pracovala v Čs. rozhlasu a Čs. televizi, dále ve vydavatelství Naše vojsko (1966–1967), v Novinách zahraničního obchodu (1967–1973), sedmnáct let v Rudém právu (1973–1990) a v přílohách Styl a Magazín porevolučního Práva (1990–2003).

Je členkou Syndikátu novinářů ČR.

4.1.8. Otakar Brůna

Motto: „*Často dostávám otázku, co bylo mé největší dobrodružství. Cesta do Thajska? Novinářská a vojenská stáž v Albánii? Ne, to největší začalo v tom okamžiku, kdy jsem zasunul do psacího stroje bílou stránku papíru a rozhodl se, že spojím touhu stát se novinářem se svým osudem.*“¹⁰⁷

Otakar Brůna se narodil 31. března 1928 ve Vysokém Mýtě. Absolvoval zdejší reálné gymnázium, v letech 1947–1951 přerušovaně studoval Pedagogickou fakultu v Brně.

V roce 1950 nastoupil jako externista do Mladé fronty, po povinné vojenské základní službě pracoval jako dramaturg Armádního divadla v Martině a zároveň jako redaktor armádního obdeníku Dukla v Bratislavě.

V letech 1962–1973 byl spjat s časopisem Československý voják, kde fungoval jako vedoucí kulturního oddělení.

Ve letech 1974–1976 byl šéfredaktorem Gramorevue, další životní etapu znamenalo vedení čtrnáctideníku Scéna. Po roce 1989 působil v TV Premiéra a v měsíčníku Štastných 13, aktivní žurnalistickou kariéru ukončil jako art director měsíčníku AstroVenuše (1994–1996).

¹⁰⁶ Rozhovor vedený s Kamilou Jaškovou 24. 6. 2008 v budově Syndikátu novinářů ČR v Praze 1.

¹⁰⁷ Rozhovor vedený s Otakarem Brúnou 22. 5. 2008 v jeho bydlišti v Praze 4.

Napsal přes dvacet knih (Dračí údolí, Seskok z nebe, Člověk v souhvězdí tísně...), za něž byl několikrát oceněn (např. cena Klubu autorů literatury faktu).

4.1.9. Ladislav Velenský

Motto: *„K novinářské profesi patří pravda, ať je jakákoli. Tu musíme objevit. Nemůžeme si dovolit nepravdu ani ve prospěch pokroku.“*¹⁰⁸

Narodil se 29. května 1926 v Praze. Za druhé světové války byl totálně nasazený na nucené práce v Německu. Po válce, maturitě a vojenské základní službě se v roce 1950 stal redaktorem ekonomické rubriky odborářského deníku Práce, při zaměstnání později vystudoval Filosofickou fakultu UK. V lednu 1968 byl celoredakčním hlasováním zvolen šéfredaktorem, v období pražského jara se stal tiskovým mluvčím Sdružení stávkových výborů, řídil i jeho zpravodaj.¹⁰⁹

Na podzim 1968 byl odvolán z funkce šéfredaktora Práce, v roce 1970 následovalo vyloučení z KSČ, Svazu novinářů i Svazu protifašistických bojovníků a znemožnění další novinářské práce z politických důvodů. Tři roky poté získal výuční list zedníka s vyznamenáním, v této profesi byl zaměstnán do roku 1989.

V roce 1990 založil týdeník Sondy, stal se na několik let jeho šéfredaktorem a dodnes s ním spolupracuje.

4.1.10. Milan Jungmann

Motto: *„Slabý se musí vždycky snažit napálit silnějšího a my byli v roli toho slabšího. Nesnažili jsme se být novináři, být v chlívku těch, kteří chodí na tiskovky. S ostatními jsme skoro nic nekonzultovali, dělali jsme si všechno sami. Měli jsme naprosto odlišné myšlení.“*¹¹⁰

¹⁰⁸ Rozhovor vedený s Ladislavem Velenským dne 13. 3. 2008 v jeho bydlišti v Praze 4.

¹⁰⁹ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008: *„Pak jsem byl ještě za Kovo zvolen do české odborové rady. Za lékaře tam byl doktor Kriegel, my dva jsme patřili k radikálnějším, tak jsme se vždycky domluvili, co budeme prosazovat.“*

¹¹⁰ Rozhovor vedený s Milanem Jungmannem 23. 4. 2008 v jeho bydlišti v Praze 8.

Narodil se 18. ledna 1922 v Hořanech, po zabrání Sudet se přestěhoval do Prahy, kde vystudoval gymnázium. Poté absolvoval roční knihovnickou školu (po válce působil jako knihovník ministerstva informací a osvěty). Souběžně začal studovat na FF UK slovanskou literaturu, filozofii a estetiku. Po ukončení studií se v roce 1954 stal redaktorem časopisu Praha-Moskva, krátce působil též jako ředitel pražské Národní knihovny. Od roku 1955 byl redaktorem Literárních novin, od roku 1964 do zrušení v roce 1969 zde zastával post vedoucího redakce.

V období normalizace měl z politických důvodů zakázáno publikovat, pracoval jako čistič oken a pod pseudonymem překládal z ruštiny, od roku 1982 pak přispíval literárními kritikami do samizdatového časopisu Obsah. Po roce 1989 opět začal psát do obnovených Literárních novin.

Je autorem několika knih, m. j. vzpomínkové autobiografie Literárky, můj osud.

4.1.11. Dušan Tomášek

Motto: *„Měl jsem to štěstí, že jsem dělal v redakcích, kde mi nikdo nic nenařizoval. Uznávám, že takovou možnost mělo dost málo redaktorů.“*¹¹¹

Narodil se 13. října 1924 v Pelhřimově, kde vystudoval reálné gymnázium. Studium na vysoké škole politické a sociální přerušila druhá světová válka, dokončil ho až o třicet let později na Fakultě sociálních věd a publicistiky UK.

V letech 1947–1950 přispíval do Kulturní politiky či Zemědělských novin, po vojenské službě byl zaměstnán v časopise Letec a v obdeníku Vítězná křídla. V letech 1956–1963 pracoval ve Večerní Praze, poté až do roku 1968 v Květech, kam se vrátil ještě v období 1989–1998.

Po sovětské invazi působil v časopise Hlas revoluce, kde se tematicky zabýval odbojem za druhé světové války s důrazem na západní odbojáře. V roce 1984 byl donucen k odchodu do důchodu.¹¹²

¹¹¹ Rozhovor vedený s Dušanem Tomáškem 5. 5. 2008 v jeho bydlišti v Praze 6.

¹¹² Dušan Tomášek, 5. 5. 2008: *„Docela dlouho trvalo, než mě vyhodili, protože na mě pořád nic neměli.“*

Je autorem a spoluautorem několika historických knih převážně o druhé světové válce (např. XYZ poslední poprava v Terezíně), píše také o cenzuře (Pozor cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury).

Je nositelem několika ocenění, např. ceny Klubu autorů literatury faktu za celoživotní dílo (2004) nebo ceny Miroslava Ivanova za knihu Generál Eliáš a další.

Je členem Syndikátu novinářů a Klubu autorů literatury faktu.

4.1.12. Karel Jenčík

Motto: „*Dvakrát jsem dostal přihlášku do strany s argumentem, že politiku KSČ může lépe propagovat její člen, navíc mladý a nadějný, a dvakrát jsem z tohoto důvodu odešel na volnou nohu jako muzikant. Naštěstí jsem se mohl znovu vrátit do stejné redakce.*“¹¹³

Narodil se 7. 4. 1952 v Olomouci, po absolvování gymnázia v Plzni vystudoval fakultu žurnalistiky na FF UK (1970–1975).

V rámci povinné praxe začal v roce 1973 spolupracovat s Vysíláním pro Hlavní město Prahu (nynější Regina Praha), zaměstnán zde byl v letech 1975–1985.

V letech 1985–90 byl vedoucím redakce a propagace podnikových novin Armabeton, po revoluci byl zaměstnán m. j. v Rádiu Echo, Zemských novinách, v Blesku, agentuře Korzo a v Právu. Dnes působí v týdeníku Sondy.

4.2. Periodika

4.2.1. Rudé právo

Deník Rudé právo byl založen roku 1920, kdy došlo k rozkolu mezi českými sociálními demokraty a komunisty. První číslo vyšlo 21. září 1920.¹¹⁴

V období 1948–1989 Rudé právo se hrávalo klíčovou roli v ideologické propagandě. Stalo se deníkem s nejvyšším (neomezeným) nákladem, který se pohyboval kolem

¹¹³ Rozhovor vedený s Karlem Jenčíkem 4. 6. 2008 v jeho bytě v Praze 4.

¹¹⁴ Za komunistického Československa bylo 21. září slaveno jako Den tisku, rozhlasu a televize. (pozn. O. F.)

milionu výtisků, bylo mluvčím ÚV KSČ, pod nějž spadalo jeho stejnojmenné vydavatelství¹¹⁵. Posledním komunistickým šéfredaktorem Rudého práva byl Zdeněk Hoření (nastoupil po smrti O. Švestky v roce 1983), jeho nástupcem pak současný šéfredaktor a většinový majitel Zdeněk Porybný.

4.2.2. Mladá fronta

Deník Mladá fronta vydávalo v letech 1945–1953 stejnojmenné nakladatelství, v období 1953–1889 spadala MF pod komunistické mládežnické organizace, v roce 1990 převzala čtenářskou základnu i redaktory společnost MaFra, která začala vydávat deník s názvem Mladá fronta DNES.

První redakci Mladé fronty vedl básník Jaromír Hořec, v padesátých letech se Mladá fronta stala účelovým zařízením při ÚV ČSM. V roce 1964 se transformovala v hospodářské zařízení, dění v redakci kopírovalo celkové uvolnění, v období tzv. pražského jara dosáhl náklad až 400 000 výtisků.¹¹⁶

V roce 1970 se Mladá fronta stala orgánem ÚV SSM. S nákladem přes 300 000 výtisků byla čtvrtým nejčtenějším deníkem po Rudém právu, Zemědělských novinách a Práci.

4.2.3. ABC mladých techniků a přírodovědců

První číslo ABC vyšlo v lednu 1957 jako měsíčník pod nakladatelstvím a vydavatelstvím Mladá fronta při Svazu československé mládeže (později ČSM a posléze SSM), cílovou skupinou byly od prvopočátků děti (a mládež). V letech 1968–1970 byl vydavatelem Pionýr, v období normalizace byla v tiráži jako vydavatel uvedena Pionýrská organizace SSM, v devadesátých letech se ABC vrátilo pod Mladou frontu (dnes Ringier).

¹¹⁵ Šéfredaktor RP byl přítomen jednání předsednictva ÚV KSČ. (pozn. O. F.)

¹¹⁶ Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008: „Nadělali jsme řadu průšvihů, ale vždycky se to podařilo uhrát na to, že jsme mladí, nerozváží a nakonec to prošlo. Já jsem prošel redakcí od píky až po nejvyšší místo. Všech lidí, kteří tam za těch podmínek pracovali, jsem si vážil. V průběhu těch patnácti let samovolně odešli tři a jednoho jsem vyhodil.“

Z prvotního nákladu 50 000 výtisků se časopis v šedesátých letech dostal na 150 000 výtisků, maxima dosáhl v polovině osmdesátých let (cca 300 000 výtisků).

Z původního měsíčníku se ABC v roce 1967 změnilo na čtrnáctideník.

*„Dětské časopisy, to byla ostrovní říše, která si žila svým životem. ABC bylo ostrovem rozumného stylu života, vztahu k dětem, záviděli nám ho na Západě i na Východě.“*¹¹⁷

4.2.4. Československý voják

Časopis Československý voják byl oficiálně vojenským čtrnáctideníkem, který měl inspirovat a rozvíjet vojenskou činnost, svou výměru ale zejména na kulturním poli překračoval, což mu zajistilo velký ohlas především u mladých čtenářů. Spadal pod vydavatelství Magnet Press – Naše vojsko, vycházel v nákladu 60 000 výtisků.

*„Šlo o specifickou tiskovinu, kterou vytvářely opravdové osobnosti. Do Vojáka psal namátkou Jan Beneš, Josef Škvorecký (úryvky Tankového praporu), Ivan Vyskočil, Pavel Kohout, Vladimír Páral (sloužil ve Vojáku jako dělostřelec), Tonda Liehm (podporučík)... Fungovali jsme systémem Dukly, kdy člověk třeba hrál za Spartu a když měl nastoupit na vojnu, jen ho přeřadili.“*¹¹⁸

Zásadní roli hrál v Československém vojáků jeho velitel Vlado Kašpar, válečný partyzán a komunista, který se v sedmdesátých letech ocitl v nemilosti režimu.¹¹⁹

¹¹⁷ Vlastislav Toman, 2. 5. 2008

¹¹⁸ Otakar Brůna, 22. 5. 2008

¹¹⁹ Kohout, Pavel: *To byl můj život?? 1. díl, 1928–1979*. Praha: Paseka, 2005: „V hejnu vran se někdy urodí pověstná bílá, mezi vlaštovkami jedna, která dělá jaro. V armádě, v jednom z epicenter moci, vytvořil v masově distribuovaném periodiku enklávu necenzurovaného myšlení, kterou rozšiřoval daleko za hranice opatrnosti až na krajní mez únosnosti. Jako hrozinky si od útvarů celé země vyreklamoval všechny mladé talenty. Nerozpakoval se např. zachránit pod svými křídly výtečného lyrika Vojtěcha Mihalíka, tehdy ještě bigotně katolického mystika, jemuž hrozily roky u černých baronů (...) S tichou, ale stále zřejmější podporou spřízněných duší v politickém vedení armády, dokázal vytvořit první ilustrovaný žurnál s vysokou novinářskou, literární a výtvarnou úrovní a otevřít v něm ožehavá témata dosud tabuizovaná celou společností. Československý voják byl za několik málo měsíců prodáván v civilních trafikách pod pultem stejně jako nedostupné cigarety.“

4.2.5. Práce

Deník Práce začal vycházet krátce po druhé světové válce při stejnojmenném nakladatelství a vydavatelství, které spadalo pod Ústřední radu odborů. Práce byla druhým největším deníkem po Rudém právu, ve sledovaném období dosahovala nákladu až 400 000 výtisků. List byl zastaven v druhé polovině devadesátých let.

*„Měli jsme masovou základnu ve fabrikách a ústřední rada odborů se nás trochu bála, protože i v odborech narůstaly v druhé polovině šedesátých let pokrokové tendence, zlobily zejména svazy lékařů a zdravotníků.“*¹²⁰

4.2.6. Literární noviny

Literární noviny (LN) poprvé vyšly roku 1927, prioritou ve všech etapách jejich existence bylo informovat o literatuře (vedle ukázek z vycházejících knih a odborných literárních kritik i beletristické a publicistické texty).

V padesátých letech sklouzly LN k vesměs propagandistickému pojetí literatury, v druhé polovině šedesátých let naopak patřily k nejpokrokovějším tiskovinám.

Vydavatelem LN byl ve sledovaném období Svaz československých spisovatelů, náklad se pohyboval kolem 300 000 výtisků, v roce 1968 vystoupal až na 350 000.

Klíčovou úlohu sehrály „Literárky“ v období IV. sjezdu spisovatelů v roce 1967,¹²¹ několik týdnů poté přešly do kompetence ministerstva kultury. Vyloučení redaktoři pokračovali v tradici LN pod názvem Literární listy (později Listy), pozitivně ovlivněnými atmosférou pražského jara. V průběhu roku 1969 byla většině těchto redaktorů znemožněna publikační činnost a noviny byly ukončeny (v zimě 1969 ještě stihly otiskovat obsáhlý řetězec polemik Václava Havla s Milanem Kunderou). Obnovení s cílem navázat na letitou tradici nastalo v roce 1990.

¹²⁰ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008

¹²¹ Viz str. 30–31

4.2.7. Reportér

První číslo novinářského časopisu Reportér vyšlo v dubnu 1966, brzy se zařadil k nejčtenějším periodikům své doby, a to ve velmi širokém okruhu čtenářů (četli jej jak dělníci ve fabrikách, tak lidé s vysokoškolským vzděláním). V roce 1966 vydával Reportéra Novinářský studijní ústav, od ledna 1968 se stal týdeníkem pod záštitou nakladatelství Československý novinář. Koncem března byl šéfredaktorem zvolen Stanislav Budín, dalšími členy redakce byli m. j. Jiří Hanák, Jiří Ruml nebo Jiří Lederer. Náklad Reportéra dosahoval ke 100 000 výtisků. Zájem byl podstatně vyšší, ale striktní přiděly papíru nebylo možno navyšovat.

Počátkem listopadu 1968 byl časopis zakázán. Vlna nevole ze strany veřejnosti vygradovala v opětovné povolení Reportéra (bezmála 70 000 lidí se podepsalo jen na dopisy), v polovině května 1969 byl Reportér spolu s mnoha dalšími periodiky zastaven podruhé, tentokrát už definitivně.

4.2.8. Květy

Týdeník Květy začal vycházet pod názvem Květy české už v roce 1834. Ve sledovaném období (1965–74) nejprve spadl pod vydavatelství Rudé právo, posléze se osamostatnil a byl financován pouze ze zisku. Po roce 1968 byly Květy opět vydávány Rudým právem, dnes spadají pod Sanoma Magazines. V období 1965–1974 se náklad pohyboval mezi 200 000 – 400 000 výtisky.

4.2.9. Hospodářské noviny

Hospodářské noviny (HN) poprvé vyšly v dubnu 1957 jako týdeník zaměřený na ekonomiku a ekonomickou reformu. V prvních letech existence spadaly pod vydavatelství a nakladatelství Orbis, v roce 1961 přešly pod vydavatelství Rudé právo. Z prvotních 30 000 výtisků stoupl ve sledovaném období náklad až na 120 000 výtisků.

V roce 1990 převzalo HN vydavatelství Economia a. s. a transformovalo je na deník.

4.2.10. Hlas revoluce

Hlas revoluce byl nejprve týdeníkem Svazu osvobozených politických vězňů. Po roce 1968 byly všechny svazy tohoto typu (partyzánské, odbojářské...) zrušeny a sloučeny pod Svaz protifašistických bojovníků. Název Hlas revoluce (původně legionářský) byl propůjčen právě tiskovině tohoto nového svazu, s nákladem kolem 70–80 000 výtisků.

5. Postřehy dotazovaných pamětníků a závěry z nich vyplývající

5.1. Pracovní den v polovině šedesátých let

Pracovní den novináře zaměstnaného v tisku v šedesátých a sedmdesátých letech nedoznával velkých změn co do mechanismů a rutin, různil se spíše v míře nadšení a nasazení žurnalistů. Směrem k srpnu 1968 stoupalo a poté (s nastupující normalizací) opět kleslo.

Pro šéfredaktora deníku vypadal všední den v polovině šedesátých let zhruba takto:

- a) ráno: zhodnocení vydaného produktu a srovnání s konkurencí (občas cestou do redakce v MHD); získání čerstvých informací a přehledu očekávaných událostí doma a ve světě
- b) dopoledne: jednání s autory; předběžná porada o dalším čísle
- c) odpoledne: schůzky a kontakty s lidmi
- d) podvečer: definitivní porada o čísle, četba denní produkce ve stránkách
- e) večer a v noci: četba rozsáhlejších rukopisů; eventuelně vlastní psaní.¹²²

Hodnocení čísla vybraným redaktorem zažívala každý den ráno celá redakce deníku Práce (v Rudém právu probíhala tato porada až v poledne), následovala krátká diskuse, porada o chystaném vydání a rozdělení úkolů vedoucími oddělení. Existoval přesný týdenní plán, předem se vědělo o akcích, kam měli být redaktoři vysláni.

Odpolední porady se konaly pouze na úrovni vedoucích oddělení a neměly pravidelný ráz. „Šéfredaktor už tam často později odpoledne ani nebyl, byl ale přítomen tzv. vedoucí vydání zastupující šéfa a tomu se materiály odevzdávaly. Tito vedoucí rozhodovali o tom, co půjde do novin, a ručili za to, že to bude včas a v pořádku.“¹²³

¹²² Ladislav Velenský, 13. 3. 2008; doplň.: „Pořád se něco dělo nebo muselo být, protože veškeré rubriky musely být každodenně naplněny. Deník člověka polknul a nepustil.“

¹²³ Nad'a Mihalovičová, 1. 3. 2008

Týdeníky fungovaly v klidnějším tempu, porady se úměrně periodicitě konaly většinou jednou, maximálně dvakrát týdně. Redaktoři leckdy pracovali z domova, byť do redakce denně nebo obden docházeli. Práci vedoucího oddělení v týdeníku Květy popisuje Dušan Tomášek:

„Ráno před osmou jsem přišel, měl jsem na stole všechny deníky, ty jsem prolistoval, týdeníky jsem sledoval taky. Následně jsem navrhoval, které téma by se dalo rozpracovat a něco jsem si vždycky vzal pro sebe, protože bez psaní nemůžu být. Někdy jsem se utrl a jel dělat reportáž.“¹²⁴

Systémem tří čísel fungovalo ABC mladých přírodovědců a techniků: na jednom se přímo pracovalo, druhé se připravovalo k vydání, třetí bylo zhruba dohodnuté a začínalo se rýsovat. Redaktoři ABC pracovali převážně v redakci, domů si práci nosili jen v případě zdravotní nebo časové indispozice.¹²⁵ Naopak spíše z domova pracovali např. novináři z týdeníku Hospodářské noviny.

Řadoví redaktoři v denících i týdenících hojně vyráželi do terénu. Lenka Hašková, celoživotně propojená s Rudým právem, působila mimo redakci prakticky neustále, porad se zúčastňovala spíše sporadicky (podobně její kolega Ladislav Mňačko).

„Jsem udivena, že redaktoři dnes sedí v dlouhé místnosti s internetem, všechno si najdou, mají to tam přesné, tak se nedopustí chyby. Jenže žádný internet nemůže vynahradiť bezprostřední kontakt s člověkem a s tématem. Vždycky jsem oznámila, zda jedu jako reportérka do terénu na den nebo na dva a kdy to odevzdám. Rozhodující bylo, co jsem přinesla, a ne, kde jsem byla nebo jak dlouho jsem to dělala.“¹²⁶

¹²⁴ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008; srov. též: *„Jiný režim fungoval ve Večerní Praze, kde jsem pracoval před Květy. Uzávěrka byla v poledne, ve dvě, ve tři odpoledne jsme šli domů a kameloti už prodávali.“*

¹²⁵ Vlastislav Toman, 2. 5. 2008: *„Zásadní bylo vždy datum, kdy má být na stole materiál.“*

¹²⁶ Nad'a Mihalovičová 1. 3. 2008; srov. též Dušan Tomášek, 5. 5. 2008: *„Vždycky jsemrazil pravidlo, že když o někom píšete, musíte se s ním sblížit – ne podlézat, ale já pán, ty pán. Buď jsem nabídl cigaretu nebo jsem řekl: tohle bych asi nesvedl, můžu to zkusit? Takhle jsem dláždil kus Čimické ulice. Jedině tak dostanete člověka tam, kde ho potřebujete mít – projevit zájem o jeho práci, kde po republice jsou po něm stopy... nikdy jsem se nesetkal s tím, že by mě při tomto způsobu komunikace někdo odmítl.“*

Těsněji a osobněji fungoval ve sledovaném období i kontakt s publikem. V Rudém právu vyšla jednou za půl roku na každého člena redakce služba v přízemí, kam chodili čtenáři se stížnostmi.

*„Každý, ať byl sporták nebo zahraniční, tam musel. Dvakrát do roka radil, vysvětloval, pomáhal... a večer si připadal jako těžký kýbl plný lidských bolestí. Ale díky tomu jsme byli v kontaktu s realitou. A teď nemyslím ideově, prostě každý si k tomu čuchnul.“*¹²⁷

Specifickým periodikem byl týdeník Československý voják, založený na systému, který lze přirovnat k workshopu.

*„Jiří Šotola přinesl náčrt své básně, přečetl ji a vyzval nás, abychom se k jeho veršům vyjádřili. Všichni poslouchali a sledovali, ať měli na starosti jakýkoli úsek. Každý očekával otázku: co ty na to? Formality jsme moc nepěstovali, okamžitě bylo jasné, kdo ví, o čem mluví. Připomínky k mé práci mohl mít každý a naopak. A nebyly to plané diskuse nebo hádání se o rozumné. Podobně jako u nás to možná měli v Literárkách, ale v denících, kde se jelo na směny, tohle moc nefungovalo.“*¹²⁸

Při korekturách byla uplatňována zásada „dvojích očí“, sloupce četli nejméně dva novináři: vedoucí vydání, který četl celý komplet, a příslušný redaktor, který četl svou rubriku, případně své materiály v čísle. Nalezené chyby se přenášely do kompletu zasílaného do tiskárny, zde u větších redakcí fungovalo ještě druhé kolo korektur, tentokrát už výhradně z hlediska gramatiky.

*„Předpokládalo to celé naprostou abstinenci. Některé texty mívaly povahu odborných pojednání a nesměly v nich být chyby. Jestliže cenzor dal „štampliku“, bylo vše v pořádku, a jak jinak, byl to důvod k oslavě. Suchý zákon šel k čertu, posílalo se pro pivo a barák zářil rozsvícenými okny do pozdního večera, někdy i do noci.“*¹²⁹

¹²⁷ Lenka Hašková, 1. 3. 2008

¹²⁸ Otakar Brůna, 22. 5. 2008; srov. Sígl, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008, s. 44 (profil Otakara Brůny): „Redakce – co jméno, to pojem – nebyla jen strana závistivých sólistů, kteří se dívají do obrazovky počítače a tím souhra končí. Naopak – autoři četli svoje práce, hovořili o nich, kritizovali a navzájem si pomáhali.“

¹²⁹ Sígl, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008, s. 246 (profil Václava Tikovského – zaměstnaný t. č. v časopise Křídla vlasti)

5.2. Externí zdroje (tiskové agentury)

Ctižádostí každého deníku bylo pokrývat události v první řadě vlastními redaktory, mít původní zprávy zpracované vlastním zpravodajem. Jako zásadní agenturní zdroj sloužila ČTK, byť téměř výlučně ve zpravodajské, nikoliv publicistické rovině.

*„ČTK poskytovala souhrn tipů, dálnopisem chodil denně její program a dle toho se řídily plány v denících – na tu akci půjdeš ty, tam se koná tohle. Četka byla prověřená, takže se nikdo nemusel bát zprávu od nich zařadit.“*¹³⁰

Zpravodajství ČTK bylo ve sledovaném období trojí:

- a) Běžné zpravodajství určené pro zveřejnění, dodávané v listinné podobě potrubní poštou nebo později dálnopisem.
- b) Monitorové zpravodajství, tzv. modré (na modrém papíře), které dostávali šéfredaktoři – zahrnovalo především informace zahraničních agentur neurčené ke zveřejnění.
- c) Růžové monitory obsahující v podstatě politické pokyny k momentálním událostem.

Modré monitory zahrnovaly mimo jiné zprávy ze Svobodné Evropy či Hlasu Ameriky nebo souhrny, jak píše Západ o Československu. Byly důvěrné, nesměly se publikovat, ale smělo se k nim přihlížet při psaní článků; často šlo o „*nesmyslně utajované zprávy*“¹³¹. Tzv. růžáky (růžové monitory) obsahovaly vysloveně tajné informace, ve zhruba sto exemplářích je dostávali šéfredaktoři. Nosili jim je v zaplombovaných deskách kurýři.

I přes zákaz měli často řadoví novináři k mnohým utajovaným zprávám přístup.

*„Byly sice určené především pro ÚV, ale když to bylo na modrém papíře a ne na růžovém, mohli jsme to číst a aspoň trochu koukat, co se děje na Západě.“*¹³²

¹³⁰ Nad'a Mihalovičová, 1. 3. 2008; srov. Ladislav Velenský, 13. 3. 2008: „*Uvolnění poměrů postihlo i rigorózní ČTK, byť v menší míře. Zejména v zahraničním oddělení to začalo kvasit, takže se to celkem dalo používat.*“

¹³¹ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008

¹³² Jiří Hanák, 8. 1. 2008; srov. též Dušan Tomášek, 5. 5. 2008: „*Já to většinou stejně čítával, moji šéfové mi to půjčovali.*“

Někteří novináři si z modrých a růžových agenturních zpráv dělali výpisy pro vlastní potřebu.¹³³

Kromě ČTK odebíralo několik redakcí neoficiálně zprávy agentury Reuters.

*„Nesmělo se o tom mluvit, asi to bylo zadarmo, poněvadž by to ani nešlo platit.“*¹³⁴

Literární noviny, Československý voják ani ABC tiskové agentury nepoužívali (výjimečně fotky), čerpali především z vlastních materiálů a od externích přispěvatelů. Paradoxem je, že si někteří novináři zaměstnaní v zmíněných médiích v ČTK přivydělávali.¹³⁵

*„Měli jsme po celou dobu existence ABC široký okruh externích odborníků, kteří pracovali se zahraničním tiskem. Železná opona nám paradoxně v tomhle pomáhala, mohli jsme použít obrázky, protože k nim skoro nikdo jiný neměl přístup.“*¹³⁶

5.3. Čtenářský zájem

Čtenářský ohlas, který zažívali novináři zejména v šedesátých letech, byl ojedinělý. V redakcích často pracovali brigádníci určení přímo k třídění došlých dopisů¹³⁷, Janu Drdovi se ohlasy na televizní komentáře vozily v prádelních koších.¹³⁸ ABC dokonce pořádalo srazy čtenářů, na něž se sjížděly stovky lidí.¹³⁹

Největší rozmach čtenářského zájmu znamenalo jaro 1968 a konkrétně petice Dva tisíce slov. Do Mladé fronty tehdy přišly tisíce souhlasných dopisů.

¹³³ Srov. např. Miroslav Sígl, 11. 2. 2008: *„Existoval ale kolovací systém, takže na to nebylo moc času.“*

¹³⁴ Jiří Hanák, 8. 1. 2008

¹³⁵ Otakar Brůna, 22. 5. 2008: *„Já jsem se specializoval na profily vědců a panovníků.“*

¹³⁶ Vlastislav Toman, 2. 5. 2008

¹³⁷ Milan Jungmann, 23. 4. 2008: *„Ohlas byl neuvěřitelně bohatý. Museli jsme mít jednu dívku jen na zpracovávání dopisů, rozdělovala je do oddělení a jednotlivým redaktorům.“*

¹³⁸ Miroslav Sígl, 11. 2. 2008: *„Drda to probral, na kartičky si napsal poznámky a pak citoval přímo diváky, což mělo obrovský ohlas.“*

¹³⁹ Vlastislav Toman, 2. 5. 2008: *„Já myslím, že takovou zpětnou vazbu neměl a nemá nikdo. Např. na setkání na Kunětické hoře přijelo sedm set čtenářů.“*

„Když přišli Rusáci, uvědomil jsem si, že máme u nás v oddělení koš ohlasů, v nichž čtenáři podporovali Dva tisíce slov. Byly tam jejich adresy a Rusové za dveřmi. Co teď s tím? V Panské ulici se topilo dálkově, tak kde to spálit? Pak mě napadlo, že Jirka Hanzelka má na zahradě vykopanou velikou díru, protože si tam chtěl udělat bazén. Tak jsem ten koš naložil do embéčka a jel nahoru do Dejvic za Hanzelkou. Když jsem vyjížděl z kulaťáku směrem k letišti, proti mně v levém pruhu jela Volha a za ní tanky.¹⁴⁰

Nastupující normalizace znamenala utrum ve všech směrech, tedy i ve věci čtenářského zájmu. Nastalou letargii dobře vystihuje vzpomínka Karla Jenčíka, zaměstnaného v sedmdesátých letech v regionálním vysílání Českého rozhlasu.

„Jeden ohlas jsem zažil přímo. Ve tři odpoledne se vysílala předtočená půlhodinka k VŘSR. S režisérem jsme si řekli, že nás to oba tak štve, že to prošpikujeme tou nejstrašnější sovětskou hudbou. A právě ve tři hodiny jsem byl v bufetu v Nekázance na salátu. V těchto zařízeních mívali rozhlas po drátě, na němž jsme také vysílali. Viděl jsem naštvanost lidí, naštvanost prodavaček, když najednou jedna povídá té druhé: běž to okamžitě vypnout, to je něco příšerného! Bylo mi celkem fajn. I takový mohl být způsob protestu.“¹⁴¹

5.4. Obhospodařování papíru

Představa, že čím větší popularita, tím větší přiděl papíru, je ve vztahu ke sledovanému období nepřesná. Nešlo-li o stranickou tiskovinu typu Rudého práva, nadřizené orgány prodaný náklad příliš nezajímal, lze říct, že přidělování papíru mělo diskriminační charakter. Argumentovat při vyjednávání na ÚV KSČ spokojeností čtenářů bylo dle Miroslava Jelínka nereálné.

¹⁴⁰ Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008; pokrač.: *„Dodneška když to vyprávím, tak mi běhá mráz po zádech: jitrní mlha a z ní vylézaly proti vám tyhle příšery. U Hanzelky jsme to v té jámě skutečně spálili. Později, to už jsem nebyl šéfredaktorem, přišli dva pánové v kožených kabátech a chtěli ty dopisy. Věděli o nich, protože jsem o tom ještě před invazí psal článek – že jsme dostali dva nesouhlasné a tisíce souhlasných dopisů. Říkám jim: víte, v jakém stavu tahle redakce byla, když odsud armáda odešla? Vaši bratři rozmlátili, co mohli. A ten jeden povídá druhému: co jsme mohli od něj slyšet jiného.“*

¹⁴¹ Karel Jenčík, 4. 6. 2008

„Náklady jednotlivých listů byly předem stanoveny, byly nepřekročitelné a cenzor měl pravomoc ohlídat to v tiskárně. Pokud z nějakých závažných důvodů bylo nutno náklad překročit, musel se v dalších dnech o překročení zase snížit. My bychom mohli mít možná třikrát větší náklad, kdyby nám dali papír. V šedesátých letech činila naše remitenda kolem dvou procent, to je prakticky na úrovni statistické chyby. Jenže papír přednostně dostávalo Rudé právo, které mohlo tisknout přes milion kusů a jestli se prodalo padesát nebo sto tisíc, to jim bylo putna.¹⁴² V roce 1968 se to vyřešilo, kdo si co koupil, to měl. Tehdy jsme dosáhli nákladu 450 000, což je o 150 000 víc, než má dnešní Mladá fronta Dnes.¹⁴³

Obligatními odběrateli Rudého práva byly „tisíce institucí počínaje ministerstvy a konče holičskými oficírnami“¹⁴⁴. Zatímco jeho náklad byl de facto neomezený, Svobodné slovo nebo Lidové demokracie vycházely v zhruba padesáti tisících exemplářích a ráno byly za hodinu vyprodané.¹⁴⁵

Lepší situace vládla mezi týdeníky, např. Československý voják si se svým nákladem vystačil.

„Že by to bylo regulované si nevzpomínám. Časopis byl součástí vydavatelství Magnet – Naše vojsko, zaplatili nám šedesát tisíc výtisků a my jsme jim na ně bez problémů vydělali.“¹⁴⁶

¹⁴² Mlynář Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. Praha: Mladá fronta, 1990, s. 63: „Význam článků v Rudém právu nebyl v tom, že by je snad se zaujetím četla milionová obec čtenářů. Ta jim celkem nevěnovala pozornost a četla především sportovní stránku. Četli je však ti, pro něž byla politika a ideologie profesionální nebo poloprofesionální záležitostí: lidé v politických aparátech, funkcionáři a aktivisté KSČ. Názory a formulace publikované v Rudém právu měly pro ně význam politické směrnice. Co stojí v Rudém právu, lze si nejenom domyslet, ale lze to také nahlas říkat, má se to dokonce propagovat.“

¹⁴³ Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008; srov. též Milan Jungmann, 23. 4. 2008: „Když jsme zažádali o větší přiděl papíru, svolali si vedoucí pracovníky Literárek a řekli: soudruzi, co si to dovoluujete, vždyť my papír nemáme. My bychom vám ho i dali, ale on není. Papír je rozdělený, jak má být, a vy dostanete svou porci.“

¹⁴⁴ Hrazdíra, Dušan: *Vybraná osobnost české žurnalistiky 70. a 80. let dvacátého století: Zdeněk Hoření*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 1999, s. 49.

¹⁴⁵ Jiří Hanák, 8. 1. 2008

¹⁴⁶ Otakar Brůna, 22. 5. 2008

Výhodu měly Květy, které dostávaly papír ze Švédska, navíc spadaly pod vydavatelství Rudé právo.

*„My jsme se o papíru nikdy dohadovat nemuseli. Jak známo, Rudé právo mohlo cokoli. Mělo neomezený příděl peněz i papíru, nejvyšší platovou třídu, služební pasy...“*¹⁴⁷

Typickým příkladem časopisu, kde poptávka mocně převyšovala nabídku, bylo ABC. Předplatné se dědilo, převádělo na sousedy, časopis chyběl čtenářům i trafikantům, tlak šel „zespoda“. Díky podnikavému vedení se čas od času podařilo pod různými záminkami zvýšit náklad. „Abíčko“ začalo na 50 000, v druhém roce existence už mělo 75 000 a po dalších třech letech 130 000 výtisků.

*„Jednou jsme se třeba dozvěděli, že ofset, který používáme vevnitř, je nedostatkový. Ale kdybychom prý chtěli víc papíru, co je na obálce, tak to by šlo. Tak jsme si řekli: rozpulme 32 stran, přidáme 8, je to 24 a jedem. Mezitím jsme jednali s tiskárnou – vzali jsme tam flašku nebo dvě, byli to kamarádi. Zjistilo se, že v rohu stojí nevyužitá rotačka, která umí černobílý tisk na formát A5. Tak jsme vymysleli vkládaný román, takový magazínek ABC do kapsy... Celé je to otázka taktiky, v každém režimu. Kdy vydávat čtrnáctideník, kdy měsíčník, kdy zúžit, kdy rozšířit.“*¹⁴⁸

5.5. Vztah redakce – šéfredaktor – strana

Případná vyjednávání na sekretariátu ÚV KSČ o přidělech papíru a dalších záležitostech byla výhradně věcí šéfredaktorů, řadoví redaktoři se do kontaktu s ÚV dostávali výjimečně.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008

¹⁴⁸ Vlastislav Toman, 2. 5. 2008; pokrač.: *„Další příklad: u svazáků byl na ideologickém oddělení takový kluk z vesnice, který měl na starosti časopisy, pak ho přeřadili na ÚV. Když odcházel, poprosil jsem ho, jestli by tam nezjistil, jak je to s papírem. Slíbil, že se na to podívá. Nechal udělat inventuru výroby papíru v ČSSR a ejhle... zjistilo se, že papíru je dost, ale špatně se s ním hospodaří. Načež jsme se v osmdesátých letech zvedli z 200 000 na 300 000.“*

¹⁴⁹ Rozhovor vedený s Jiřím Hanákem 8. 1. 2008 v restauraci U Dandů v Praze 2: *„Jeden z mých prvních článků do Reportéra se týkal Íránu, jako ilustrační fotku jsem vybral jednoho šáha a jeho syna. Otiskli jsme to a už volají z ÚV, že se tam mám dostavit. Začali mě strašlivě jebat, že jestlipak vím, co jsem způsobil. Já na to, že nevím. Tak se na to podívejte, soudruhu. Já se podíval a říkám po pravdě: nevím! Na fotce bylo to malé prcátko se šáhem, tuším, že vyplazovalo jazyk. Teherán protestoval, vzal to velmi*

„Šéfredaktora HN Vlčka si tam zvali poměrně často a on pak vyšlapoval, jak kázali. I na ÚV se to ale dělilo na reformisty a konzervativce, nebyli jednotní, někteří ten progresivní rozvoj v ekonomice otevřeně podporovali. Zkrátka, politika lidí rozdělovala podobně jako nyní.“¹⁵⁰

Vztahy s vládnoucí stranou nebyly většinou nikterak formalizované, setkání šéfredaktorů s činovníky ÚV KSČ byla spíše náhodného nebo nárazového charakteru.

„V Práci jsme měli seriál Stíny života, kde se psalo třeba o tom, že v nějaké restauraci mají zkažené jídlo nebo o nepěkných věcech v domovech důchodců. Po čase si šéfredaktora Milu Novotného pozvali na koberec na ÚV, řekli mu, že socialistická společnost žádné stíny nemá, a zadrželi to.“¹⁵¹

Kádrová politika prorůstala celým systémem, veškerí nováčci v redakcích museli být seshora schváleni. Jak dokládá vzpomínka tehdejšího šéfredaktora MF Dnes Miroslava Jelínka, záleželo často na konkrétním nadřízeném, jak s kádrovými profily naložil.

„Tonda Liehm mě požádal, zda bych nenašel uplatnění pro ekonomického redaktora, že má nevlastního syna, který právě absolvuje na VŠE, a ten že má ještě jednoho kamaráda. Pozval jsem si je, jeden se jmenoval Aleš Benda, druhý Miroslav Pavel. A přinesli si zapečetěné obálky se svými kádrovými materiály. Benda tam měl napsáno, že je nevlastním synem známého pravičáka A. J. Liehma a že se doporučuje, aby v příštím zaměstnání nebyl ve styku s veřejností. Miroslav Pavel zas že organizoval v roce 1956 na VŠE Majáles, což byl politický průšvih, a že rovněž není žádoucí, aby byl zaměstnán na veřejném místě. Dal jsem jim to přečíst, poněvadž oni nevěděli, co v té obálce je. Říkám: myslíte, že s tímhle materiálem prorazím na Svazu mládeže? Vytáhl jsem zapalovač, druhý den mi přinesli hlavičkový papír a já jim to napsal sám.“¹⁵²

vážně, zakázal přistávání českých letadel. Oni na mě: to budeš platit, soudruhu, to budeš platit. Já říkal: nemám z čeho. Pak už přišel rok 1968, tak to nějak vymizelo.“

¹⁵⁰ Miroslav Sígla, 11. 2. 2008; srov. též Milan Jungmann, 23. 4. 2008: „Vždycky po koberečku jsem se vrátil do redakce, pantomimicky jsem předvedl, co tam se mnou dělali, a bylo to zdrojem obrovské legrace.“

¹⁵¹ Naďa Mihalovičová, 1. 3. 2008

¹⁵² Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008

Specifická situace vládla v polovině šedesátých let v Práci, kde byli hybnou silou obrodného procesu spíše vedoucí oddělení než šéfredaktor.

„Naše skupina se cpala do funkcí vedoucích oddělení, aby toho víc prošlo. Hledali jsme si cestičky, někoho, kdo by daný materiál schválil, spunktovali jsme třeba cestu za nějakým ředitelem, aby se pod článek podepsal, atd. Rada byla ve finále pokrokovější než šéfredaktor.“ ¹⁵³

Zajímavý pohled nabízí Otakar Brůna, který stranický tlak na jednotlivé redaktory ve své redakci absolutně vylučuje, podle něj v Československém vojáku neexistoval.

„To byla věc šéfredaktora nebo jeho zástupce. Strana by si to ani nesměla dovolit, museli vždy požádat šéfredaktora a ten pak vyřizoval danou věc s vedoucím oddělení. Ve Vojáku se na mě cenzor mohl obrátit, jen pokud se to týkalo literárních věcí, které jsem měl na starost.“ ¹⁵⁴

5.6. Volnost při výběru témat

Narátoři se shodují, že volnost při výběru témat měli v šedesátých letech vesměs velkou, Nad'a Mihalovičová dokonce v této souvislosti volí přívlastek „absolutní“.¹⁵⁵

Stále příznivější situaci v první polovině roku 1968 ilustruje vzpomínka Ladislava Velenského, tehdejšího šéfredaktora Práce:

„Samozřejmě, že jsem narážel, ale ten výběr už byl docela samostatný. Příklad:

Máš telefon.

Kdo volá?

Předseda české vlády.

Co jste to tam Velenský napsal o těch radách pracujících?

Nezlobte se pane předsedo, ale jestli máte námitky, zašlete nám článek, že protestujete.“

¹⁵⁶

¹⁵³ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008

¹⁵⁴ Otakar Brůna, 22. 5. 2008

¹⁵⁵ Nad'a Mihalovičová, 1. 3. 2008: „Volnost při výběru témat jsem měla absolutní.“

Jiří Hanák přirovnává svobodu při volbě témat v druhé polovině šedesátých let k dnešnímu Právu.¹⁵⁷ Dále shrnuje, jak fungoval řetězec ÚV – šéfredaktor – vedoucí rubriky – redaktor:

*„Diskutovalo se, co by se mělo a co by se nemělo, šéfové jednotlivých redakcí chodili na porady s šéfredaktorem a tam se řešilo. Nám dole se nic moc nesdělovalo, na ÚV si pozvali šéfa a buď se to vyškrtlo, nebo ne.“*¹⁵⁸

5.7. Články na politickou objednávku

*„Já osobně jsem nikdy nenapsal žádný článek na politickou objednávku. Ani bych to nepřipustil. Také proto jsem musel po „druhém osvobození Československa Rudou armádou“ odejít z novin.“*¹⁵⁹

Existenci stranou diktovaných článků v polovině šedesátých let narátoři připouštějí¹⁶⁰, většina ale dodává, že se jim vyhýbali. Milan Jungmann sarkasticky shrnuje: *„Když někdo umřel, muselo se to oslavit“.*¹⁶¹

Po nástupu normalizace bylo podstatně obtížnější seshora nařizovaným tématům unikat, forma odporu se mnohdy stala rafinovanější.

¹⁵⁶ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008. Pokrač.: *„V Práci byla vždycky určitá elita, inteligentní, pokrokovější, odvážní novináři, kteří věděli, jak se věci mají, a šli si za svým. Už podle titulků je znát, že jsme se s tím nemazali.“*

Srov. též Dušan Tomášek, 5. 5. 2008: *„Já jsem si vybíral témata vždycky sám. Po osmašedesátém jsem šel do týdeníku Hlas revoluce vydávaného Svazem protifašistických bojovníků, protože jsem nechtěl dělat politické skopičiny. A vymínil jsem si, že buď budu psát jenom historii odboje, nebo k nim nepůjdu. Samozřejmě mi to vytýkali, ale já jsem si stál za svým.“*

¹⁵⁷ Jiří Hanák, 8. 1. 2008

¹⁵⁸ Jiří Hanák, 8. 1. 2008

¹⁵⁹ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008

¹⁶⁰ Kamila Jašková, 24. 6. 2008 *„Já je nedostávala za úkol, protože jsem se vydávala za naprostého politického blba.“*

¹⁶¹ Milan Jungmann, 23. 4. 2008

*„Natačení ohlasů na politické události (sjezdy KSČ, rozhořčení pracujících nad Chartou 77, apod.) se vzepřít nedalo, ale se souhlasem šéfredaktora jsme v těchto příspěvcích fungovali pouze jako věšáky na mikrofon, nehlesli jsme ani slovo.“*¹⁶²

ABC mladých techniků a přírodovědců požadavky strany akceptovalo, ale s akcentem na vědu a techniku.

*„Myslím, že se nám dařilo dělat časopis, který nebyl politický v tom špatném slova smyslu. Plnili jsme požadované úkoly v oblasti techniky a přírodní vědy, když chtěli napsat o nějakém sjezdu, zaměřili jsme se na to, že k tomu sjezdu jako dar vyrobili nový model lokomotivy, a tu jsme dali na titulku. Nebo jsme jako přílohu dávali semínka ke kytičkám a děti pak sázely květiny k výročí osvobození. Byl to politický úkol? Asi ano, ale provedený způsobem, který dětem přibližuje vlast, připomíná válku, kráslí zemi.“*¹⁶³

5.8. Cenzura do roku 1966 – HSTD

V padesátých letech a v první polovině šedesátých let byla základním cenzurním úřadem Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD). Její existence byla v příkrém rozporu se svobodou tisku zaručenou ústavou, zdůvodňovala se bezpečnostním zájmem.

Schvalovací proces vypadal ve všech tištěných médiích podobně. Po autorovi přečetl článek vedoucí oddělení, ten za něj zodpovídal šéfredaktorovi.¹⁶⁴ Šéfredaktor většinou kontroloval až konkrétní vydání jako celek. Korektury se vozily z tiskárny, přičemž se nesmělo opomenout jeden komplet sloupců zavést pracovníkovi HSTD, tzv. plnomocníkovi. Pokud neměl výhrad¹⁶⁵, opatřil vydání razítkem a teprve poté následoval tisk.

¹⁶² Karel Jenčík, 4. 6. 2008

¹⁶³ Vlastislav Toman, 2. 5. 2008

¹⁶⁴ Naďa Mihalovičová, 1. 3. 2008: „Velké průšvihy se řešily často i na nejvyšších orgánech, menší měl v kompetenci šéfredaktor.“

¹⁶⁵ Jiří Hanák, 8. 1. 2008: „Výhrady většinou měli. Co neschválili, to šlo do hajzlu, vyhazovali slova, odstavce... no naprosto stupidní.“

„Byla to nezastřená předběžná cenzura, na níž jsme samozřejmě žehrali, ale na níž mnozí z nás později, v době normalizace a následné cenzury, vzpomínali skoro s dojetím.“¹⁶⁶

Pracovníci HSTD byli často nevzdělaní příslušníci dělnické třídy¹⁶⁷, kteří nechápali nadsázku a neměli smysl pro humor. Našly se ale i výjimky.

*„Ve Večerní Praze jsme měli velké štěstí, náš tiskový dohled byl velmi kultivovaný člověk. Spolupráce spočívala v tom, že mi schválil, co jsem chtěl. Dokonce mi chodil říkat: příští týden bude uvolněné z předpisů tohle a tohle, připrav si reportáž.“*¹⁶⁸

Takových případů bylo málo, přibývalo jich ale s postupným politickým uvolňováním.

*„Většina plnomocníků se postupně civilizovala sama. Ze začátku nás měli za nepřátele, ale jak se oteplovalo, začínali projevovat tendence stávat se našimi kamarády. A tak nás třeba i včas varovali, když něco smrdělo, protože bylo i v jejich zájmu, aby byl klid.“*¹⁶⁹

Nejednalo se o namátkové kontroly, vedení redakce bylo o datu a příchodu cenzora i o rozsahu jeho práce obeznámeno. Řadoví redaktoři s cenzory většinou do kontaktu nepřicházeli, v některých případech o nich dokonce ani nevěděli (HSTD vznikla tajným usnesením).

„Já jsem se o existenci HSTD dozvěděl až dlouho po jejím vzniku. Jednou jsem jel někam s redakčním šoférem a ten mi řekl, že než se obtahy vezou do tiskárny, nejdřív

¹⁶⁶ Sígls, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008, s. 246 (profil Václava Tikovského: 1963–72 redaktorem časopisu Křídla vlasti).

¹⁶⁷ Miroslav Sígls, 11. 2. 2008: „Zkoušeli jsme s nimi občas diskutovat, ale efekt to moc nemělo, protože to byli strašní omezenci.“ Srov. Jungmann, Milan: *Literárky – můj osud*. Brno: Atlantis, 1999, s. 172: „Mračnopozorníci neměli absolutně žádný smysl pro legraci, zesměšnění a ironii.“

¹⁶⁸ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008; srov. též Vlastislav Toman, 2. 5. 2008: „Na HSTD seděli povětšinou mamlasové, my měli ale štěstí na těch pár, kteří i upozornili, že nám někde něco ulítlo, třeba věcná nebo gramatická chyba.“

¹⁶⁹ Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008

*musí do jakéhosi úřadu. Záhy jsem objevil, že v každém čísle je takové zvláštní, tajné čísličko. Teprve po letech mi ukázali budovu, kde HSTD seděla.“*¹⁷⁰

Následující vzpomínky ilustrují, jak cenzura v první polovině šedesátých let konkrétně fungovala, jak postihovala autory a jak její výkonný orgán, Hlavní správa tiskového dohledu, tyto postihy vysvětloval:

Dušan Tomášek:

*„Šel jsem dělat reportáž o tom, proč se pořád zpožďují vlaky. Našel jsem jakési vysvětlení, napsal jsem to... a cenzor, že to nepustí, že tam uvádím, kolik vlaků přijíždí a odjíždí na nádraží Střed. Já povídám: vždyť jsem si to opsal z té cedule s odjezdy a příjezdy, tam si to může najít sto špionů denně... Ne, měl své předpisy a vyhodil to.“*¹⁷¹

Vlastislav Toman:

*„Když zahajovalo Brno veletrhy, chtěli jsme psát o novém letadle Morava a HSTD řekla, že je embargované. Horko těžko jsme místo něj sehnali na titulku novou sanitku... načež nám zavolali, že embargo padlo, že můžeme dát to letadlo.“*¹⁷²

¹⁷⁰ Milan Jungmann, 23. 4. 2008; srov. též: Lenka Hašková, 25. 3. 2008: *„Nevím o tom, že bychom v šedesátých letech měli v redakci cenzora. Možná byla samochodná cenzura, ale konkrétní zásahy u nás dělal jenom šéfredaktor nebo vedoucí oddělení. Já si na mou duši na žádnou cenzuru nepamatuju.“*

¹⁷¹ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008; srov. též: *„Jiný případ: Vymyslel jsem si reportáž o tiskárně bankovek v Růžové. Šel jsem na ministerstvo financí za náměstkem, jestli by mi to vyjednal. Souhlasil, říkal, že to bude pěkné, že bude lidi zajímat, jak se tisknou nové bankovky a mění se potrhane či vyřazené. Zašel jsem teda do Růžové, napsal jsem to, ještě jsem si zavolal náměstka, jestli si to chce přečíst, řekl mi, že v pořádku, že mi věří. Pak přišel cenzor a nepustil to. Říkám, že je to dohodnuté s ministerstvem, ať se tam zajde zeptat. A on, že ne, že mají předpisy, že by z toho byla panika, že je zas měnová reforma... a vyhodil to!“*

¹⁷² Vlastislav Toman, 2. 5. 2008

Ladislav Velenský:

*„HSTD šla po jednotlivých materiálech. Šéfredaktor přišel a řekl: hele, mají na tebe pifku za tohle a tohle. Tiskový dohled ani nepotřeboval, měl ho v sobě, nebyl to tvůrčí člověk, spíš úředník. Občas jsem od něj taky dostal důtku. Jindy mi přišel přímo do redakce vyhrožovat kádrovák, že mě zastřelí, když jsem napsal kritický článek o propouštění lidí ve Škodovce.“*¹⁷³

5.9. Vojenská cenzura

Kromě HSTD se cenzuře věnovala ještě jiná instituce – Hlavní politická správa (HPS),¹⁷⁴ nejmocnější politická síla v armádě, pod níž spadala vojenská cenzura.

*„My jsme se HSTD vyhýbali a ona zas nám, protože jsme patřili pod vojenskou cenzuru. Ti jediná nám do toho mohli kecat a naštěstí nebyli moc nebezpeční. To bylo něco jiného než superfízlové z HSTD, kteří se leckdy uráželi, když armáda odmítla přijmout některé jejich výtky. Jenže armáda nesnášela, když jí do toho někdo kecal. Paradoxem tak je, že HSTD byla ve finále militantnější než vojenská HPS. Ta se cítila být víc „filosofická“, pořád mysleli, že něco vymyslí... dalo se s nimi mluvit. Na HSTD se dívali skrz prsty, měli je za takovou tu švejkovskou cenzuru.“*¹⁷⁵

Vojenská cenzura hlídala, aby např. nebylo prozrazeno jméno obce, kde sídlí vojenský útvar, jméno důstojníka, jeho funkční zařazení nebo druh zbraně. Běžný byl zákaz zveřejnění fotky tunelu, hory, kopce nebo přehrady.

*„Zdůvodnění? To vše může být pro nepřítele zástřelný bod. Z fotografie musel zmizet bez ohledu na to, že s tím samým kopcem třeba vyšla pohlednice, kterou lze koupit v trafice. Fotooddělení muselo takovou věc vyretušovat. Pro fotoreportéra to byla práce složitá a tak trochu komická, pokud ho neopustil smysl pro humor.“*¹⁷⁶

¹⁷³ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008

¹⁷⁴ Sekretářem náčelníka Hlavní politické správy byl spisovatel Ludvík Souček. (pozn. O. F.)

¹⁷⁵ Otakar Brůna, 22. 5. 2008

¹⁷⁶ Otakar Brůna, 22. 5. 2008

Civilní cenzura se tedy do specificky vojenských problémů nepletla. Vojenští cenzoři byli obyčejní důstojníci, kteří neobstáli v politických funkcích.¹⁷⁷ Neseděli přímo v redakcích, v případě Československého vojáka docházeli jednou za čtrnáct dní a úzkostlivě se drželi svých jednoduchých předpisů. Bylo pro ně snadné odhalit „problém“, stejně jako nebylo pro autory složité takovému problému se vyhnout.

*„Výhodou bylo, že si vojenská cenzura nedala mluvit do svých zásahů ze strany civilní cenzury, kterou svým způsobem podceňovala. Tohoto cenzurního sváru bylo dost dobře možné využít. Využit mezery mezi dvěma hloupostmi k prosazení něčeho rozumného. V redakci kulturního čtrnáctideníku, byť vojenského, jsme nelitovali, že nemůžeme otisknout fotografii tunelu nebo informaci o městě a zařazení útvaru. Psali se přece povídky, eseje, verše, satira. A tak jsme nacházeli prostor, ve kterém bylo možno dýchat.“*¹⁷⁸

V Novinách zahraničního obchodu a ve vydavatelství Naše vojsko cenzura hlídala především to, aby neprošly na veřejnost některé skutečnosti utajované z obchodních hledisek.

*„Šéfredaktor to někam nosil, ale spíš z důvodů, abychom neprovalili něco, co bylo ještě tajné. Třeba Omnipol obchodoval se zbraněmi, což se absolutně nesmělo pustit ven. Stejně jako žádné jiné důležité kontakty, které ještě nevyústily ve smlouvu (...) Zajímavé je, že ve vojenském tisku vlastně cenzura nebyla zrušena nikdy. Vzpomínám si, že se zrodil Mig 19, už normálně létal, ale my směli ještě dlouho psát jen o Mig 17.“*¹⁷⁹

5.10. ÚPS a její srovnání s HSTD

V polovině šedesátých let začínalo být zřejmé, že stávající situace je nevyhovující. Systém řízení a kontroly hromadných sdělovacích prostředků bylo třeba reformovat,

¹⁷⁷ Otakar Brůna, 22. 5. 2008: „Úroveň jejich myšlení byla nevalná. Ale čím tužší cenzura, tím lépe pro nás, aspoň jsme věděli, s jakými blbci máme tu čest.“

¹⁷⁸ Otakar Brůna, 22. 5. 2008. Pokrač.: „Že je někde tajný kopec mi bylo úplně jedno, já hlavně chtěl, aby mi pustili Jirku Suchého nebo Ivana Vyskočila. Ten blbec cenzor stejně ani nevěděl, kdo to je.“

¹⁷⁹ Kamila Jašková, 24. 6. 2008

změnit do liberálnější podoby, ukotvit v zákoně. HSTD, instituce spojená s tiskovými represemi padesátých let, přestávala být v ovzduší celkového uvolňování funkční.¹⁸⁰

V roce 1966 byl ve snaze redefinovat vztah moci a médií ustaven nový tiskový zákon¹⁸¹ (v platnost vešel 1. 1. 1967), došlo ke zrušení HSTD a jejímu nahrazení podstatně méně zasahující Ústřední publikační správou (ÚPS)¹⁸². Cenzoři měli nadále pravomoc kdykoli odejmout časopisu či novinám takzvanou registraci (což se stalo na podzim 1967 Literárním novinám), inovovaný zákon ale obsahoval „skuliny, jichž se dalo efektivně využít.“¹⁸³ Novinářům navíc bylo přiznáno právo si na zásahy ÚPS stěžovat, hned v lednu 1967 ho využil šéfredaktor Mladé fronty Miroslav Jelínek a uspěl.¹⁸⁴ Cenzura pod patronátem ÚPS postupně přestávala být obávanou silou, byť se s tím zpočátku těžko smiřovala.

*„Cenzoři stále tvrdili, že uvolnění bude mít hrozné následky. Báli se svobody slova, báli se, že podryje vedoucí úlohu strany. Jednou jsem zažil hádku s cenzorem Koniášova ražení, který naprosto nechápal, že někdo může psát také něco jiného, než co si myslí on. To byly úporné diskuse, někdy až na ostří nože; člověk nevěděl, jestli bude druhý den ještě novinářem.“*¹⁸⁵

¹⁸⁰ Končelík, Jakub: *Řízení a kontrola hromadných sdělovacích prostředků v Československu v reformním roce 1968*. Diplomová práce. Praha: FSV UK – IKSŽ, 2000, s. 18.

¹⁸¹ Zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

¹⁸² Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008: „Nový tiskový zákon znamenal změnu. Plnomocníci, kteří s jeho vstoupením v platnost skončili svou činnost, si skutečně předtím vymýšleli neuvěřitelné ptákoviny.“

¹⁸³ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008; srov. Tomášek, Dušan: *Pozor cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Themis, 1994, s. 91: „Hranice doutnaly dál, přestože tiskový dohled vystřídala publikační správa.“

¹⁸⁴ ÚPS Mladé frontě pozastavila článek o RVHP s odůvodněním, že věta „v RVHP existuje řada protichůdných zájmů“ je vyzrazením státního tajemství. (pozn. O. F.)

¹⁸⁵ Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008

5.11. Pražské jaro a zrušení cenzury

Po dalších událostech v čele se sjezdem spisovatelů v červnu 1967, tzv. strahovskými událostmi a sesazením Antonína Novotného nabyl obrodný proces na síle.¹⁸⁶

V novinách se tvořila jádra svobodněji smýšlejících redaktorů, žurnalisté se začali navzájem hodnotit podle toho, kdo přinesl kolik kritických materiálů¹⁸⁷. Z mocenského nástroje se média proměnila v kritika moci.¹⁸⁸ I mezi funkcionáři strany se stále častěji vyskytovaly pokrokové myšlenky,¹⁸⁹ leckdo si čistil svědomí.

ÚPS ztrácela vliv, v prosinci 1967 si na poradě na ideologickém oddělení ÚV KSČ sama odsouhlasila, že „šéfredaktor po upozornění ÚPS upozornění buď vyhoví, nebo nevyhoví“.¹⁹⁰ Systém byl sice stále ještě konkrétně nastavený, novináři byli ale do značné míry ignorováni.¹⁹¹ Ústřední publikační správa se ozývala stále sporadicky (v dubnu 1968 „pouhých“ 18 pozastavení a jedno upozornění), cenzori si pomalu hledali zaměstnání jinde, někteří přešli k StB.

*„Oni už si netroufali. Například poslali Stuchlovi dopis, že bychom měli respektovat zákon, a on jim odepsal, že by měli respektovat novou dobu.“*¹⁹²

¹⁸⁶ Sígler, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008, s. 247 (profil Václava Tikovského): „Otevřeně se prohlašovalo, že Tonda je vůl a že už brzo půjde do háje.“ Srov. též Milan Jungmann 23. 4. 2008: „Antonín Novotný, to byl zvláštní blbeček. On byl tak primitivní, že si třeba kvůli nějaké hovadině svolal všechny šéfredaktory včetně slovenských.“

¹⁸⁷ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008: „My jsme po tom investigativně šli, kritických materiálů jsme měli nejvíc, Sviták nebo Slánský se ozývali právě u nás a já to pak dostával na ÚV pěkně sežrat.“

¹⁸⁸ Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 11.

¹⁸⁹ Prvním „průkopem“ byl text ministra lesního a vodního hospodářství Josefa Smrkovského *Oč dnes jde?* uveřejněný v deníku Práce, 21. 1. 1968 (naléhal na urychlení reformy). (pozn. O. F.)

¹⁹⁰ Tomášek, Dušan: *Pozor cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Themis, 1994, s. 148.

¹⁹¹ Končelík, Jakub – Trampota, Tomáš a kol.: *Rudé právo v kontextu reformy konce 60. let: metodické poznámky ke kvantitativní analýze*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 2005, s. 6.

¹⁹² Dušan Tomášek, 5. 5. 2008; srov. též Ladislav Velenský, 13. 3. 2008: „Tiskový dohled nám posílal své připomínky a my jsme se jimi nezabývali. ÚPS už po novém roce nikdo nebral vážně.“

Ztráta vlivu cenzorů na chod médií se neobešla bez výhrůžných dopisů¹⁹³, dostávali je nejvíce šéfredaktoři „pokrokovějších“ listů.

*„Psali to zavilí komunisti, kteří ztráceli pozice, a protože nic jiného neuměli, tak kolem sebe kopali. A o co byli blbější, o to byli sprostší. Tak jsem se jednou naštvál, všechny ty anonymy jsem zveřejnil a doprovodili to karikaturisti.“*¹⁹⁴

Období od ledna 1968 do srpna téhož roku znamenalo rozmach svobodného žurnalistického myšlení, dle většiny narátorů dodnes nepřekonaný.¹⁹⁵ Vliv médií byl tak silný, že už v březnu lze mluvit o existenci nezávislého veřejného mínění.¹⁹⁶ Nešlo přitom jen o boj intelektuálů – v novinách se zveřejňovaly i stovky názorů dělníků a technických či řídicích pracovníků ze závodů celé republiky.¹⁹⁷

„Koncem ledna cenzura prakticky zmizela. Dnes se to moc neříká, ale můžu vás ujistit, a každý osmašedesátník vám to potvrdí, že od ledna do vstupu vojsk byla taková svoboda, jaká dnes není a nemůže být. Stát všechno platil a absolutně se nesral do toho, co se píše. Navíc nikdo nepřebíhal, protože to nebylo třeba. Svoboda tisku byla naprosto absolutní a garantuju vám, že neexistovala ani žádná možnost zasáhnout.“

¹⁹³ Např. Ludvík Vaculík dostal (patrně od některého z cenzorů) po zveřejnění Dva tisíce slov v červnu 1968 anonym tohoto znění: „Už se s Vámi párat nebudem. Stačí jedna kulka a jste tam, kam patříte... zdechnete. Smrt L. Vaculíkovi – budoucnost českému národu!“ (pozn. O. F.)

¹⁹⁴ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008

¹⁹⁵ Srov. dogmatický výklad situace: Hájek, M. (ed.): *Mluví milionů – Rudé právo vždy se stranou a lidem*. Praha: Fakulta žurnalistiky UK, 1980, s. 275–6: „Vznikaly teorie, že hlavním ve sdělovacích prostředcích je tzv. objektivní zpravodajství. Z toho se vyvinula teorie a praxe, která zanedbávala hlavní rys socialistické žurnalistiky – její třídní charakter. Spolu s přeceňováním zpravodajství se zapomínalo, že sdělovací prostředky jsou prostředky propagandy a ideologického působení.“

¹⁹⁶ Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 12: „Tomu odpovídal i zájem o tiskoviny všeho druhu. 20. března 1968 bylo v Praze zakoupeno 557 192 výtisků deníku, tedy všechny dostupné exempláře.“

¹⁹⁷ Sígl, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008, s. 276 (profil Ladislava Velenského).

Protože kdyby zasáhli proti Reportéru, tak by je ostatní noviny rozcupovaly a někdo by musel odstoupit.“¹⁹⁸

Neexistovaly žádné skupinové zájmy, média obrázela euforii z uvolnění dosavadních svázaných poměrů a nemusela brát ohled na vertikální řízení. Dokonce i stranické Rudé právo se vymaňovalo z vlivu ÚV KSČ a znatelně více než dřív se zabývalo domácí politikou.¹⁹⁹

„Byl to zlatý věk žurnalistiky. Říká se: přej svému nepříteli, aby žil v čase změn. Tehdy byly změny na vrcholu, staré odcházelo, nové se dralo nahoru... a my jsme měli absolutní svobodu. Dnes mají noviny kupříkladu německého vydavatele, tak musí psát o Benešových dekretch. Nás nikdo nehlídal: ani strana, ani vydavatel.“²⁰⁰

K převratným článkům lze řadit například březnový rozhovor šéfredaktora Práce Ladislava Velenského s ředitelem Ekonomického ústavu ČSAV Otou Šikem²⁰¹, na nějž spontánně navázaly besedy ve fabrikách přeplněných lidmi (Práce tehdy musela jednorázově zdrazit na 12Kčs, protože na tak velký materiál neměla peníze).

V Mladé frontě se do otevřené kritiky poměrů pustil šéfredaktor Miroslav Jelínek:

„Dokud nebude poslanec odpověden jen svým voličům a ti si jej nebudou moct svobodně vybrat, dokud nebude novinář odpověden jen svým čtenářům, dokud nebude soudce závislý jen na zákonu a zákon na skutečné vůli lidí, dokud bude diletant vydělávat víc peněz než odborník a podnikavost bude omezena kupami lejster a spoustou parazitních hlídačů, kteří žádné hodnoty nevytvářejí, udělali jsme málo a všechna slova řečená a napsaná v těchto měsících se promění jen v inflaci výrazů, ve slovní balast, který jsme si mohli ušetřit.“²⁰²

¹⁹⁸ Jiří Hanák, 8. 1. 2008; srov. Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008: *„Souhlasím s Jiřím Hanákem, že od ledna do konce srpna 1968 byla svoboda tisku absolutní. Lze říci, že dokonce větší než dnes, kdy se jednotlivá média dle svého zaměření přeci jen pohybují v určitých rámcích autocenzury.*“

¹⁹⁹ Končelík, Jakub – Trampota, Tomáš a kol.: *Rudé právo v kontextu reformy konce 60. let: metodické poznámky ke kvantitativní analýze*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 2005.

²⁰⁰ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008

²⁰¹ *O pravdě v ekonomice i politice a skutečných zájmech pracujících*. Práce. 5. března 1968, roč. 24, s. 4–5

²⁰² *V zájmu a za účasti člověka a občana*. Mladá fronta. 18. 4. 1968, roč. 24.

Časté byly změny na postech vedoucích redakcí a šéfredaktorů. Zatímco dříve bylo pravidlem, že všichni šéfové médií, a zejména deníkáři, museli být v nomenklatuře ústředního výboru strany, začátkem roku 1968 začaly změny probíhat vnitro-redakčně. Takto se dostal do čela redakce např. Ladislav Velenský:

*„Šéfredaktorem mě zvolili jednohlasně všichni včetně písařek, což bylo ojedinělé. Moje jmenování bylo ukázkou oslabení nomenklatury a kádrové mafie.“*²⁰³

Zásadní jarní událostí roku 1968 bylo prohlášení Dva tisíce slov sepsané Ludvíkem Vaculíkem, vydané pouhý den po úplném zrušení cenzury.²⁰⁴ Několik listů včetně Mladé fronty jej zařadilo v plném znění. Předcházející koordinace postupu byla pro tuto dobu typická. Ladislav Velenský vzpomíná na pravidelná setkávání šéfredaktorů Mladé fronty, Práce, Literárních a Zemědělských novin.²⁰⁵

*„Volal jsem Jelínkovi: já to teda dávám, co ty? Abychom v tom byli společně. A on říkal, že jo. To už bylo na hraně. Tehdy vlastně neexistovala žádná konkurence, všichni jsme měli jeden cíl. A taky jsme na to pak doplatili.“*²⁰⁶

Podle médií prohlášení Dva tisíce slov podporovalo nové vedení strany, proreformní muži pražského jara ale s touto interpretací nesouhlasili.

²⁰³ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008

²⁰⁴ Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 12: „Akční program sliboval zrušení předběžné cenzury, ale s možností „zakázat šířit určitou informaci“ na základě jasně definovaného tiskového zákona, s jehož schválením se počítalo až na konci října 1968. Do té doby měla nesoulad mezi reálným stavem v médiích a zastaralým zákonem č. 81/1966 Sb. řešit jeho novelizace (...) V klíčovém jednání vlády ČSSR a následně i předsednictva ÚV KSČ o finální podobě novelizace zvítězilo stanovisko Gustava Husáka, který hájil úplnou volnost médií, proti stanovisku Zdenka Mlynáře, navrhuujícímu ponechat v právním řádu možnost následné cenzury. Novelizace tiskového zákona (zákon č. 82/1968 garantující „nepřípustnost cenzury“) byla v Národním shromáždění schválena 26. 6. 1968. V následném průzkumu veřejného mínění považovalo 86% respondentů tento zákon za správný.“

²⁰⁵ Srov. Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008: „Na setkávání šéfredaktorů vzpomínaná kolegou Velenským se již mnoho nepamatují, vím, že jsme někdy po poradě šéfredaktorů na ÚV KSČ zašli do hospody a tam prodebatovali, co jsme se dozvěděli, ale nebylo to pravidelné.“

²⁰⁶ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008

*„Oni byli pod tlakem z Moskvy, ale báli se to říct. Věděli, že Brežněv práská bičem kvůli nám, ale přitom nám zároveň fandili. Kolikrát jsem o tom mluvil s Dubčekem a stejně potom Černík vystoupil proti nám, že jsme si to neměli dovolit. Řekl jsem mu, že snad spadl z višně. Trochu se to vymykalo, ale ne nějak kardinálně. Když nás ovšem o rok, dva později vyhazovali, byl to jeden z hlavních argumentů.“*²⁰⁷

Média dosáhla na jaře a především v létě 1968 nejzazšího bodu přibližování k demokratickému režimu.²⁰⁸

Novinářů, kteří pražské jaro nereflektovali a nevnímali jako změnu, bylo méně²⁰⁹, podobně těch, kteří mu nepřikládali tak velkou váhu.

*„Pražské jaro byl samozřejmě entusiasmus, ale to období bylo tak krátké, že nemohlo nějak ovlivnit další činnost novin.“*²¹⁰

Ze sledovaných titulů se zmíněný rozpuk novinářiny příliš neprojevil v ABC²¹¹, události pražského jara neměly velký vliv také na vojenskou cenzuru, což ukazuje

vzpomínka Otakara Brůny spadající do období těsně před srpnovou intervencí.

„Na jaře 1968 jsem se vydal do Itálie po stopách partyzánského oddílu Smělik. 6. 7. 1968 otisknul Československý voják mou reportáž Kristus se zastavil v Aostě a po konzultaci se Stanislavem Budínem vytiskl Reportér paralelně esej Vládní vojsko v Itálii. Přišlo nespočetně dopisů, telefonátů, ozývali se další a další pamětníci, ti zapomenutí předkládali seznamy mrtvých a nezvěstných. HPS mě předvolala před svou

²⁰⁷ Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008

²⁰⁸ Končelík, Jakub – Trampota, Tomáš a kol.: *Rudé právo v kontextu reformy konce 60. let: metodické poznámky ke kvantitativní analýze*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 2005, s. 6.

²⁰⁹ Lenka Hašková: *„Mně nepřijde, že by se něco nějak zvlášť měnilo. Já jsem psala pořád stejně, vždycky jsem do toho šla se stejným nadšením. S okupací jsem ale nesouhlasila, po ní jsem z Rudého práva odešla, protože mi bylo těžko. Ačkoliv je mám pořád ráda, tak tohle byl nedobrý a nedomyšlený krok. Ublížili těm, kteří je nejvíc milovali, zradili svoje přátelé. A opravdu neměli oddanějšího příznivce než Čechoslováky. Já jsem ale nezatrpkla. I oni dnes uznávají, že to nebylo chytré.“*

²¹⁰ Nad'a Mihalovičová, 1. 3. 2008

²¹¹ Vlastislav Toman, 2. 5. 2008: *„Myslím, že se nás pražské jaro tolik netýkalo. Přeci jen šlo o specializovaný časopis.“*

*prověřkovou komisi, abych zdůvodnil svůj přečin. Zůstalo nakonec u napomenutí, síla dokumentu a jeho sugesce prorazila. Netušili jsme, že ne na dlouho.*²¹²

5.12. Srpen 1968

Vzpomínky narátorů na 21. srpen 1968 a následující dny jsme se vzhledem k jejich šíři a sugestivitě rozhodli nekrátit a zařazujeme je v příloze této práce.

V souvislosti se srpnovou intervencí se níže budeme zabývat tématy tisknutí a distribuování zvláštních vydání jednotlivých periodik, zdroji informací a kooperací mezi redakcemi.

Jako motto kapitoly mohou posloužit slova šéfredaktora Práce Ladislava Velenského:

*„Srpen 1968, to byl vrchol novinářiny, maximální souzvuk s názory lidí. Oni nás brali jako rytíře, mohli jsme psát pravdu.“*²¹³

5.12.1. Zdroje informací

Dne 21. srpna ráno tanky najely na Prahu a veškerá žurnalistická činnost začala fungovat operativně, především systémem dobrovolníků.

ČTK byla mimo provoz, zdrojem informací se stal především rozhlas²¹⁴ a vlastní zprávy získané v ulicích, ze zahraničního vysílání nebo z telefonátů čtenářů.

„Zveřejňovali jsme protesty jednotlivých zemí, bylo tu dost novinářů ze zahraničí, kterým jsme naopak dávali interview my. Posílal jsem lidi do krajů, do velkých závodů, záměrně jsme se opírali o dolejšek. V nově založené rubrice Dělnické slovo jsme dávali prostor stanoviskům závodních výborů i jednotlivých dělníků, na nich přece ta ideologie stála. A dělníci se stavěli proti ní.“

²¹² Otakar Brůna, 22. 5. 2008

²¹³ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008

²¹⁴ Havlíček, Dušan: *Jaro na krku. Zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, s. 161: „Bez rozhlasu by se asi nikdy nepodařilo zachovat jednotu a kázeň, kterou se celonárodní odpor proti intervenci vyznačoval. Rozhlas byl živým nervem oboustranného spojení mezi obyvatelstvem a politickým centrem odporu.“

První tiskové konference se konaly až po návratu Alexandera Dubčeka a dalších ministrů vlády z Moskvy.

*„Třeba ve dvanáct v noci. Na spánek stejně nebyl čas, lítal jsem po tiskárnách, snažil se to zabezpečit materiálně, organizoval rozvozy...“*²¹⁵

5.12.2. Tiskárny a distribuce

Malešická tiskárna Svoboda byla odstavena hned 21. srpna ráno, běžný provoz zde byl obnoven 24. srpna. Jediné periodikum, které mělo po celou dobu souhlas k tisku, bylo ABC mladých techniků a přírodovědců²¹⁶, byť v textu pod úvodníkem prvního posrpnového čísla šéfredaktor jménem redakce vyslovuje přání, aby vojska pěti zemí odešla z ČSSR.²¹⁷

Deníkáři museli vymýšlet operativní způsoby tisku²¹⁸, distribuce fungovala systémem dobrovolníků, veškerá tato činnost se vyznačovala flexibilitou a ochotou zúčastněných, kteří pracovali nezištně, bez nároků na honorář.²¹⁹

„Komunikace s tiskárnami byla perfektní, tiskaři obětavě zařídili všechno potřebné. Distribuční trasy byly přerušeny, takže se to řešilo s pomocí dobrovolníků, mnohdy přímo redaktorů Mladé fronty, noviny se vozily auty Veřejné bezpečnosti, sanitkami... chodilo se pro to přímo do tiskárny. V Legerce nebyla rotačka, takže knihtiskové stroje

²¹⁵ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008

²¹⁶ Vlastislav Toman, 2. 5. 2008: *„Tamní dohlížitelé usoudili, že ABC je skutečně neohroží.“* srov. Toman, Vlastislav: *Můj život s abc – ábíčkem*. Praha: Ostrov, 2005, s. 62.

²¹⁷ Toman, Vlastislav: *Můj život s abc – ábíčkem*. Praha: Ostrov, 2005, s. 63: *„Za celá léta pobytu sovětských vojsk na našem území byste reportáž o jejich přítomnosti, ba ani nějakou tu zprávu, v ábíčku sotva našli.“*

²¹⁸ Tištěná média netvořila (na rozdíl od rozhlasu) jednotnou informační soustavu. Redakční kolektivy musely nejprve nalézt neobsazené tiskárny a pak se vlastními silami postarat o distribuci. Těžily přitom m.j. z výjimečného postavení rozhlasového vysílání, z nějž přebíraly velkou část informací. (pozn. O. F.)

²¹⁹ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008: *„Přijel řidič z Kladna a říká, že rozveze noviny. Já jsem sešel dolů, nevěděl jsem, kdo to je, zda na něj vsadit. Viděl jsem upřímnej ksicht, nakonec jsem do toho šel.“*

pracovaly nadoraz. Sanitka, která přivázela do Prahy pacienty z Hradce Králové, denně odebírala přes 300 výtisků Mladé fronty a vozila je do Hradce. ²²⁰

Mladá fronta se po obsazení redakce v Panské promptně přesunula do tiskárny Mír v Legerově ulici (kde se tiskly nízko-nákladové časopisy vydavatelství Mladá fronta a knížky), později pak ještě na Zbraslav.

V podzemních prostorách ministerstva zahraničního obchodu vznikaly ilegální Noviny zahraničního obchodu pod rukama Kamily Jaškové a ministra zahraničního obchodu Miroslava Váleše²²¹, odborářská Práce se usídlila v Hellichově ulici, kde se podařilo vytisknout několik čísel nákladem sto tisíc kusů.²²² Do celonárodního odporu proti intervenci se zapojilo i Rudé právo²²³, vycházející přitom z rezoluce ÚV odsuzující intervenci (nelze tedy tvrdit, že by se vyvázalo z linie vedení KSČ).

Velkým problémem pro distribuci byly kontroly na mostech přes Vltavu:

„Já jsem si nejdřív všechny mosty projel sám a všude jsem byl kontrolován, takže jsem věděl, že takhle to nepůjde. Začali jsme jednat s tabákovým průmyslem, protože oni jezdili po trafikách. A sovětští vojáci nesměli krást, nesměli brakovat. Takže se noviny začaly vozit pod tabákem, čímž jsme je dostali do normálních trafik. To byl obrovský úspěch. ²²⁴

²²⁰ Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008

²²¹ Kamila Jašková, 24. 6. 2008: *„Oni o nás prostě nevěděli – kupodivu v našem okruhu nikdo nebonzoval. Když se pak kontroly zintenzívnily, tiskárnu jsme opustili. Až tak po týdnů to zmapovali a obsadili úplně všechno.“*

²²² Ladislav Velenský, 13. 3. 2008: *„Záleželo na tom, kdo v té které tiskárně seděl. My jsme to řešili s tiskaři z odborových organizací, s nimiž jsme byli propojeni odedávna.“*

²²³ Rudé právo vycházelo v mimořádném režimu v období 21. 8.–1. 9.; první číslo v řádném režimu vyšlo 3. 9. (pozn. O. F.)

²²⁴ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008; srov. též Dušan Tomášek, 5. 5. 2008: *„Naskládal jsem noviny pod podlážku auta, přijel jsem k mostu Legií, napříč stály dva tanky. Ovšem přes vozovku, nikoliv na chodníku. Vjel jsem tedy na chodník a projel jsem to, aniž by si mě někdo všiml.“*

5.12.3. Spolupráce napříč redakcemi

Kooperace mezi jednotlivými redakcemi fungovala ve dnech po 21. srpnu 1968 spíše spontánní a náhodnou formou, na organizovanou spolupráci nebyl čas.

„Bývalo by k tomu logicky došlo, kdyby to období bylo delší. Asi bychom pak vytvořili nějaký propojený organismus.“²²⁵

K určité kooperaci došlo v Legerově ulici, kde na společném díle bez ohledu na začlenění pracovali redaktori Mladé fronty i všech ostatních časopisů vydávaných MF, t. j. Mladého světa, Studenta, ABC nebo My 68.

Dalším epicentrem byl Florenc 3, kde sídlily Květy, Dikobraz a pražská Svoboda.

„Kdo stačil utéct, utekl k nám na Florenc. Nastěhovalo se k nám třeba Rudé právo, které Rusové zabrali hned ráno. Chvilí nato přišla hláška, že Rusové už o našem baráku vědí a že se blíží. Tak všichni vypadli, akorát já a grafik Tonda Kodera jsme zůstali a vrátit nám přistavil žebřík do vedlejší ulice, abychom pak měli kudy utéct. Jenže nikdo nepřišel. Ostatní čekali na nádraží jako že na vlak, tak jsme za nimi zaběhli, ať se vrátí a pracovalo se dál. Rusové k nám vůbec nedorazili, občas akorát někdo nakoukl do okna se samopalem.“²²⁶

5.13. 1968–1969

5.13.1. Dozvuky srpna 1968

Po událostech srpna 1968 začala svoboda tisku znovu skomírat, nikoliv ovšem okamžitě. Cenzura nebyla rezolutně obnovena ihned po 21. srpnu²²⁷, zhruba dva roky

²²⁵ Kamila Jašková, 24. 6. 2008

²²⁶ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008

²²⁷ Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004, s. 17: „Znovuzavedení kontroly médií se neobešlo bez odporu novinářů, kteří poukazovali na dosud platné ustanovení zákona č. 82/1968 Sb. o nepřipustnosti cenzury. Další opatření proto připravila vláda v součinnosti s Národním shromážděním. Na doporučení ústavně právního a kulturního výboru NS 12. 9. 1968 připravila návrh tiskového zákona, jímž se pozastavoval paragraf 17 zákona č. 84/1968 Sb., resp. znovuzaváděla cenzura. Zákon (č. 127/1968 Sb.) byl na druhý den odhlasován v plénu NS. Ani tato legislativní úprava ještě nevedla k úplné cenzuře médií. Redakce

trvalo, než se její působnost ustálila. Minimálně do konce roku 1968 fungovala svoboda projevu téměř beze zbytku, objevují se i názory, že právě toto období (od srpna do listopadu až prosince 1968) bylo novinářsky vůbec nejkvalitnější.²²⁸

„Reportér začal vycházet tuším 1. září, akorát nám poslali ferman, že se zřizuje tisková konzistoř. Psali jsme, oni občas poprosili stylem „neblbněte“, ale jinak normální provoz jako dřív. Pak nás v listopadu kvůli průšvihů s fotkou americké základny zakázali a následně znovu povolili. Tam už jsme trochu pracovali s autocenzurou, protože měsíc nevycházet nás přeci jen stálo dost peněz.“²²⁹

Pokyny směrem ke sdělovacím prostředkům zněly zatím fádně (vyhnout se protistranickým a protisovětským výpadům), směrnice ještě nebyly ustálené.

V součinnosti s „normalizováním“ poměrů byl nicméně hned v září 1968 schválen zákon v podstatě formálně obnovující cenzuru²³⁰, v návaznosti na to vznikl Úřad pro tisk a informace (sarkasticky přezdívaný „útisk“) rozdvojený v lednu 1969 na český (ČÚTI) a slovenský (SÚTI).

„Úřad pracoval alespoň ze začátku na základě dobrovolného omezování. Nebyla to předběžná cenzura, ani jsme ji nezamýšleli dělat. Je přirozené, že sovětskému vedení se to nelíbilo. Nepovažovali to za dostatečné a ustavičně na mě vyvíjeli nátlak, abych zavedl nejen striktní cenzuru, jaká byla za Novotného, ale dokonce úplnou kontrolu nad médií uplatňovanou v letech stalinské diktatury. V těchto otázkách jsem se nikdy

některých tiskovin ignorovaly instrukce ÚTI a dál zveřejňovaly necenzurované zpravodajství podle vlastního uvážení.“

²²⁸ Vaněk, Miroslav – Urbášek, Pavel: *Vítězové? Poražení? Životopisná interview*. Praha: Prostor, 2005; rozhovor s Petrem Uhlem: „V této zemi nikdy nebylo větší svobody slova než v období od srpna až do listopadu nebo do prosince, těsně po invazi. Že všechno bylo možné zveřejňovat a mělo to ohlas. A přitom lidí, kteří (...) publikovali to dělali ještě s určitou zodpovědností.“

²²⁹ Jiří Hanák, 8. 1. 2008; srov. též Milan Jungmann, 23. 4. 2008: „*My jsme ještě dlouho vycházeli, prošla ona známá polemika mezi Václavem Havlem a Milanem Kunderou. Cenzura tak rychle nenastoupila, to přirozeně chvíli trvalo. Oni si nás zpočátku ani moc nevěšili, protože jsme byli apolitičtí, zajímala nás v první řadě literatura.*“

²³⁰ Zákon č. 127/1968 Sb. O některých přechodných opatřeních v tisku a ostatních sdělovacích prostředcích.

nevzdal. Sověti museli čekat ještě více než dalších osm měsíců, než dosáhli toho, co chtěli. Ujal se toho můj zástupce G. Husák.²³¹

Trvalo tedy několik měsíců, než se úřad tzv. zaběhal, fungovat začal na rozdíl od padesátých a šedesátých let na principu následné cenzury.

„Chvíli jim trvalo, než přišli na to, jak to dělat a kde sehnat lidi. Předsrpnové cenzory brát nemohli, ti už byli dávno někde u StB a zpět se nevraceli.“²³²

Byť následující období již mělo být ve znamení cenzury ex-post, v první polovině roku 1969 (především v souvislosti s informováním některých médií o březnovém „hokejovém týdnu“²³³) se ČÚTI a SÚTI nejednou uchýlil k metodám předsrpnovým, tedy k předběžnému cenzurování. Zejména tam, kde si média stále uchovávala svobodného ducha (Listy, Reportér, Zítřek)²³⁴.

V roce 1968 ještě většina nekonformních novinářů našla zaměstnání (Miroslav Sígl, Dušan Tomášek), o rok později už to šlo podstatně hůře. Mnozí novináři emigrovali, některým byla možnost odejít z republiky neoficiálně nabízena přímo od KSČ.²³⁵

²³¹ Dubček, Alexander: *Naděje umírá poslední*. Praha: Svoboda – Libertas, 1993, s. 221.

²³² Dušan Tomášek, 5. 5. 2008

²³³ Československé mužstvo zvítězilo ve finále hokejového mistrovství nad SSSR. Politický podtext spontánních oslav zneužily kolaborantské složky státní bezpečnosti k zinscenování útoku na pražskou kancelář Aeroflotu a na některé další objekty. (pozn. O. F.)

²³⁴ Jungmann, Milan: *Literárky – můj osud*. Brno: Atlantis, 1999, s. 331: „Brzy se ochránci pořádku vrátili ke staré praxi a bez rozpaků v obtazích řádili jak černá ruka.“

²³⁵ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008: „*Chvíli před mým vyhozením byl v Práci na návštěvě šéfredaktor jednoho norského časopisu a pozval mě na výměnu do Norska. Seshora nabízeli samozřejmě někoho jiného, ale on trval na mně, protože zhruba tušil, která bije. Nakonec mě tam pustili, čemuž jsem se strašně divil. Setkal jsem se tam s předsedou vlády a mnoha dalšími, všichni chtěli vědět, jak to u nás vypadá... krásný výlet... zvali mě do rodin, samá pohlazení, jedna česká rodinka emigrantů dokonce chtěla, abych jim posvětil auto. No neuvěřitelně solidární nálada. Ale víte proč mě tam pustili? Když jsem se vrátil, potkal mě tajemník ústřední rady odborů a říkal: ježiš marja, ty jsi tady? My jsme počítali s tím, že tam zůstaneš.“*

5.13.2. Nástup normalizátorů

Cílené a masivní čistky započaly v květnu 1969, po nástupu Gustava Husáka do funkce vedoucího činitele strany.

„Přišel telegram, že jsme zastaveni pro neplnění jakési smlouvy, která byla podepsána při vzniku Reportéra v roce 1956. Tak jsme se rozešli.“²³⁶

„Nejdřív mě v dubnu 1969 vyhodili z Práce. Kluci z naší skupiny se pak pokoušeli sehnat někoho přijatelného jako náhradu, ale můj následovník tam vydržel dva měsíce, pak ho taky vylili. Následně jsem byl vyloučený ze strany, spolu s Vaculíkem, Kohoutem a dalšími. Pak následovalo vyloučení ze Svazu novinářů, ze Svazu protifašistických bojovníků... a jelikož jsem byl záložní důstojník, nadporučík, tak mě ještě k tomu v roce 1971 degradovali. Byl jsem zavřený za nějaký zločin? Provedl jsem něco? Ne. Podle ústavy na to neměli právo.“²³⁷

V průběhu několika dalších měsíců byli veškerí novináři, kteří se odmítali podrobit novým pořádkům nebo nesouhlasili se sovětskou okupací, vyhozeni ze svých redakcí a pokud byli členy partaje, tak i ze strany.

„Když se hlasovalo o mém vyloučení, pro byl jediný člověk, kterého jsme navíc přijali dva měsíce předtím. I když někteří, třeba Karel Pacner, raději nepřišli (nespolupracovali ani na zvláštním srpnovém vydání MF). Záhy poté si mě zavolali na ÚV, a když jsem tam odcházel, přišel ze zpravodajského sálu redaktor s útržkem z dálnopisu, kde bylo napsáno, že jsem se vzdal funkce šéfredaktora. Takže když jsem došel na ÚV, řekl jsem: Vždyť už jsem se vzdal, tak co ještě chcete? Následovalo vyloučení ze všech funkcí.“²³⁸

S redaktory byly ukončovány pracovní poměry, jejich média byla zastavována náhle, bez většího vysvětlování či udávání relevantních důvodů (a bez vracení předplatného

²³⁶ Jiří Hanák, 8. 1. 2008

²³⁷ Ladislav Velenský, 13. 3. 2008

²³⁸ Miroslav Jelínek, 13. 2. 2008; pokrač.: *„Bylo 23. prosince 1969, Hotel Praha, mrzlo. Po mně byla na tapetě tehdejší ministryně Jankovcová, a když jsem vycházel ze síně, kde byl tribunál, říká mi: Jelene, počkej na mě. Já na to: To bude na dlouho, ne? A ona povídá: Ne, já budu hned hotová. Načež tam položila červenou knížku a řekla: Kamarádi, žádný divadlo nebude, na shledanou!“*

čtenářům).²³⁹ Do periodik, u nichž bylo rozhodnuto o pokračování činnosti, začaly přicházet kádrové posily.

*„Rok 1969 ještě jakžtakž šel, k výročí okupace jsme dokonce psali nějakou výzvu spoluobčanům. Zkraje roku následujícího bylo přijato usnesení o zrušení rad pracujících a já jsem dostal za úkol o tom napsat. Já je ale vždycky propagoval a teď jsem měl psát, že to je v pořádku. Řekli: musíš, je to taková poslední zkouška. Napsal jsem to tedy šalamounsky, jenže šéf řekl, že to je vyloučené otisknout. Odvětil jsem, že se holt musí obrátit na někoho, kdo to napíše líp, pozitivně, ve smyslu pokynů. Chopila se toho jedna sekretárka a rázem z ní udělali redaktorku. Mě pár dní na to vyhodili, pak jsem byl označen za protistátní živel a pravicového oportunistu.“*²⁴⁰

Našly se i výjimky, některé podniky solidárně přesouvaly „problémové“ novináře na jiná místa v rámci instituce, kde nebyli normalizátorům tolik na očích.²⁴¹

5.14. ČÚTI a žurnalistika v sedmdesátých letech

Dne 26. 10. 1972 schválilo předsednictvo ÚV KSČ toto dogma: „Všichni, kdož pracují ve sdělovacích prostředcích – ředitelé, šéfredaktoři a redaktoři – si musí být vědomi, že tyto prostředky nejsou tribunou pro pochybné subjektivní názory, ale musí sloužit jako

²³⁹ Jungmann, Milan: *Literárky – můj osud*. Brno: Atlantis, 1999, s. 334: „Když jsme 15. května vydávali 19. číslo (...), nevěděli jsme, že je to už naposled, a měli jsme připraven materiál pro číslo další. Jenže právě 15. května jsme byli pozváni na ČÚTI, a třebaže to nebylo poprvé, nemohlo to tentokrát znamenat nic dobrého. Až dosud jsme vždycky vyslechli (...) tvrdé výtky buldočího Josefa Havlína, který si nejprve nasadil karatelsky otcovský výraz (...), ale postupně přitvrzoval, až začal hrozit tresty a sankcemi. Teď tedy nastal čas s Literárkami zúčtovat (...) Jen stroze oznámili, že seznam našich provinění je tak rozsáhlý, že jim dává právo noviny zastavit a to okamžitě.“

²⁴⁰ Miroslav Sígl, 11. 2. 2008

²⁴¹ Toman, Vlastislav: *Můj život s abc – ábíčkem*. Praha: Ostrov, 2005, s. 66: „Dodnes mi nikdo nechce uvěřit, že Mladá fronta jako podnik se tenkrát zachovala velice solidně a normalizační tlaky ustála, takže jen málo lidí muselo odejít a další byli v rámci podniku přesunuti na jiná místa, aby nebyli normalizátorům na ráně. Mnozí také dále publikovali pod jinými jmény, dokonce i v ábíčku.“

důležitý kolektivní organizátor, informátor a výchovný nástroj socialistické společnosti. Odtud také plyne odpovědnost jejich pracovníků za každé slovo a za každý obraz.²⁴²

V sedmdesátých letech definitivně získala prim následná cenzura, která byla dle pamětníků horší než její předběžná předchůdkyně. Jestliže za časů HSTD cenzor něco přehlédl, měl problém především on a až ve druhém plánu redakce; za normalizace následné postihy dopadaly na redakci plnou vahou. Zodpovědnost brali na svá bedra vydavatelé a především šéfredaktoři. Vznikl jakýsi řetězec: vydavatel hlídal šéfredaktora, šéfredaktor hlídal vedoucí oddělení, vedoucí oddělení hlídali redaktory a redaktoři sami sebe (ČTK fungovala systémem „dočkej času jako Četka TASSu“²⁴³)

Cenzoři seděli buď přímo v redakcích nebo častěji docházeli ze své centrály v Benediktské ulici.²⁴⁴ S „neposlušnými“ žurnalisty se konala tzv. správní řízení na principu soudních jednání. Dle závažnosti konkrétního prohřešku se rozhodovalo o napomenutí, peněžní pokutě až do výše 50 000, případně i o odvolání z funkce.²⁴⁵ Fungoval také vnitro-redakční systém postihů, např. v Rudém právu byly zavedeny tzv. antiprémie.²⁴⁶

„Oni nebyli důvěřiví k redaktorům. Sekretář Mirek Funda musel sežvýkat všechny rukopisy a klepal se, aby mu to prošlo. Pomáhal mu s tím zástupce šéfredaktora Morávek a kromě toho tam byl samozřejmě dosazen cenzurák z ČÚTI, který denně procházel celé vydání.“²⁴⁷

²⁴² Ze zprávy předsednictva ÚV KSČ *O hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSČ* uveřejněné na zasedání ÚV 26. 10. 1972.

²⁴³ Hrazdíra, Dušan: *Vybraná osobnost české žurnalistiky 70. a 80. let dvacátého století: Zdeněk Hoření*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 1999, s. 135.

²⁴⁴ Lenka Hašková, 25. 3. 2008: „*Stejně mám dojem, že v Rudém právu cenzor nebyl. Tím nechci říkat, že cenzura neexistovala. Třeba jeden můj spolužák byl cenzorem, ale nebyl to žádný zloduch.*“ (pozn. O. F. – L. Hašková mimo záznam bez zášti vypráví o „kádrovákovi“, který jí ukradl ze stolu článek a na jeho základě se pak stal jejím vedoucím oddělení).

²⁴⁵ Toman, Vlastislav: *Můj život s abc – ábíčkem*. Praha: Ostrov, 2005, s. 64–65

²⁴⁶ Hrazdíra, Dušan: *Vybraná osobnost české žurnalistiky 70. a 80. let dvacátého století: Zdeněk Hoření*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 1999, s. 153.

²⁴⁷ Nad'a Mihalovičová, 1. 3. 2008

ČÚTI nenařizoval, nýbrž doporučoval.²⁴⁸ Měl velmi dobře zpracovanou databázi, věděl o každém, byť jen malém prohřešku proti přísným cenzurním pravidlům.

*„Když jste si hned nevzpomněl, vytáhli různé desky a všechno tam měli. Následovala pokuta. A pokuty paradoxně dostávala i šéfkla Mladého světa Olina Čermáková, která měla za manžela ředitele pozdějšího FÚTI.“*²⁴⁹

Pokud si novinář (vydavatel) předem pečlivě přichystal argumenty, mohl zariskovat, uveřejnit „nekonformní“ materiál a pak se bránit před hrozícím postihem např. tím, že podobný článek vyšel i v SSSR. Bylo to možné v případech, kdy vydavatel a redakce drželi při sobě, dělo se tak ale spíše sporadicky.²⁵⁰

Jak ukazují následující vzpomínky na konkrétní problémy s ČÚTI, podobně jako u HSTD leckteré zásahy postrádaly logiku:

Vlastislav Toman:

*„Sem tam se ozval někdo od pionýrů nebo ze svazáckých řad, ale obecně se nás průšvihy moc netýkaly. Já měl jeden pořádný až v sedmdesátých letech. My jsme tehdy uveřejnili triptych o papíru a vzali jsme si k tomu na pomoc jakousi brožuru OSN, kde byla tabulka spotřeby papíru ve světě. Na prvním místě byli Američané, Sovětský svaz až na pátém. To jsme zveřejnili a za chvíli jsem byl volán na správní řízení. Začali nám tvrdit, že jsme udělali chybu, že jak je možné psát, že SSSR je až na pátém místě. My argumentovali příručkou, která byla veřejně k dostání. I tak jsme dostali 6000 pokutu, naštěstí pionýři slíbili, že to za ABC zaplatí.“*²⁵¹

Nebo si nás pozvali do Panské i s dalšími šéfredaktory a co prý s komiksy? Že je to ideologická diverze a produkt zvrácené západní kultury. My jsme jim odpověděli: je

²⁴⁸ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008: „Jedna redaktorka z Práce byla vyhozená přímo na základě doporučení z ČÚTI.“

²⁴⁹ Vlastislav Toman, 2. 5. 2008

²⁵⁰ Otakar Brůna, 22. 5. 2008

²⁵¹ srov. též Toman, Vlastislav: *Můj život s abc – ábíčkem*. Praha: Ostrov, 2005, s. 64: „Když jsem se bránil, že tohle je náš první prohřešek, úředník František Tesař, který vedl řízení, nám ukázal obsah desek, které měl s sebou, a z nich pak citoval hned několik menších prohřešků a chybiček, které se v ábíčku vyskytly.“

*dobrá kniha, špatná kniha, dobrá báseň, špatná báseň, dobrý komiks, špatný komiks.
Což je nakonec jakžtakž uspokojilo.*

*Taky jsme měli průšvih, když nám Kája Saudek namaloval starou Prahu a nad hradem
byl duch. Člověku to přišlo jako švanda, ale jim ne.“²⁵²*

Kamila Jašková:

*„Napsala jsem kritiku na jev, který se týkal běžného života, a dozvěděla jsem se, že ta
kritika není to pravé, co by pomohlo, že je potřeba kritizovat uváděním kladných jevů.
Ukázat raději jiné klady u někoho jiného, než psát o někom, že něco dělá špatně.“²⁵³*

²⁵² Vlastislav Toman, 2. 5. 2008

²⁵³ Kamila Jašková, 24. 6. 2008

Dušan Tomášek:

„Ve Večerní Praze byl cenzor kamarád, přišel na kafe a řekl, co můžeme pustit. ČÚTI, to bylo naprosto jiné. Jednou jsme si v Hlasu řekli, že uděláme rozšířené vánoční číslo, poprosili jsme si o víc papíru a zařadili přílohu o Osvobozeném divadle – antifašistické divadlo prostě do tohoto časopisu patřilo. Sehnali jsme žijící pamětníky, Filipovský a další nám napsali své vzpomínky, povedla se nádherná čtyřstrana. A protože ČÚTI trestala až následně, najednou přišlo poštou, že nám udělují pokutu 30 000, což byly tehdy obrovské peníze. Náš šéfredaktor, bývalý odbojář, který přežil Sachsenhausen, byl z toho na infarkt. Říkám mu: napíšu odvolání a garantuju ti, že vyjde. Napsal jsem tam, co Fučík psal o Osvobozeném divadle, jak na to divadlo vzpomínali sovětští autoři včetně těch po válce, že to bylo jediné antifašistické divadlo u nás a že jeho výročí prostě nemůžeme pominout. Podepsal se pod to šéfredaktor a zafungovalo to – pokutu zrušili.“²⁵⁴

Karel Jenčík:

„Když jsem natočil příspěvek o jednom otrěsném případě bydlení mladé rodiny na Žižkově a chtěl jsem komentář od předsedy ONV v Praze 3, jasně mi naznačil, že to není politicky vhodné a okamžitě telefonoval šéfredaktorovi. Důsledky to pro mne sice nemělo, ale materiál nikdy nebyl odvyšlán.“²⁵⁵

Novinařina se znovu stala uměním možného, šéfredaktoři vyjednávali o tématech i o přidělech papíru, ti starší se leckdy vraceli k taktice, kterou si osvojili v padesátých letech, byť normalizační cenzura fungovala na jiném principu než HSTD.

„Velice jsme si také hlídali, aby do redakce nenastoupil někdo, koho jsme jako kolektiv neschválili.“²⁵⁶

²⁵⁴ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008

²⁵⁵ Karel Jenčík, 4. 6. 2008

²⁵⁶ Karel Jenčík, 4. 6. 2008

„Byl jsem tenkrát moc rád, že jsme toto nepříjemné, až potupné údobí překonali jen s malými šrámy a hlavně jsem se nemusel s nikým z našeho redakčního kolektivu rozloučit.“²⁵⁷

Obrannou zdí mohl být v některých případech neutuchající čtenářský zájem, ABC pomohla i státní politika vědeckotechnického rozvoje, která se v sedmdesátých letech stala novým politickým zaklínadlem. Některá periodika si strana ani v této době nemohla dovolit zakázat, protože by si tím proti sobě postavila statisíce občanů.

5.15. Cenzura vs. autocenzura

5.15.1. Cenzura vs. autocenzura v šedesátých letech

„Novinář píšící článek nebo zprávu měl na mysli nikoliv čtenáře, jemuž jsou noviny určeny, nýbrž svého představeného, orgán, který je kdesi nahoře a jehož trestající ruka dopadne na každého, kdo se sebeméně provinil. Tak bujela frázovitost, poklonkování, reportér vyslaný do terénu mluvil jen s ředitelem (...) a málo se staral o to, co mají na srdci dělníci nebo technické, rozmohlo se „konzultování“, kdy šéfredaktor spěchal s každou novou myšlenkou za nadřízenými orgány, a hlavní starostí novinářů se stalo, aby (...) se nedostali do průšvihů.“²⁵⁸

Takto charakterizuje novinařinu na úsvitě šedesátých let Stanislav Budín, pozdější šéfredaktor Reportéra. Regulaci médií formou preventivní cenzury v popisované době zajišťovala HSTD. Úměrně s obrodnými tendencemi a postupným politickým oteplováním však v autorech mizela jak přebujelá autocenzura, tak i strach, který provázal období předcházející.

„Redakce týdeníků vlastní břímě rizika nenesly: mohly být a také byly nejednou tvrdě kritizovány, když se malérů nahromadilo víc, ale nemohly se dopustit jediného, pro vlastní existenci eventuálně osudového přehmatu, neboť za to, co bylo nakonec

²⁵⁷ Toman, Vlastislav: *Můj život s abc – abíčkem*. Praha: Ostrov, 2005, s. 66.

²⁵⁸ Budín, Stanislav: *Sedmá velmoc*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 133.

vytištěno, odpovídala cenzura. Publicisté si proto nevyvinuli příliš silný smysl pro autocenzuru a ani redakce na ně zpravidla příliš nenaléhaly.²⁵⁹

Novináři hráli s vládnoucím režimem permanentní hru, zkoušeli, co projde.

„Já už jsem měl za sebou jedno vyhození z Mladé fronty v padesátých letech, ale stejně jsem to pořád pokoušel. Někdy i potouchle a to větší pak byla radost, když to prošlo. Občas jsem šel na kobereček, to jsem si pak chvíli dával pozor.“²⁶⁰

Rok 1968 odstranil v autorech poslední zbytky strachu z postihu, autocenzura v podstatě neexistovala.²⁶¹

5.15.2. Cenzura vs. autocenzura v sedmdesátých letech

Posrpnový režim nahradil cenzuru tvrdou autocenzurou a vyloučením všech novinářů, kteří se svými postoji, prací v době pražského jara a odporem k okupaci jevíli jako neschopni tuto autocenzuru přijmout.

„Cenzura byla strašně přísná. Nad každou větou se uvažovalo, jestli to nemá jiný smysl. Samozřejmě, že člověk nemohl napsat, že Husákova politika není správná. To by okamžitě šel. Napsat něco protistranického či protivládního bylo absolutně nemožné, ani jsem se o to nepokoušela, nemělo by to šanci, ČÚTI nepustil žádné kritické slovo. Jediná možná cesta byla to nedělat.“²⁶²

Novináři, kteří chtěli nadále zůstat u své profese, se velmi brzy museli smířit s tím, že vzepření tentokrát není možné. Téměř nikdo si nedovolil riskovat, vědomí následné cenzury spouštělo v autorech autocenzurní mechanismy.

²⁵⁹ Pithart, Petr: *Osmadesátý*. Praha: Rozmluvy, 1990, s. 48.

²⁶⁰ Miroslav Sígl, 11. 2. 2008

²⁶¹ Jiří Hanák, 8. 1. 2008: „Maximálně v tom, že jste něco napsal a pak jste si řekl, že tahle formulace je zbytečně tvrdá.“

²⁶² Naďa Mihalovičová, 1. 3. 2008; srov. též: Kamila Jašková, 24. 6. 2008: „Nemělo moc smysl dělat hrdinské kousky, protože kdybych napsala, že Husák je vůl, tak to stejně nevyjde, já budu vyhozená a kdo mi bude žít dítě?“

„Autocenzura začala bujet paralelně se vznikem ČÚTI. Cenzurovat následně byl d'ábelský tah, lidé začali uvažovat o tom, co můžou, co projde, za co bude pokuta, za co výpověď...“ ²⁶³

Autocenzura ve volbě slov, vět i témat se v autorech zautomatizovala. Většina dotázaných se shoduje, že si ji člověk postupně přestal uvědomovat.

„Je velký rozdíl, když podvědomě víte, že nemůžete napsat všechno, co o tématu víte. Ta autocenzura hlodá. I proto jsem si vzala na starost dětskou stránku, tam velké problémy nehrozily. Do určité míry to ode mě byla rafinovanost, ale sloužila jsem dobré věci a měla jsem docela fajn kolegy. Byli tam i lidé posedlí režimní politikou, ale právě díky nim měli ti ostatní pokoj.“ ²⁶⁴

Novináři zodpovědní za chod média se dostali do pozice, kdy často zvažovali, zda dávat v sázku třeba i existenci časopisu za cenu otisknutí „kontroverzního“ materiálu nebo režimem neoblíbeného autora (časté proto bylo užívání fiktivních jmen).

„Cenzura nebyla potřeba. A ta autocenzura byla horší, subjektivní, z mnoha stran... museli jsme posluhovat určitým věcem, aby nám jinde něco prošlo. To byl mnohohlavý drak.“ ²⁶⁵

Režim tvrdě postihoval ty, kteří si dovolili kritizovat podstatu systému, podporoval ale takzvanou komunální kritiku.

„Do té byli novináři přímo honěni. Příklad: nebyl toaletní papír. Nikdo nemohl napsat, že celé plánované hospodářství stojí za starou bačkoru, ale napsalo se, že soudruzi v

²⁶³ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008

²⁶⁴ Kamila Jašková, 24. 6. 2008; srov. Hrazdíra, Dušan: *Vybraná osobnost české žurnalistiky 70. a 80. let dvacátého století: Zdeněk Hoření*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 1999, s. 139: „Ať budete pracovat pod jakýmkoli šéfredaktorem, bude existovat nějaká autocenzura, nějaký subjektivní pohled na věci. Šéfredaktor se bude vždy domnívat, že jste to měl napsat trochu jinak, než jste to napsal (...) Ale neměla by existovat vnější autocenzura, to znamená, že společnost, stát, státní orgán nebo nějaký činitel má zájem na tom, aby třeba určitá informace byla brzděna.“

²⁶⁵ Otakar Brůna, 22. 5. 2008

*podniku vyrábějícím toaletní papíry nepochopili ekonomickou politiku strany. Takže jsme občas i "odvážně" kritizovali.*²⁶⁶

Přes všechny zmíněné nepříjemnosti ale mnozí narátoři vzpomínají na sledovanou dobu v dobrém. Někteří, např. Ladislav Velenský nebo Jiří Hanák, ze své optimistické povahy, jiným cenzura při práci tolik nevadila.

*„Nebylo všechno špatné, jak si leckdo myslí. Já na ty časy ráda vzpomínám, v novinách se daly dělat dobré věci. Umím si představit, co vám říkali Jelínek a Velenský, ale já takhle nemůžu a nechci mluvit.*²⁶⁷

Lenka Hašková jako jediná z narátorů nepociťovala při své práci žádnou cenzuru a to ve vztahu k celému sledovanému období.

*„Občas jsme si chodili přečíst obtahy, se sazeči jsme byli kamarádi, sem tam zavolali, ať si jdeme něco zkrátit, že se to nevejde. Ale jinak žádné zásahy. A v Rudém právu jsme si velice otevřeně říkali i dost nepříjemné věci. Já se nikdy nebála, byla jsem známá drzými otázkami.*²⁶⁸

Lenka Hašková patří ke skupině novinářů, kteří byli spjati s nastoleným politickým systémem, věřili mu a ztotožňovali se s jeho cíli. Dle zástupce šéfredaktora a později šéfredaktora Rudého práva Zdeňka Hoření byla takových žurnalistů v období normalizace většina.²⁶⁹

5.16. Srovnání: 1960–65 vs. 1968

Všichni narátoři s výjimkou přesvědčené komunistky Lenky Haškové a Nadi Mihalovičové (v době pražského jara na mateřské dovolené) se shodují, že žurnalistika v roce 1968 byla pro novináře tak opravdová a svobodná, jako nikdy předtím a nikdy

²⁶⁶ Karel Jenčík, 4. 6. 2008

²⁶⁷ Nad'a Mihalovičová, 1. 3. 2008

²⁶⁸ Lenka Hašková, 25.3.2008; srov. též: Kamila Jašková, 24. 6. 2008: „*Ne, že bych byla nějaký bojovník, ale vždycky jsem si řekla to svoje, i třeba proti prominentům. S drzostí se dalo i v těchto obdobích dojít docela daleko.*“

²⁶⁹ Hrazdíra, Dušan: *Vybraná osobnost české žurnalistiky 70. a 80. let dvacátého století: Zdeněk Hoření*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 1999, s. 139.

potom (včetně srovnání s dnešní dobou, kdy podle Jiřího Hanáka mnohdy panuje „diktát vlastníků“²⁷⁰).

„Po profesní stránce pro mě šedesátá léta znamenala nejvíc. My jsme pro toto období měli svoji teorii skulin. Politická situace se začala uvolňovat, od okresních sekretariátů až po nejvyšší orgány té jediné strany, která vládla, se vyměnila garnitura – ve straně začali působit lidi o mnoho vzdělanější a kulturnější než původní dělnické kádry. Najednou jsem zjistila, že si s řadou poslanců Národního shromáždění mohu otevřeně promluvit o něčem, co se mi zdá do nebe volající, že mnozí mají názory podobné a dokonce jsou ochotni říct je nahlas (...) Mezer, do kterých jsme se vtlačili, přibývalo. Zdálo se nám, že nestačíme vyřikat všechno, co jsme chtěly. Vysílání měla leckdy dohru v jednáních na sekretariátech, kde jsme se musely bránit, ale žádný postih už se nás nedotkl.“²⁷¹

Novináři byli nabiti tématy, rubriky přetékały kritickými materiály, v novinách se začaly v hojné míře objevovat diskuse. Jiří Hanák, v inkriminovaném období redaktor Reportéra, trávil tehdy se svými kolegy v redakci skoro každou volnou chvíli.

*„Život byl překotný, novinářinu jsme najednou brali ne jako zaměstnání, ale jako koníček. Ani jsme si nevybírali dovolenou, tak jsme do toho byli zažraní. Snažili jsme se dělat moderní žurnalistiku a byli jsme tím naplněni až přeplněni každodenně. V sobotu na korektury? Hlásili se všichni.“*²⁷²

Období předcházející naopak Hanák líčí jako dobu, kdy psal jen to, co musel. Dobře to ilustruje následující vzpomínka:

„Já byl tehdy ve straně, tak jsem oznámil partaji, že bych rád školil nestraníky a že by to bylo ideální v agitačním středisku rozhlasu, které bylo úplně k ničemu. A tam jsme

²⁷⁰ Jiří Hanák, 8. 1. 2008: „Vše tehdy bylo v rukou redakce. Ani dnes taková volnost není, protože každé noviny musejí vydělavat, mají majitele, někam směřují, někomu drží palec. To tenkrát nebylo.“

²⁷¹ Sígl, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008, s.122–123 (profil Jindřišky Klímové)

²⁷² Jiří Hanák, 8. 1. 2008; srov. též Ladislav Velenský, 13. 3. 2008: „V roce 1968 najednou rubriky začaly přetékat kritickými materiály, sami mezi sebou jsme se hodnotili, fungovala vzájemnost. V novinách začaly diskuse, poradili jsme se, kdo s čím přijde, hledali jsme společně cesty, jak to poslat ven.“

pak chodili mazat karty, karbanit mariáš nebo klábosit o blbostech. Nebylo moc o čem psát, leccos se nesmělo, každého to akorát sralo.“²⁷³

První polovinu šedesátých let a období následující lze tedy srovnávat především optikou politických změn, které se promítaly do života celé společnosti, včetně žurnalistiky.

„Šedesátá léta dělím napůl. Od poloviny šedesátých let do konce roku 1968 byla novinařina nejlepší, jakou jsem kdy dělal, byl jsem rád, že jsem novinář. Čím dál víc se dařilo kašlat na cenzory, od ledna 1968 už jsme dělali ty pravé noviny, absolutně bez cenzury. My jsme vlastně vůbec nebrali na vědomí, že nějaká cenzura existuje, ačkoliv byla oficiálně zrušená až v červnu. Po srpnu do toho postupně začali kecat a když nastoupil Husák, tak byl konec.“²⁷⁴

5.17. Srovnání: šedesátá vs. sedmdesátá léta

Jde-li o léta srovnání novinařiny před rokem 1968 a po něm, zde je zásadním rozdílem druh a způsob cenzurování. Po relativně svobodných šedesátých letech a předběžné cenzuře přišla léta sedmdesátá, s nimi cenzura následná a v té souvislosti i velká autocenzura.

„Jde vždy o to, zda se člověku dýchá svobodně anebo cítí tlak a chtě-nechtě musí zvažovat, co ano a co už ne. Konec šedesátých let, to bylo obrovské nadšení, kdy si všichni mysleli, že už bude v celé společnosti svoboda, pak přišlo vystřízlivění. Měla jsem štěstí, že jsem mohla dělat lehčí žánry, nebýt toho, byla by pro mě sedmdesátá léta nepřekonatelný problém.“²⁷⁵

Co si dříve mohli novináři dovolit, protože obtahy schvaloval svým razítkem cenzor, který tím přijímal zodpovědnost za věc, na to si v sedmdesátých letech těžko mohli troufat. Vydavatel, ohrožovaný sankcemi ČÚTI nebo SÚTI (později i FÚTI), nechtěl zaměstnávat redaktory, kteří by mu mohli působit potíže.

²⁷³ Jiří Hanák, 8. 1. 2008

²⁷⁴ Dušan Tomášek, 5. 5. 2008

²⁷⁵ Kamila Jašková, 24. 6. 2008

„A tak v mnoha redakcích „slyšeli trávu růst“ víc než dříve a báli se uveřejnit i to, co by bývalí cenzori bez připomínek pouštěli. A režim navíc mohl hlásit do světa: předběžná cenzura u nás neexistuje!“²⁷⁶

Z hlediska novinářských rutin a běžné denní agendy narátoři nepozorují ve sledovaném období žádné zásadní změny.

²⁷⁶ Tomášek, Dušan: *Pozor cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Themis, 1994, s. 154.

6. Závěr

Zabývali jsme se přiblížením pracovního dne novináře zaměstnaného v denním a týdenním tisku na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Vycházeli jsme v první řadě ze vzpomínek dvanácti narátorů, s nimiž jsme provedli sérii rozhovorů v souladu s metodami orální historie. Zaměřili jsme se na zkoumání míry vnějšího institucionálního tlaku na novináře a související autocenzurní aktivity. Sledované období (cca 1965–1974) jsme rozdělili na tři časové úseky:

- a) období postupného uvolňování a liberalizace režimu od poloviny šedesátých let do začátku roku 1968
- b) období od března do 21. srpna 1968 známé jako tzv. pražské jaro
- c) období tzv. normalizace ohraničené stabilizací režimu v první polovině sedmdesátých let

Běžný pracovní den se ve třech sledovaných obdobích lišil spíše mírou nadšení než v mechanismech. Ty zůstávaly zaběhnuté a v podstatě neměnné, určitý technologický rámec fungoval ve všech redakcích podobně a nic na tom nezměnil ani rok 1968, byť frekvence porad (a odpoledních schůzek protahovaných do večerních hodin) byla v období pražského jara podstatně vyšší než předtím a potom.

Pro celé sledované období platí následující zjištění:

Častěji než v dnešní době vyráželi redaktori do terénu, těsněji a osobněji fungoval i kontakt s publikem, čtenářský ohlas byl zejména v šedesátých letech ojedinělý a dodnes nepřekonaný, vrchol zaznamenal na jaře 1968.

Ctižádostí každého periodika bylo stejně jako dnes pokrývat události v první řadě vlastními redaktory, jako zásadní agenturní zdroj sloužila ČTK, téměř výlučně ve zpravodajské rovině. Její zprávy byly odstupňované, řadoví redaktori měli přístup pouze k běžné produkci, dále existovaly utajované monitorové zprávy určené především pro vedení redakcí.

Přidělování papíru fungovalo direktivně a diskriminačně, většina periodik jej měla nedostatek, neomezeným přísunem disponovalo pouze stranické Rudé právo.

Případná vyjednávání na sekretariátu ÚV KSČ o přidělech papíru i dalších záležitostech byla výhradně věcí šéfredaktorů, řadoví redaktori v kontaktu s ÚV nebyvali.

Celým systémem prorůstala kádrová politika, veškerí nováčci v redakcích museli být seshora schváleni.

Narátori připouštějí existenci stranou diktovaných článků, většina ale dodává, že se jim vyhýbali (obtěžněji po nástupu normalizace). Stejně tak se shodují v otázce volnosti při výběru témat: v šedesátých letech byla dle vyjádření dotazovaných velmi podobná jako dnes, kdy je novinář ovlivňován tlaky vlastníků médií. Po roce 1969 se situace zhoršila, k prosazení mnohých témat bylo třeba rafinovanosti, některá byla přímo zapovězena.

V padesátých letech a v první polovině šedesátých let byla základním cenzurním úřadem HSTD, jejíž existence byla v rozporu se svobodu tisku deklarovanou ústavou; zdůvodňovala se bezpečnostním zájmem.²⁷⁷ Novináři hráli s HSTD permanentní hru, zkoušeli, co projde, předběžný charakter tehdejší cenzury je v jistém smyslu vyvazoval ze zodpovědnosti, která padala na cenzora.

V roce 1966 došlo ke zrušení HSTD a její nahrazení podstatně méně zasahující ÚPS, která směrem k roku 1968 postupně ztrácela vliv.

Období od ledna 1968 do srpna téhož roku znamenalo rozmach svobodného žurnalistického myšlení, dle většiny narátorů dodnes nepřekonaný. Poslední zbytky strachu z postihu u autorů vymizely, autocenzura v podstatě neexistovala, cenzura byla v červnu 1968 úplně zrušena.

Po intervenci vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 začala svoboda tisku znovu skomírat, cílené a masivní čistky započaly v květnu 1969 po nástupu Gustava Husáka. Novým zákonem byl zřízen Úřad pro tisk a informace ÚTI (později ČÚTI, SÚTI a ještě později FÚTI), na rozdíl od padesátých a šedesátých let začala fungovat následná cenzura. Novinařina se znovu stala uměním možného, mnozí se vraceli k taktice, kterou si osvojili v padesátých letech.

Dotazovaní novináři se shodují, že ačkoliv v šedesátých letech stále existovala HSTD (později ÚPS), institucionální tlak na svou práci nepocítovali nikterak silně, přičemž čím blíže k roku 1968, tím bylo zásahů zvenčí méně. Šéfredaktoři byli občas předvoláni na ÚV (a řadoví novináři k šéfům redakcí), aby vysvětlili konkrétní „přečin“, málokdy to ale vedlo k tvrdému postihu a zejména v letech 1965–68 se začalo „období tání“

²⁷⁷ Nezávisle na HSTD fungovala Hlavní politická správa (HPS), nejmocnější politická síla v armádě, pod níž spadala vojenská cenzura. (pozn. O. F.)

projevovat i v myslích mnohých komunistických funkcionářů, kteří vycházeli žurnalistice vstříc.

Základní hypotéza byla potvrzena. Posrpnový režim díky velkému podílu autocenzury v podstatě nepotřeboval cenzuru zvenčí, byť v následné formě existovala. Právě její následnost v autorech zautomatizovala autocenzuru ve volbě slov i témat, kterou si postupně přestali uvědomovat. Normalizační cenzura byla hrozbou sama o sobě, novináři si zvykli, že určitá témata, úhly pohledu a slova jsou tabu.

Zatímco v šedesátých letech bylo díky předběžné cenzuře možné a běžné leccos svést na cenzora a liberálnější autoři opakovaně zkoušeli, co ještě lze a co už ne, následná cenzura let následujících svrhla celé břemeno odpovědnosti na šéfredaktory a vydavatele. Ti se přímo zodpovídali cenzurním orgánům a v souladu s tím udržovali neinstitucionalizovanou vnitro-redakční cenzuru. Vznikl jakýsi řetězec: vydavatel hlídal šéfredaktora, šéfredaktor hlídal vedoucí oddělení, vedoucí oddělení hlídali redaktory a redaktoři sami sebe.

Zatímco šedesátá léta (a zejména rok 1968) v autorech strach z postihu v podstatě odbourala, normalizační režim nahradil cenzuru tvrdou autocenzurou a vyloučením všech novinářů, kteří se s nastalou změnou odmítli smířit nebo nesouhlasili se sovětskou okupací. U těch, kteří v médiích zůstali, byl strach ze ztráty zaměstnání natolik silný, že se většina postupně „vrátila k prostřenému stolu.“²⁷⁸

První polovinu šedesátých let a období následující (pražské jaro) lze tedy srovnávat především optikou politických změn, které se promítaly do života celé společnosti, včetně žurnalistiky. Jde-li o srovnání novinářiny před rokem 1968 a po něm, zde je zásadním rozdílem druh a způsob cenzurování.

²⁷⁸ Sígl, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008, s. 277 (profil Ladislava Velenského).

7. English Summary

In 1960s, the whole Czechoslovak society (including the media) had witnessed a degree of progression and relaxation of the atmosphere. The so-called Prague Spring, as the culmination of this process was called, was forcibly ended by the August '68 invasion by the Warsaw Pact troops into Czechoslovakia. The following years (1969– 1989) entered history as the so-called Normalization and resulted in twenty years of material and moral devastation of the nation under the Soviet-style rule.

The goal of this work was to present the daily working routine of Czech journalists employed in newspapers in the years 1965–1974, with an emphasis on examining the institutional level of external pressure on journalists, in contrast to self-censorship. The Prague Spring was seen as a milestone, which divided the work into three stages: The 'thawing' period before 1968, a period of relative freedom of expression from January 1968 to mid-1969 and then the following period characterised by the stabilization of the 'normalization regime' in the first half of 1970s.

We interviewed a total of 12 narrators according to the methods of oral history. We have found that the average working day in the three reference periods differed by enthusiasm rather than mechanisms. The mechanisms themselves remained largely constant, and even 1968 had not changed the technological framework in any of the studied narrators' newsrooms. The basic hypothesis was confirmed. While the sixties (and in particular the year 1968) have removed the authors' fear of punishment and they barely noticed the institutional pressure, the regime after 1968 almost didn't need the external censorship due to large influence of self-censorship. That was a consequence of the character of the resulting media regulation (as opposed to prior censorship in 1960s). The self-censorship in the choice of words and themes had become an integral part of their work and they had even stopped noticing it.

8. Příloha

8.1. *Vzpomínky narátorů na srpen 1968*

8.1.1. Miroslav Jelínek

20. srpna 1968 jsem byl utahaný, v redakci od rána, tak jsem šel domů asi v šest. Přišel jsem domů a za hodinu na telefonu služba z redakce – prý volal zpravodaj z Ústí nad Labem, že po městě jezdí ruské tanky. Já mu říkám ať neblbne, že asi jedou ze cvičení. Jenže za chvíli telefon z Ostravy a to samé. Koukám z okna, nade mnou bydlel – a dodnes bydlí – důstojník z ministerstva národní obrany, který dělal pobočnicka na generálním štábu. V životě jsem toho člověka neviděl v uniformě. A on s uniformou a kufrem v ruce vybíhá před dům, čeká na něj gazik. V tu chvíli jsem pochopil, že je to vážné – proč by pro něj takhle v noci jezdili? Skočil jsem do auta a jel do redakce, to už běželo v rozhlase, že předsednictvo rozhodlo tak, jak rozhodlo. Pak to zloduch Hoffmann vypnul, ale nepřišel na to, že drátáky běží dál. Zavolal jsem všechny čtyři lidi, kteří v tu dobu byli v redakci, ať si každý vezme papír a tužku a píše čtyři slova. Několikrát to sice opakovali, ale kdo není stenograf, kompletně to nezachytí. Ve čtyřech jsme to dali dohromady a protože dole už nebyl žádný sazeč, tak jsme to vysadili ručně a celý text prohlášení poslali do rotačky. Na první stranu tak šla místo nového podchodu na Václaváku zpráva předsednictva ÚV KSČ o tom, že vstup vojsk je nezákonný, a výzva obyvatelstvu, aby zachovalo klid. Náklad byl normálně vytištěn a distribuován. Díky tomu jsme byli jediné noviny, které tyto informace přinesly v normálním vydání ráno 21. srpna.

Následně se ještě podařilo v Panské ulici vytisknout dvě zvláštní vydání²⁷⁹. Když tanky začaly najíždět na centrum, redakce rozhodla, že mám jít radši pryč. Takže jsem odešel naproti do Svazu žen, díval jsem se z okna a byl s nimi v telefonickém spojení. Za chvíli dorazili vojáci a zadrželi těch pár lidí, kteří v Panské zůstali.

Po obsazení Mladé fronty se redakce i tisk přenesly do tiskárny Mír v Legerově ulici, kde se tiskly nízko-nákladové časopisy vydavatelství Mladá fronta a knížky. O ní Rusové nevěděli, takže ji neobsadili. Zvláštní vydání vycházela rovněž v Brně a

²⁷⁹ S palcovými titulky „Nevěřte zrádcům“ a „Svobody se nevzdáme“. (pozn. O. F.)

Ostravě, kde byly redakce Mladé fronty umístěny v budovách redakcí Rudého práva, které Sověti neobsadili. Pro posílení redakce v Ostravě jsme vyslali redakčním vozem čtyři redaktory.

V Praze jsme se pak přesunuli ještě na Zbraslav. Tam mi volal místopředseda vlády František Hanus, že Rusové chtějí, abych přišel do redakce, ale že nemůže zaručit moji bezpečnost. Všechny ostatní redakce už byly zajištěné a uvolněné. Trvali na tom, že buď přijdu já osobně nebo že Mladou frontu předají nově jmenovanému šéfredaktorovi. Nakonec jsme se rozhodli, že tam půjdeme celá parta. Otevřel nám litevský nadporučík, za ním řada vojáků, a říká: eto vy? Moskevská Pravda totiž napsala, že jsem uprchl s Pelikánem a s rodinou do Itálie. Pak přišel plukovník, že nám tedy předá redakci, já odvětil, že ji chci nejdřív vidět. Prošel jsem si místnosti, fotoarchiv byl zdemolovaný, asi tam hledali porno, dole rozbitý trezor... Říkám mu, že to musíme sepsat. A on se zeptal: vy umíte psát?

8.1.2. Ladislav Velenský

Byl jsem s dcerou na Šumavě a najednou vidím z okna, jak se to tam začíná řadit. Tak jsem sednul do trabanta a jel okamžitě do Prahy. Začal jsem makat na novinách, ačkoliv jsem si myslel, že nás zastřelí, protože jsem viděl paralelu s maďarským povstáním, kde dvanáct let před tím všechny novináře poslali na Sibiř nebo je postříleli. To se naštěstí nekonalo.

Středeční noviny, které byly přichystané v úterý, vůbec nevyšly. Vyšlo až vydání, které jsme udělali narychlo ve středu 21. srpna ráno. Před námi obsadili Svobodné slovo, pak Mladou frontu, takže my jsme byli připravení. Něco jsme skartovali, něco odnesli, zároveň se hledalo náhradní „ubytování“, nemínili jsme skončit. Nakonec jsme se uhnízdili v Hellichovce.

8.1.3. Jiří Hanák

Naše redakce se schovala do garáže k doktorovi Skálovi na záchytku – ne tedy jako pacienti – a u něj v garáži se vyrobila dvě ilegální čísla Reportéra. Já ale nevěděl, kde jsou, tak jsem šel do rozhlasu, do vily, kde donedávna byla Svobodná Evropa. Srotili jsme se v technickém jádře rozhlasu, v takzvané galerii. Za chvíli přišli Rusové, začali

stříhat dráty, jenže pořádně nevěděli, odkud se vysílá, takže moc škody nenadělali. Technická zaostalost rozhlasu byla velká výhoda, protože technici díky tomu uměli obrovsky improvizovat. Uměli z prdu udělat vysílačku a Rusové to nezvládali najít. Proto zděšeně volali, že vysílá celá Praha.

Když jsem se po pár dnech vrátil do redakce Reportéra, bylo tam od Rusů normálně nasráno na zemi. V šuplíku jsem našel sbírku známek s Hitlerem, kterou jeden z ruských vojáků někde ukradl a asi ji tam zapomněl. A co mě rozveselilo nejvíc, měl jsem tam dvě takové podlouhlé tuby na mazání kůže – obě byly nakousnuté.

8.1.4. Miroslav Sígl

21. srpna 1968 jsem byl vzbuzen kolegy, přijeli pro mě autem, na ÚV se sešlo asi dvě stě novinářů a čekalo se, co se bude dít. Po čase nám Dušan Havlíček přinesl prohlášení předsednictva strany a vlády o vstupu vojsk Varšavské smlouvy a my jsme začali používat termín okupace. To byl klíčový termín, kvůli němuž nás potom obviňovali a vyhazovali.

Od šesti ráno chodily dálnopisy a telegramy z celého světa plné protestů proti okupaci.

Televizní noviny se vysílaly z Vladislavské ulice z Měšťanské besedy, tak jsem tam doběhl, nažhavily se monitory a začalo vysílání, kde se to prohlášení přečetlo; předtím už ho přečetl i rozhlas. Všechnu techniku jsme měli v Jungmannově 15, pamatuju si, že jsme přebíhali z jednoho místa na druhé.

Rusáci brzy do Vladislavky vpadli, rozstříleli to, vyhnali nás a mysleli, že tím vysílání skončilo. Jenže zapomněli, že pořád běží Cukrák. Rozprchli jsme se po Praze, někteří se pokusili vysílat z ústavu A. S. Popova, já jsem šel k Bumbříčkům, kde se za běžného provozu vysílaly pořady pro děti a mládež. Tam jsme to ještě chvíli zkoušeli, ale po jedenácté dopoledne nakonec Rusové zjistili, že je potřeba utnout Cukrák. Došlo k tomu tak, že na Gorkého (dnes Senovážném) náměstí přepadli Jiřího Pelikána, ústředního ředitele ČSTV a křičeli na něj, jak to je možné, že se pořád vysílá. A on jim šalamounsky říká, že televize je rozmístěna na sto místech po Praze a že tudíž vysílání těžko lze ovlivnit. Bohužel, jeden z jeho náměstků, kolaborant, jim pak sdělil pravdu. Rozjeli se na Cukrák a obrazovky oněměly.

Já jsem se sebral a letěl do Jindřišské, kde seděl náměstek Pelikána Zdeněk Noháč. Ptal jsem se, co bude dál, že přece nesložíme zbraně, že musíme něco podnikat. On říkal, že samozřejmě, že mu zrovna volali z městského výboru strany, že potřebují mobilizovat neboli informovat delegáty XIV. sjezdu, jak se mají sjíždět do Prahy. Sjezd byl svolán do Vysočan, což bylo utajované. Skrz rozhlas jsme tedy začali dávat lidem pokyny kam přijet, kdo se jich na nádraží ujme, atd. Pak jsme v rozhlase vysílali i průběh sjezdu, začali jsme v půl čtvrté odpoledne. V Tesle Hloubětín se vyráběly televizní vysílače, takže bylo možné takřka okamžitě jeden z nich instalovat a spustit vysílání. Noháč se mě zeptal, jestli bych si troufnul na rozhlas, já říkám, že to zkusíme s kolegou Jirkou Hradeckým.

Takže abych to shrnul: nejprve se vysílalo z Měšťanské besedy, pak přišel její násilný přepad a vysílání z kina Skaut, potom od Bumbříčků až do 11:40, kdy byl odpojen Cukrák. Poté jsme se v autě Červeného kříže přesunuli do Vysočan a odtud do Tesly Hloubětín, odkud bylo zahájeno vysílání městského, později tzv. svobodného vysílače. Hlásili jsme se „jsme s vámi, buďte s námi“ a vysílalo se na vlně 490 s přestávkami po půl hodinách až do noci. Mám tady k tomu nějaké dokumenty:

„...nepracovat pro kolaboranty a okupanty, neposluhovat jim... dnes je již zřejmé, kdo se sám vyřadil ze strany a stal se zrádcem, jde o Kolderovu kliku, jak jsme slyšeli z úst očitého svědka... můžeme zase svobodně mluvit k vám, posluchačům, kteří jste nás přes den marně sháněli. Museli jsme opustit svá stanoviště, bylo nám znemožněno vysílat. Prohlašuji, že neustaneme v pravdivém informování, dokud nám to násilná okupantská moc opět neznemožní...“

Vysílání trvalo týden, pak to ještě chvíli šlo ze studia České televize v Praze 10 na Zahradním městě, což byl panelák, kde měla televize svůj personální útvar. Ale pak přijeli hoši z Moskvy a šmytec. V té době už fungoval „normální“ rozhlas.

Mimochodem, na tom Zahradním městě fungoval známý podrazák, kolaborant Evžen Irman, šedá eminence. A ten ke mně přišel a řekl: mám tady bianco pasy, stačí vyplnit jména a můžeš okamžitě emigrovat. Využila to tehdy Věra Bednářová, odešla do Švýcarska, já a ostatní jsme to odmítli.

8.1.5. Dušan Tomášek

V půl dvanácté mi zvoní telefon a volá redaktorka z Večerní Prahy, někdejší kolegyně, jejíž manžel dělal v Rudém právu: „Zapni si rádio, obsazují nás Rusové.“ Hned jsem volal Stuchla a Tondu Koderu, nejlepšího grafika, kterého jsem kdy znal. Sjel jsem pro ně autem, cestou jsme potkali Mirka Síglu, tak se taky přidal. Slyšeli jsme, že obsazují ÚV – zajeli jsme na nábřeží, radši jsem zastavil kousek stranou. Zatím tam bylo jenom srocení lidu, pak se objevil Mirek Kárný, šéfredaktor kladenské Svobody a řekl, ať jdeme s ním, že jeho pustí dovnitř. Za chvíli jsme v tom šrumci potkali Dušana Havlíčka, který hlásil, že Dubček sedí nahoře s hlavou v dlaních a že musí všichni rychle zmizet.

To už se blížila první Volha, Dušan ještě stihnul sednout do svého auta a odjet. Za Volhou se kodrcal transportér v plné zbroji, vyskákali vojáci, stihl jsem akorát navrhnout, ať jdeme pryč a už mířili na barák samopaly. Dveře byly ještě odemčené, otevřel jsem je a zase říkám: pojd'te, jdeme! Sešli jsme po schodech dolů, jeden ten voják mi dal na břicho samopal. A já na něj zařval: strilej, durak, strilej! Tonda mě zatáhl za loket, vyběhli jsme ven a oni nás nechali. Za rohem už stály dva tanky, mladí lidé do nich bušili a řvali gestapo, gestapo. Najednou se ti vojáci otočili a začali střílet do vzduchu a do toho se ozval křik. Šli dva chlapi, drželi vlajku, která byla od krve a křičeli, že jim zastřelili kamaráda. V té chvíli se přičítily dva stříkací vozy s puštěnými sirénami a začaly kropit ty vojáčky, kteří vůbec nevěděli, o co jde. My jsme vyjeli postranní ulicí a směřovali na Florenc 3, kde sídlily Květy, Dikobraz a pražská Svoboda. Začali se sjíždět i další redaktoři, tak jsme se pustili do speciálního vydání. Mirek Peterka s kolegou běželi do parlamentu k Jindřišské věži, proklouzli tam a pak přinesli fotky, jak lidi leží na chodbách. Všem bylo jasné, že jak vylezou ven, zpátky už se nedostanou. Rusové se tam začali dobývat a náměstek ministra obrany v parádní uniformě, pamětník bitvy u Sokolova, šel proti nim a rusky je seřval tak, že zas vypadli ven.

Kluci přinesli fotky a reportáž, číslo se zrodilo raz dva a teď jak ho dostat do tiskárny, která byla na Smíchově. Naskládal jsem to pod podlahu auta a že se tam zkusím dostat. Jenže mosty byly obsazené. Přijel jsem k mostu Legií, napříč stály dva tanky. Ovšem přes vozovku, nikoliv na chodníku. Vjel jsem teda na chodník a projel to, aniž by si mě někdo všiml. Mířil jsem do Holečkovy ulice, ale lidi křičeli, že tam ne, že tam už jsou tanky. Tak jsem to vzal Nerudovkou, za kopcem jsem dosáhl cíle a záhy číslo vyšlo.

Lidi byli hodně bdělí. Když začaly padat letáky z ruských letadel s návodem, co se smí a nesmí, jeden jsem si strčil do kapsy a už ke mně dva běželi, na co že to mám. Totéž bylo s benzínem, vydával se po pěti litrech. Já jsem ale potřeboval hodit tu pražskou Svobodu do Ústí nad Labem, to si se mnou vyjednali na Florenci. Tak jsem se rozjel ulicemi směr sever, jel se mnou ještě jeden člověk z redakce. Deset kilometrů za Prahou nás staví vojáci se samopaly a tankem a kam že jedeme. Já říkám, že vezeme balík. Zavolali kapitána, já jsem mu ukázal: tam je balík. Zavolali generála, který asi jediný uměl číst a ten hláskoval: „Slo-bo-da... eto general Sloboda?“ Řekl jsem, že ano a hned nás pustili.

Odpoledne jsem se vrátil a šel jsem na kulaťák. Stál tam tank, lidi kolem něj a křičí na mě: umíte rusky? Řekněte mu tohle a tohle. Ze všech stran na toho vojáka řvali, on se nakonec chytil za hlavu, zařval „já nejsem Brežněv“ a schoval se do tanku.

O kus dál bylo staveniště, ohrada a přes ni koukali Rusové. Říkám jim, že tady žádná kontrarevoluce není. Byli úplně zmatení, že vlastně tedy neosvobozují, že jsou najednou okupanti. Pak přišel kapitán a zahnal je.

8.1.6. Lenka Hašková

Já bydlela v domě, kde bydlel i zástupce šéfredaktora Sekera. A řidič, který tam pro něj před půlnocí přišel, vzal s sebou i mě. Oba jsme šli do redakce, tam byl chvíli klid, pak přišli vojáci, tak jsme jim nabídli kafe – byli to přece bratři. Nikdo si nic nevzal, váhali, chovali se velice slušně. Po chvíli si jeden důstojník přišel pro šéfredaktora Oldřicha Švestku, ale my jsme se před něho postavili, že ho nedáme, že je to komunista a my všichni taky. Voják se uklonil a odešel. Za chvíli ale stejně přišli další a Švestku odvedli – byl člen ústředního výboru, pak ho odvezli do Moskvy.

Na základě mobilizačního plánu jsme se přestěhovali do Národního domu na Vinohradech a odtamtud jsme dělali ilegální Rudé právo. Jste první, komu to říkám. Když jsme se pak do redakce vrátili, měli jsme prohledané stoly – asi koukali, jestli tam nemáme granáty. Pak se tisklo dál, ale já si to už moc nepamatuju. Jedno ilegální číslo myslím v tom Národním domě vyšlo, dělali jsme ho pod vedením zmíněného Sekery.²⁸⁰

²⁸⁰ srov. Dušan Tomášek, 5. 5. 2008: „*Já myslím, že to Rudé právo vyšlo. Ale nevzpomínám si, že bych ho viděl, já jsem s nimi moc nepekl. Viděl jsem Práci, Mladou frontu...*“

8.1.7. Milan Jungmann

Mně oznámil obsazení Rusy soused, zrovna když jsem něco psal. Mazal jsem do tiskárny a tam jsem hned zlikvidoval dva články.

Dlouho nás nemohli najít, cedule s názvy ulic byly sundané. Mysleli, že budeme v nějaké velké budově. Jenže my měli redakci v takovém kamrlíku v Betlémské.

8.1.8. Kamila Jašková

Já jsem se o tom dvacet let bála promluvit i před příbuznými, ale my jsme tehdy vydávali s ministrem Válešem a ještě jedním kolegou listy, které ty naše bratry-pomocníky nazývaly pravými jmény. Dělali jsme je ve sklepě pod ministerstvem zahraničního obchodu a distribuovali svépomocí. Zda to mělo efekt nedovedu posoudit, ale minimálně si lidi řekli, že všichni nejsou úplně prodaní.

9. Bibliografie

9.1. Literatura

Belda, Josef – Pecka, Jindřich – Hoppe, Jiří: *Občanská společnost (1967–1970). Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967–1970*. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.

Benčík, Antonín: *Operace „Dunaj“, vojáci a Pražské jaro 1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk, 1994.

Blodigová, Alexandra – Köpplová, Barbara – Sekera, Martin: *Dějiny č. novinářství a č. novinářských spolků. Katalog výstavy k dějinám českého tisku na území ČR*. Praha: SÚA, 2002.

Budín, Stanislav: *Sedmá velmoc*. Praha: Československý spisovatel, 1966.

Dientsbier, Jiří – Lánský, Karel: *Rozhlas proti tankům. Koláž vzpomínek a záznamů z vysílání Československého rozhlasu v srpnu 1968*. Praha: Práce, 1990.

Doskočil Zdeněk: *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2006.

Dubček, Alexander: *Naděje umírá poslední*. Praha: Svoboda – Libertas, 1993.

Fidelius, Petr: *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998.

Hájek, Jiří: *1968 mezník dějin – svět a pražské jaro – intervence a odpor*. Praha: Logos, 1994.

Hájek, M. (ed.): *Mluvčí milionů – Rudé právo vždy se stranou a lidem*. Praha: Fakulta žurnalistiky UK, 1980.

Haladová, Olga: *Normalizační ideál novináře. Diplomová práce*. Praha: FSV UK, 2004.

Havel, Václav: *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990.

Havlíček, Dušan: *Jaro na krku. Zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998.

Hoppe, Jiří: *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2004.

- Hrazdír, Dušan: *Vybraná osobnost české žurnalistiky 70. a 80. let dvacátého století: Zdeněk Hoření*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 1999.
- Jiráček, Jan – Köpplová, Barbara: *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003.
- Jungmann, Milan: *Literárky – můj osud*. Brno: Atlantis, 1999.
- Kohout, Pavel: *To byl můj život?? 1. díl, 1928–1979*. Praha: Paseka, 2005.
- Kolektiv autorů: *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992.
- Končelík, Jakub: *Řízení a kontrola hromadných sdělovacích prostředků v Československu v reformním roce 1968. Diplomová práce*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 2000.
- Končelík, Jakub – Trampota, Tomáš a kol.: *Rudé právo v kontextu reformy konce 60. let: metodické poznámky ke kvantitativní analýze*. Praha: FSV UK – IKSŽ, 2005.
- Macek, Josef a kol. (edd.): *Sedm pražských dnů 21.–27. srpen 1968. Dokumentace*. Praha: Academia, 1990.
- Marek, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc: Gloria, 2000.
- Mlynář Zdeněk: *Mráz přichází z Kremle*. Praha: Mladá fronta, 1990.
- Ort, Alexandr: *Evropa 20. století*. Praha: Arista, 2000.
- Otáhal, Milan: *Normalizace 1969–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002.
- Pandula, Vladimír: *Přehled platných právních předpisů na území České a Slovenské republiky v období 1945 až 1995*. Břeclav: Moraviapress, 1996.
- Pauer, Jan: *Praha 1968. Vpád varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*. Praha: Argo, 2004.
- Pithart, Petr: *Osmadesátý*. Praha: Rozmluvy, 1990.
- Ruml, Jan: *Daň z blbosti*. Praha: ČTK, 1990.
- Sedláček, Karel: *Volá Svobodná Evropa*. Praha: Archa, 1993.
- Sígl, Miroslav (ed.): *Almanach českých novinářů 1989–2008*. Praha: Libri, 2008.
- Soldán, Ladislav a kol.: *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: PNS, 1997.

Synek Miroslav: *Naděje a zklamání – Pražské jaro 1968*. Scheinfeld-Schwarzenberg: Čs. středisko nezávislé literatury, 1988.

Šimečka, Milan: *Obnovení pořádku*. Praha: Atlantis, 1990.

Toman, Vlastislav: *Můj život s abc – ábíčkem*. Praha: Ostrov, 2005.

Tomášek, Dušan: *Pozor cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Themis, 1994.

Tůma, Oldřich a kol. (edd): *Srpen 1969. Edice dokumentů*. Praha: Maxdorf, 1996.

Vančura, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha: Mladá Fronta, 1990.

Vaněk, Miroslav: *Mocní? a Bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Praha: Prostor, 2006.

Vaněk, Miroslav – Urbásek, Pavel: *Vítězové? Poražení? Životopisná interview*. Praha: Prostor, 2005.

Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav – Teichman, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Libri, 2000.

9.2. Seznam zkratk

ČR	Česká republika
ČSAV	Československá akademie věd
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČÚTI	Český úřad pro tisk a informace
ČTK	Česká tisková kancelář
FF	Filosofická fakulta
FITES	Svaz československých filmových a televizních umělců
FÚTI	Federální úřad pro tisk a informace
HN	Hospodářské noviny
HPS	Hlavní politická správa

HSTD	Hlavní správa tiskového dohledu
Kčs	korun českých
KSČ	Komunistická strana Československa
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
LL	Literární listy
LN	Literární noviny
MF	Mladá fronta
MHD	městská hromadná doprava
NS	Národní shromáždění
ONV	Okresní národní výbor
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SAF	Svaz autorů fantasy
Sb.	sbírky
SČSS	Svaz československých socialistických spisovatelů
SNB	Sbor národní bezpečnosti
StB	Státní bezpečnost
SSM	Svaz socialistické mládeže
SÚTI	Slovenský úrad pre tlač a informácie
ÚPS	Ústřední publikační správa
ÚTI	Úřad pro tisk a informace
ÚV	ústřední výbor
VB	Veřejná bezpečnost
VŠE	Vysoká škola ekonomická

9.3. Prameny

Archiv: Národní knihovna – Práce roč. 22–30, Mladá fronta roč. 22–29, Literární listy roč. 1, Lidové noviny roč. 21.

Archiv: UK FSV – Rudé právo roč. 46–53.

9.4. Dokumenty

Akční program KSČ

Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ

Slovo do vlastních řad

Vládní nařízení č. 119/1968 Sb. ze dne 13. června 1968

Zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

Zákon č. 84/1968 Sb.

Zákon č. 127/1968 Sb. o některých přechodných opatřeních v tisku a ostatních sdělovacích prostředcích.

Zpráva předsednictva ÚV KSČ *O hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSČ* uveřejněná na zasedání ÚV 26. 10. 1972

9.5. Články v denním tisku

Spisovatelé na sjezdu. Mladá fronta, 28. 6. 1967, roč. 23, č.176, s. 1+5.

Hledání pokračuje (Sjezd spisovatelů skončil). Práce, 30. 6. 1967, roč. 23, č. 178, s. 3.

Akční program KSČ. Rudé právo. 10. 4. 1968, roč. 48, č. 100.

Dva tisíce slov. Literární listy. 27. 6. 1968 roč. 1, č.18, s. 1.

V zájmu a za účasti člověka a občana. Mladá fronta. 18. 4. 1968, roč. 24.

O pravdě v ekonomice i politice a skutečných zájmech pracujících. *Práce*. 5. 3. 1968, roč. 24, s. 4–5.

Dientsbier, Jiří: *Záludnosti sporu o totalitu*. *Lidové noviny*. 10. 1. 2008, roč. 21, č. 8, s.10.

9.6. Elektronické zdroje

Kaczorowski, Aleksander: *O katech, básnících a udavačích (rozhovor s Pavlem Kohoutem)*. [online]

Dostupné z WWW:

<<http://www.blisty.cz/files/isarc/9901/19990108e.html>>

Iveta Hamouzová: *Novinář Jiří Hanák slaví narozeniny*. [online]

Dostupné z WWW:

<<http://www.ct24.cz/kalendarium/6924-novinar-jiri-hanak-slavi-narozenyiny/>>

Skutečná elita národa. [online]

Dostupné z WWW:

<http://www.praha.eu/jnp/cz/extra/rok_68/spisovatele/index.html>

Vaculík, Ludvík: *Projev na IV. sjezdu SČSS*. Webové stránky Ludvíka Vaculíka. [online]

Dostupné z WWW:

<<http://ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=36>>

Havel, Václav: *Projev na IV. sjezdu SČSS*. [online]

Dostupné z WWW:

<http://cs.wikisource.org/wiki/Projev_V%C3%A1clava_Havla_na_4._sjezdu_Svazu_%C4%8Deskoslovensk%C3%BDch_spisovatel%C5%AF_v_Praze_28._6._1967>

Kohout, Pavel: *Projev na IV. sjezdu SČSS*. [online]

Dostupné z WWW:

<http://iksz.fsv.cuni.cz/IKSZ-25-version1-S06a_pavel_kohout_na_IV_sjezdu.pdf>

Slovník české literatury po roce 1945. [online]

Dostupné z WWW:

<<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=153>>

<<http://www.totalita.cz>> [online]

<<http://www.miroslavsigl.cz>> [online]